पतिव्रतामहाभागा सततंब्रह्मचारिणी द्रौपदी चकथंब्रह्मन्नसाद्दुःखितावसत् ॥२

विराटपर्व ॥ उनमःश्रीगुरुगोपालगोरिगणपतिभ्यः अपमृत्युविरजःसमुपशमितसज्जीतसत्कमयोखिलंतमःसुपत्तनपुत्रनिसंज्ञयंतमरु
मधयमीश्वरमाश्रये १ विराटपर्वतात्पर्यकाशनपटीयसी श्रीचतुर्भुजमिश्रमिर्मयंजयतिमाशंति इदानीमुक्तमशुभमशान्त
श्रीगणेशायनमः॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् १ जनमेजयउवाच कथंवि
राटनगरेममपूर्वपितामहाः अज्ञातवासमुषिताः कृष्णयासहभारत २ वैशंपायनउ० यथाविराटनगरेतवपूर्वपि
तामहाः अज्ञातसमुषितातेषुगुप्तनरधिपाः तथैवत्वंमहाराजसत्यधर्मपरोवरः गत्वाश्रमंब्राह्मणेभ्यःआचख्यौ
सर्वमेवतत्कथयित्वातुतत्त्वेनद्विजसत्तमेभ्योयुधिष्ठिरः अरणीसहितंतस्मैब्राह्मणायन्यवेदयत् ततोयुधिष्ठिरोराजाध
र्मपुत्रोमहामनाः सनिक्षेप्यानुज्ञन्यस्यवान्निहितोवाचभारतान्द्विजेभ्योमानयन्पार्थिवर्षभान्स्वराष्ट्रेपरिपालयंस्त्रयोदशेयंसं
ग्राम्यकृष्णपरमहरुणः सस्थंडिलेयंस्तुतोवासमर्जुनमरिंचयत् यत्रेमावसतीसर्वेवस्तामोविहितायरैः अ
र्जुनउवाच तस्मैवंवरदानेनधर्मस्यमनुजाधिप। अज्ञातंविचरिष्यामोनराणांनरसत्तम। किंतुवासायराष्ट्राणि
कीर्तयिष्यामिकानिचित् ॥ अथधातर्राष्ट्राणांसहिताः सहहस्तया २

वासएवंतावच्छिनंचतुर्थपर्वोपक्रमेत कथमितितयाश्चारणेयेतिहिमननवेन अरणीसहितंअरणीयुगले न
तस्मैअरणीस्वामिने सचिवर्तस्यथंत्रिराष्ट्रस्य संनिकर्षमाप्तायेतिवा इतिवक्ष्यमाणत्रोषिताः अथस्ताः इतोअर
णेवाहनंतरं रमाः अज्ञातवासवासंबंधीनावसंतिरात्रिः संवत्सरंमिमंयंत्रेतिवापाठः ॥ ३

दृश्यपुण्यः सदृष्टिः सर्वबाधविवर्जितः ५

सधर्मः वरान्योहता ऋषिण्यवरान्योमहात्मा समसंगरोदृढप्रतिज्ञः तविनमनुभूतं सराजासंसमासाभिमुख्यः अ
रमणीयानियुक्तानिनेषांकिंचित्स्मरोचय संतिरम्याजनपदाबकनोपरितःकुरून् पांचालान्यिहिमत्स्यांश्चशूरसेनापट
चरान् दशार्णानांचराष्ट्राणिमत्स्यावत्यायुगंधराः कुंतिराष्ट्रंसुवित्तीर्णंसुराष्ट्रावंतयस्तथा एतेषांकतमेराजन्निवास
मत्रवरोचते वत्स्यामोयत्रराजेंद्रसंवत्सरमिमंवयं युधिष्ठिरउवाच एवमेतन्महाबाहोयथासमगदानूषनुः
अन्नवीत्सचमूतेवास्तत्रयानंतरंत्वया अवत्स्यामेवहीसार्धंरमणीयंसुखंशिवं संमंत्रः सहितैः सर्वैः इष्टंवमक्
तोपदैः यस्मैमत्स्यवचोहार्दंसमहर्षंतपोऽवान् मत्स्यविराटोबलवानभिरक्षितपोऽवान् धर्मशीलोचरामत्स्यइ
त्रुमहाधनाः विराटनगरेतातसंवत्सरमिमंवयं कुर्वंतस्तत्रकर्माणिवितरिष्यामनारतं यानियानिचक
र्माणितत्रवत्स्यामहेवयं तैर्नकश्चियोगंसकर्मभ्रवीतुकश्चनहेतवः ॥ अर्जुनउवाच ॥ नरहेवंकथंतत्सराष्ट्रेवित्व
रिष्यति विराटनगरेतातोवत्स्येकेनकर्मणा ॥ ४ ॥ वहान्योधार्मिकःसत्यसंगरः राजंस्त्वमाप्तइष्टः किंकरिष्यसिपांडव नतुत्वमुक्षितेकिंचिद्राज्ञोविदयाजनाः ॥ ५ ॥ मामपहेप्यकथंधीरोंतरिष्यसि यु
धिष्ठिरउवाच अनुधंयत्करिष्यामिकर्मवैःकुरुनंदनाः विराटमनुसंप्राप्यराजानंपुरुषर्षभाः समास्ता
रेनविष्यामितस्यतोरोमहात्मनः ॥ ६ ॥ ७

आसापमत्स्यतःकर्म
प्रब्रूतकुरुनंदनाः ५

विप्रोविप्ररूपेणेकंकरइत्याधीयते। नामप्रसंगे ६ ॥ ७

वि०प० २ ममताहीज्ञानतरुत्यप्रियरत्नोद्भवप्रियःवैदूर्यमणिमयान्कांचनान्कनकोपरुक्तान्इत्युभयोर्विशेषणं रुक्मान्तान्रुक्मलोहितवर्णभेदविचित्रानियथासंख्यं फलैःयो—दिक्षुतिसृषुतिरसेःमणिविशेषमयोरसतरागो

कंकोनामद्विजोमुख्यामतास्रःप्रियरत्नवैदूर्यनिष्कांचनान्हंतान्रुक्मसौम्यनेत्रसोमसहरुक्मेनलोहितान्तस्माविधास्या मिमनोरमान्विराटराजेरमयानामसंसरबांधवं॥नचमोक्ष्यतेकश्चिन्नोषयिष्येचतंनृपं॥संयुधिष्ठिरस्यरुं पुराप्राणसमःसखाच॥इतिवक्ष्यमिन्पतिंयदिमांमनुयोक्ष्यते॥इत्येतन्मयाख्यातंविरुरिष्यामहंयथा॥कोर्रविराटेत्वंसिष्येकेनकर्मणा॥इतिमहाभारतेविराटपर्वणिमंत्रोनामप्रथमोध्यायः॥भीमसेनउवाच॥पौरोग वोवल्लवोरंधरोनामनामतःतपस्विन्यांनिराजन्विराटमितिमेमनि॥नृपालस्यकरिष्यामिकुशलंसमरा ण्यांसंनिधौ॥कृतश्रमाणिधैर्यस्यसंजनानिसुचिह्निते॥तानप्यभिभविष्यामिप्रीतिसंजननंमहत्॥आहरिष्यामिहीरु क्मंनिचयान्मरतोमिच॥तत्रैस्विष्टंक्रतुवरंराजाप्राप्तोभविष्यति॥अमानुष्यानिकर्माणिनानारू राजरुत्तस्यपरिप्रेष्यामस्तेनमोयथानृपं॥महान्तरसपात्रान्नोभविष्यतिनित्यशः॥द्विपोवाबलिनोराजन्नृष भावामहाबलाः॥विनियास्यामयहिमयानिग्रहिष्यंतितानपि॥येचकेचिन्नियोत्स्यंतिसमाजेमांनिबोधकाः ३ २

वानिवस्यामियथाकोष्टेनिवेक्ष्यामिअनुयोक्ष्यतेइच्छतिप्रतिमंस्यतइतिपाठेअवमंस्यतइत्यर्थः पौरोगव स्तद्वाधक्तरूपानिपंजनानिमहानसेपाककर्मणिसमारुंभेषुसंप्राप्तानिपरिसर्वतासर्वदाएषःमहांनोरुहिः

उपास्तिलःसएवहिममप्रीतोभविष्यति४

नियोधकाःबाहुयोधिनःअरालिकोमहानसंस्कर्ता॥शयवाहनकःहितायानांगवांदृष्टानांविकर्ता॥विराहीतायद्यद्य यत्रंशनिमामार्थतोयंयश्चकर्तव्योयोगेनि पुणःयद्यरुपंडितानचपरंप्राहुःभीमसेनमरिंदमरंति॥वासुकेस्वसा

तानहंनिहनिष्यामिरतिंतसचिवंदयन्॥नवैतान्मेयुधमानानिहनिष्यामिकंचन॥नैषानान्पातयिष्यामियाज्ञा यास्यैनरंत्वयं॥आरालिकोगोविकर्तामूपकर्तानियोधकःभीमयुधिष्ठिरश्चारुमितिवक्ष्यामिपृछतः॥आत्मान मात्मनारक्षन्विरिष्यामिविराटेपते॥इत्येतत्तेतिजानामिविरुरिष्याश्चाप्यहंयथा॥युधिष्ठिरउवाच यमस्यिवो रुणोमूलसमागछन्रणेवरं॥रिधिरुस्रोडवैरावणंसहितंपुरा॥महाबलंमहाबाहुमजितंरुक्मनंदनं॥सोयंकि कर्मकौतेयकरिष्यतिधनंजयः॥योयमासाद्यनरावंतंर्यायासपावकं॥विजित्यैकरथेनेंद्रंरुत्यपन्नगकक्ष स्तान्वासुकेःसर्पराजस्यस्वसारंहतवांश्चयःश्रेष्ठःप्रतिपुरुषानानांसोऽद्यनःकिंकरिष्यतिःसूर्यःप्रनपतांश्रेष्ठो विपाठात्प्रणिवरः॥शक्रोविषक्षसर्पाणांमध्येस्तेजस्विनांवरः॥आयुधानांवरोवज्रःकोयंसिंचुगहाधरः रु ष्णमुरधिःश्रेष्ठःपक्षिणोवैनतेयवरः॥धनुषांधनुषांवरोगांडीवंवरः॥नागानांहस्तिवैरावणोवरः॥पत्नीनांवरोवधूःकोमार्यचि रुरुहांवरः॥चेचेतानिविशिष्टानिजातौजात्यहकोहरः॥एवयुक्तोयुधिकेनश्रेष्ठःसर्वधनुर्भृतां

रंजलूषारतवान्प्रतियुद्धानानामश्रेष्ठयोधनांनामएकंशारिशोचनंससर्पिणंकार्ष्वियानांकक्षघान्हस्तिना सोरसेयानां

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

वि०प० ३। स्पनवरोहनः वरोहणघर्षणवहः किंणपतनेपक्षिणांप्रहसस्वभावेनयाघातकिरणवंतौपाणिघर्षणकिरणविनो याघातोहिमहांतंविनिपाठः।संवर्तुछाद्यिष्यामिप्रतिमुच्यचमिसनाययाप्रहसिंनपुराकलेमबंधकलमांगपत्य महापुतिः१

सोयमिंद्रसनवरोवीवासुदेवाचभारतः गांडीवधन्वावीमस्सुःश्वेताश्वःकिंकरिष्यति ३पित्वापंचवर्षाणिसह स्त्रास्यवेश्मनि ३स्वयोगंसमाज्ञायस्वधीर्यान्मानुषाद्भुतं हिमाएपस्मारपवात्तानिहेवरूपेणमास्वतायंमा नेषाद्दोरुद्रमहिसानांत्रयोदश्यंसप्तरात्रोसमोहीर्घेयाघातकठिनत्वचो हस्तिएचेवचर्मेवचारामिवकु वंःकृतः किमेवातैवैरोलानांसमुद्रशरितामिव त्रिदशानांयथाशक्रोवस्त्रनामिवहव्यवाट् मृगाणामिवशार्दू लोगरुत्मान्पतनामिव वरःसंन्नह्यमानानामर्जुनःकिंकरिष्यति ३पेकुनिरुवाच प्रतिज्ञोषंदकोस्मिति करिष्यामिविशांपते ज्याघातोहिमहांतोमेसंचेत्तुन्पडंगुरो वलंयैश्चाहयिष्यामिवाकृतकिणाभुजौ। कर्णयोर्नतिमुर्व्यंहकंडलेदीर्घलंबनौसमे पिनद्धःकंकपाणिस्यांहतियांप्रहसिंगनः वेणीहनशिरोराजन् सान्नेचिवघरन्नला पठनाख्यापिकाचैवस्थिताविनपुनःपुनरमपिष्येमहीपालमम्यांत्यंतउरेजनान् गी तंरम्यांविचित्रंचवाद्यंविविधंतथा शिक्षयिष्याम्परंराज्ञान्विराटभवनेस्त्रियाराज्ञांसमुदाचारंबहु कर्मकृतंवरन् छाद्यिष्यामिकौंतेयमायायात्मानमात्मना युधिष्ठिरस्यगेहेवैपद्यायरिचारिकाः उषितास्मिचवस्यामिपरेराज्ञश्चभारतः

नं५ - निवद्धाख्यापिकोचते ३समुदाचारं ३वहरः ३मायया ३छसना

इत्येवमुक्तेकापुरुषवीरतारामुनोधर्मसुतोवाक्यमुवाचपरंभारतभावभाषे२

ऋतकेननामस्मृताःग्रन्थबंधेग्रन्थायुधिकृतःमंत्रयिष्यंतिप्रतिषेधानियामकिंप्र—नियुक्तःग्रनुबंधेसंपन्नेपूजितत्व

एतेनविधिनाछन्नोनूलतकेनयथानलः विहरिष्यामिराजेंद्रविराटनवेनमुखे ॥इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वण्यर्जुनवाक्यं ॥१युधिष्ठिरउवा० ॥ किंत्वंनकुलकुर्वाणोतत्वतात्वरिष्यसि॥कर्मतत्समाचक्ष्वराष्ट्रेतस्यमहीपते॥सुकुमारश्चशूरश्च दर्शनीयसुखोचितः॥नकुलउवाच॥ ग्रन्थबंधोनविष्यामिविराटनृपतेरहं सर्वकर्मोनसपन्नकुलालःपरिरक्षणे यंथि कोनामनान्नाहंकर्मैतस्युपियंममेःकुशलोस्मिश्वशिक्षायांतंथेवाश्वविकिस्मिंनें॥ प्रियाश्चमततेमेश्वशःकुरुराज यथातव॥पुरायुधिस्याद्दयज्ञोनरतर्पनः॥नकुलश्चनविष्यंतिकिंशोवडतास्यपि॥सुकुलश्चनविष्यंति पृष्टेषुरथेषुच येवैरिष्यामिमहीपते॥नचमांवेत्स्युमेकेचिन्नोषयिष्येचतंनृपं॥मात्रेत्रयेष्यंतिविराटनगरेजनाःतन्म्य एवंप्रवक्ष्यामिविहरिष्याम्यहंयथा॥विराटनगरेछन्नश्चयुधिष्ठिरउवाच॥सहदेवंकथंतस्यसमीपेविहरिष्यसिकिंवात्वं तातकुर्वाणः॥प्रछन्नोविचरिष्यसि॥सहदेवउवाच॥गोख्यासंतानविष्यामिविराटस्यमहीपतेः॥प्रतिषेधावदोग्धाच सख्योनेकशतेगवां॥तन्निपालइतिख्यातोनाम्नावितंतमस्तुने॥निपुणंचरिष्यामिवेत्तुतेमानसोत्करं॥अहंहिन वतोगोषुसततंप्रहितःपुरा॥तत्रमेकोशलंकर्मज्ञात्वाहंविशांपतेःचरिष्यंवापिगवांपश्चापिमंगलं एत सर्वंसुविदितं॥३॥ ॥१॥ ॥विं॥ ॥५॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥॥

पांडवेनपुरानाम

भाजननिपरिपाल्याश्चसंत्याज्यास्वसमानगिनीवपूज्याश्चपरिहरणीया।माताऐकादशी।माताएकादशी विद्यात्स्व
मावद्दादशीविदुरित्यनिधानात्।परिपाल्यापूज्याइतिविशेषोक्तिरेकादशी सुपयसेदादद्दश्यामर्घ्ययेठरिमितिस्म

मन्यचापिमहीपते॥ऋषनातपिजानामिराजन्पूजितलक्षणान्।तेषांमूलपुपाघ्नायश्चपिवेध्याप्रसूयते।सोदमेव्व
रिष्यामिप्रीतिरत्रहिमेसदा॥नचमांवेत्स्यतेकश्चितोषयिष्येचपार्थिवं॥युधिष्ठिरउवाच।।रयंहिनःस्त्रियानार्योप्रोण्या
पिगरियसिःमातेवपरिपाल्याचपूज्याज्येष्ठवत्स्वसाकेतस्मकर्म्मणाऋक्षाशेपदोविचरिष्यतिानहिकिंचिद्विजानातिकर्म
कर्तुंयथास्त्रियसुकुमारीचबाल्याचराजपुत्रीयशस्विनी॥पतिव्रतामहाभागाकथंत्वविचरिष्यति।मास्यंधानलंकारात्वस्त्रा
णिविविधानिचऐतान्येवानिजानातियेताजाताहिनाविनी॥द्रौपद्युवाच।मेरिंध्रोरक्षितालोकेसुजिष्यासंतिभारत।ने
वमान्यास्त्रियोयांतिइतिलोकस्यनिश्चया।एकपत्नीव्रताश्चेत्यइतिलोकस्यनिश्चयः।सोदंब्रुवाणामेरंध्रीऋक्षलाकेश्व
कर्म्मणायुधिष्ठिरस्यगेहेवैशेपद्याःपरिवारिकाःउषीतास्मीतिवक्ष्यामिपृष्टराज्ञावभारत॥ ॥३॥॥श्रीऋक्षायनमः॥

त्यर्थःमनुरुध्यतेस्त्रियाश्चन्यासुकुमारीमृदुस्वभावाबालनृतनवमोवस्त्रामेरंध्रानुजिष्यादास्मयिसश्चोमान्याश्चपिगम्याः ४
नामिःयांतिनानिगछंतिपुमांसोर्थ्यतेश्चतस्तावेहिताएवेत्यन्वयःमेरंध्रीपरवेस्मस्त्वात्ववशाशिल्पकारिणी ॥३॥॥५

आपगुप्ताःस्वयंरक्षिताःदुर्गेविपन्नाः॥स्वक्षेयेयु॥ज्ञानासुःकेवलान्स्वस्मान्॥स्वपाकोपविद्यासर्वेरुसज्ञातंयेनेश्व

ज्ञात्मलावरिष्यामियन्मांलेपरिदछसिःसुरेषांव्रतमुपस्थास्यिराज्ञार्यायशस्विनी॥स्वरहिप्रतिमांगुतोमान्तिउःस्व
मादृशं॥युधिष्ठिरउवाच॥कल्याणंभाषसेरुत्मेरुछलेज्ञातासिभाविनि॥नपापमभिजानासिसाधुस्वंधर्मनेसिद्ध
ता॥यथानदुःखंपापमवैतिसुखंचपुनः॥ऋषितथालंकल्याणंलक्षयेसुचिव्रतयथा॥इतिमहाभारतेविरा
टपर्वणि॥युधिष्ठिरउवाच॥कर्म्मणायुक्तानियुष्मातियानितानिकरिष्यथ॥ममचापियथावृधाकृत्विना
निविन्दिश्यात्पुरोहितेदमस्माकमग्निहोत्राणिरक्षतु॥स्तनंधैरीगवैःसाकंकुपरस्यनिवेशने॥इक्षि
नाहयज्ञेमेरध्यनाहयकेवलान्॥पांडवारतिविघ्नमितिमेवर्ततेमतिः॥समाश्रायेत्रीपद्यासर्वाश्च
परिचारकाः॥पोचालानेवगछंतुसहपोरोगवैःसह॥संवैरपिवकल्पिंनग्राह्यंतपोऽचा॥गत्वास्मान
पाकीर्यसर्वैरेतंवनादितिविरंपायनउवाच॥एवंतेसोन्यमंत्रकमारपुरुषयकृष्णाकृ॥भीममा
मंत्रयामासुरचतान्मंत्रमन्नवीन्॥भीमउवाच॥ विहितंपांडवाःसर्वेब्राह्मणेषुसदारुचः॥यानेभरर
लेचैवतथैवाग्निसुभारतः॥त्वयारक्षविधानज्ञाद्रौपद्याःफाल्गुनेनच॥विहितंचोयथासर्वंलोकएव
मिमंनरा॥विहितेचापिवलवंस्तुरुद्धिरनुरागतः॥एषध॥ ॥

लेप्रहरणेसंयमिप्रहरणंतिपरियानेरथादौ॥प्रकृतेश्चाकृतेहेतुकारणंविपरीतमितिपर्थः ॥

॥ ६ ॥ वलोकस्थानमप्रतिनेविषयःइत्याद्यनर्थकंप्रसंगो।अरनवाहिनोराजारत्नप्रकाशकान्रहसःसहर्षःमो
गवान्सुरनाराजनोनृपान्॥अनर्थमनिशान्निर्जेत्॥शावलिहेत्विकत्थमेहसमाप्तियेत्।यद्यप्रमादु

विराटनिहितंराज्ञःमनुष्येमुप्रकाशयेत्॥प्रस्तूयंतेहिराजानोनरानरतवाहिनः।तथैवचावमन्यंतेनरा
न्पंडितानिनमन्यतेस्मितिनरहसःस्वबुधिमानितिवाहिनः।प्रियमेवाचरन्राज्ञःप्रियोभवतिभोगवान्
ऐश्वर्यंदुर्लभंप्राप्यप्रियंप्राप्यचभारत!।अप्रमत्तोभवेराज्ञःप्रियेषुचहितेषुच।यस्यकोपोमहाबाधः
प्रसादश्चमहाफलः।कस्तस्यमनसापीहनर्थंप्रसंमत।।नचैष्टेतिमुंजेजातुनचवाक्संमोक्षिये
त्तस्यरावातंचवाक्यंचनवाचरेछनैः।तस्यवस्तुषुचापस्ववर्तमानेषुकेषुचित्।नातिगाढप्रहृ
ष्यितनयाप्नुयाद्वहृतानचातिधीर्येणचरेत्सरनाहिवृत्तेत्रयास्मिंश्चमद्रुः।नचैणदृग्भीरुयेहप्रमा
दजंभानेनहर्षयेद्यस्तुनमयेदृष्यमानंतु।।असंमुहश्चयोनित्संराजावसतिंवसेत्।राजानंराज
पुत्रंवासंवर्तयतियःसदा॥अमात्यपंडितोभूत्वासचिरंतिष्ठतिश्रिया।प्रयहीनश्चयोमतिनिग
हीतश्चकारणैःननिवर्धालिराजानंलभतेसंपरंपुनः।प्रतस्थेचपरोद्यंचरणेवारिविस्तरे।।उपजी
विभवेद्भोगेविषयेचापियोवसेत्।अमात्योहिबलाद्भोक्तुंराजानंप्रार्थयेद्भयं॥ ७॥ विराट० ६

जीवितंस्वामसंपधोवासंचरेत्सवस्तुषुश्रद्धेयेनकुंडसेननहृष्यतेत्रहृष्येत्रसवर्द्धयति साधुनया।
निहर्षयतिसंवर्द्धयतावापाठःप्रहर्षनोनुग्रहश्चसर्वतिविश्वासतिनवेष्टि।

स्कानेपरेनसंवहेत।।नसंरंभान्नविरोधयेत्।नातिरोचयेत्योगाभूमिषुविहारस्कानेषुश्रेष्ठानोश्रेष्ठि

नसंतिष्ठेच्चिरंस्कानेगछेच्चप्राणसंशयं।श्रेयःसहात्मनोदृष्टापराज्ञनसंवहेत्।विरोधयेत्कुराजानंयोगा
भूमिषुसर्वदा।।प्रस्थानोबलवांश्चरस्कानेवायुगपत्सहा।समवाहीमहुर्दीनःसराजवसतिंवसेत्।प्रस्था
स्यिन्त्रेयमाणेतुपुरस्ताद्यसमुत्सृजेत्।।अहंकिंकरवाणिनंसराजवसतिंवसेत्।।प्रभावेवेवचिंचेयद्वा
यश्चैवसर्वदा।।अहिंसीनविकंपेत्सराजवसतिंवसेत्।।यावेयहःप्रवसन्प्रियाणांनात्रसंस्मरेत्कु
रुवेनसुखमन्विछेत्सराजवसतिंवसेत्।।समंवास्यानकुर्वतिमोघेसंनिहितोहसेत्।नमंत्रंवदुश्चक्रु
र्यद्देवराज्ञःप्रियोभवेत्।।नकर्मणिनियुक्तःसन्धनंकिंचिदपिस्पृशेत्।।प्राप्तिहिहरद्रव्यंबंधनंव
धिष्यवधं।।यानंवास्यमलंकारंयच्चान्यत्संप्रयछति।।तद्देवधारयेन्नित्यमेवंप्रियतरोभवेत्।संवस
रमितेनानयाशीलावुत्तरवः।।अथस्वविषयंप्राप्ययथाकामंचरिष्यथ।।युधिष्ठिरउ०।।अनुशिष्टास्म
भ्रगवतैनदक्षात्मिकंधनं।।क्रांतामतिमानरंनोविदुरंवामहामति।।यद्दिवानंतरंकार्यंतद्भवान्वक्तु
मर्हतिसारणायास्मदुःखसप्रस्थानायजयायच।।वैशंपायनउ० एवमुक्तस्तुराजाधौम्यो
यद्विज्ञत्तत्रमत्कारेविधिवत्सर्वंप्रस्थानेयद्विधीयते॥ ८॥

शिवःबलवान्समर्थःशूरसोत्साहःमडुरहारुणःपुरस्तात्पथमेप्रयतरंयात्रासंविधत्सासाध्येकर्म

गोधातलत्रं कालिंदीमभितोयमुनायाः समीपतः तस्याः उत्तरेण उत्तरान्दूरेण अंतरेण मध्येन लक्षाः व्याधः

तेषां समीधतानग्नींस्तत्र चचरजुहावसः ॥ संपरिदिदिलाभामहर्षिविविजयायच ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अग्निहो-
त्रिणंकृत्वाब्राह्मणश्चतयोधनात् ॥ याज्ञसेनिपुरस्कृत्यपंडवायत्रवर्त्तकः गतेषुतेषुवीरेषु पांचालेषु विराट०
होत्रंपुरोहितायपांचालानप्रगच्छतः इत्रसेनादयश्चैवयोत्रापरिवारवान् रथानश्वांश्चरक्षंतेस्मसु-
खंसुसंवृताः इतिविराटपर्वणिधौम्यनिर्याणनाम वैशंपायनउवाच तेवीरावह्निसिंहाइवयुद्धक
लापिनः वधंगोधंयुद्धाद्यणः कालिंदामतिनोययुः तत्रेस्मरक्षिणंचीरमनुगच्छन्पदातयः निर्द्यावन
वासाद्वैविराटंप्रेक्षवसतः वसंतोगिरिदुर्गेषुवनदुर्गेषुधन्विनः सिंहान्व्याघ्रान्वाराहांश्चसारंगान्हत्वासर्व
तः विध्वंतोमृगजातानिमहिषासमहाबलाः उत्तरेणहस्तिनंपंचालान्दक्षिणेनतु अंतरेणचमत्स्यानां
सूरसेनांश्चपांडवा लुब्धाकरात्तामत्स्याश्चविषयंप्राविशंवनात् धन्विनोबद्धनिस्त्रिंशा विवृतास्यमुखा
रिणः तनोजनपदंप्राप्यदृष्ट्वाराजानमब्रुवन् पश्यैकपदोरूपंतेनेत्राणिविविधानिच अक्रूरोविराट०
स्वराजधानिमविष्यति ॥ वसामेरूपरंरन्तिबलवान्मेपरिश्रमान् श्रुत्वावचनंतस्याःस्वराज्ञायुधिष्ठिरः युधिष्ठिरउवाच ॥ धनंजयसमुद्यम्यपांचाली वरभारतः राजधान्यांनिवस्यामोविमुक्ताश्चवनादिव ॥ ७
इतिश्यामपटंजनपदंसमीपंरकपदः संचारमात्रविज्ञः अक्रूमितिविद्धिबलवान्महान् ॥ २ ॥

ग्रामासंसमिपं ॥ ग्रमासग्रप ॥ ग्राधायकरू ॥ ग्ररद्वारगतहस्तिनगरसमीपेगहनानिनिविडानिदधाना ॥ ग्रस्मान्दृष्ट्वा मेवे
दिस्यन्ति ॥ तत्रेपथेविहरेयथायोषंयथासुखं ॥ ग्रपजग्मपरोपिनमुरणंविस्कारंराष्ट्रं ॥ ७ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ नामाद्यार्जुनः स्त्रीवेषंहित्वागजराडिव ॥ संप्राप्यनगरंग्रासमवतारयदर्जुनः ॥ सराजधानि-
संप्राप्यकौंतेयोर्जुनमब्रवीत् ॥ कायुधानिसमासज्यप्रवेक्ष्यामपुरंवयं ॥ साधुधार्य्यप्रवेक्ष्यामोवयंतानाडुरंयदि
समुद्वेगंकरिष्यामोजनस्यास्यनसंशयः गांडीवंचमहागाढंकोकेचविदितंनरैः ॥ तन्मेदायुधमाधायगच्छा-
मोनगरंवयं शिल्पेनःसंविजानीयुमन्युष्यान्नात्रसंशयः ॥ नतोद्वादशवर्षाणिवस्तव्यानिवनेपुनः ॥ एकस्मि
नपिविज्ञातेमेत्रसिज्ञातहिनस्तथा ॥ ग्रर्जुनउ० ॥ ग्रयंकुरुमनुष्येंद्रगाहनामहुमहानाशमीनामनागवो
पुरारोहस्मशानस्यसमिपतः ॥ नचानविदितंकश्चिन्मनुष्यइतिमेमतिः योस्मान्विदधोद्दश्यवेद्स्त्राणि
पांडवः ॥ उत्पथेहिवनेज्ञातामृगव्यालनिषेविते समीपेचस्मशानस्यगहनस्यविशेषतः ॥ समासस्यायु-
धानस्यागच्छामोनगरंप्रति ॥ एवमुक्त्वायथान्यायंविहरिष्यामभारत ॥ वैशंपायनउ० ॥ एवमुक्तास्तदा
सानंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं ग्रब्रुवन्भ्रातरःसर्वेभरतर्षभः येनस्वान्मनुष्यांश्चसर्वांश्चैक
रथेजयत्र ॥ सोतान्जनपदांश्चान्जनयत्क्रुरुनंदनः ॥ एतदूरंमहाघोषंसपन्नगणसूदनं ग्रप
समक्रोत्यथोगांडिवंचमयेकरं येनवीरक्रुरुक्षेत्रमग्रस्तत्रंतप ॥ ग्रथुवाचधनुषस्तस्यमामकृष्णा युधिष्ठि
रःपांचालान्वेयनसंग्रामेभीमसेनोजयत्तु ॥ ग्रतोधवःसेकपत्नीमेवरिन्तेयेनिकृम्यस्यविस्कारंमकंतरण

सैंधवं नयंरथं पर्वमिश्रत्वागस्तत्वात्। जापाश्रेमुरुवधोसंकमस्सुरानिसंकंदनाकालजनयद्दीपयस्रुपे

पर्वतस्येवहार्णस्विस्फोरमर्णवेरिव: सैंधवंयेनराजानंयर्यमस्रुनचानघ॥ज्याघोषधनुषस्तस्यनामसे
नीवरंतयत्राजयत्सश्चिमामर्णधनुषायेनपांडवः माद्रीपुत्रोमहाबाहुःस्तास्त्रास्योमितविक्रमः तस्य
घोवरमपाकर्षत्सरांकंदनोपुधि रूपेनाप्रतिसमोरूपियस्यतिनकुलःस्मृतः दक्षिणांदक्षिणाचारेदिशंये
नाजयत्प्रभुः पश्चिमकरोद्वारः महदैवस्तथायुधं खड्गोहाशंन्नाघांश्चकलापांश्चमहाधनान् विपा
नूस्रुधाराश्चधनुभिःनिहंतुः सहतासुपासरुसनकुलोधनुभिर्निहंधेस्वयं गांडावंचापरंतत्रचतु
भिर्निहंधेसहयानितस्यावकाशान्निहंडरूपान्नमस्यन् यत्रचायशनसचेतिरोयत्कणिवर्षती
तत्रतानिहंडेपारेः सुगांडंपर्यरक्षतः शरांश्चरंतस्यैकंसमबंधंतपांडवा विकर्तायिष्यंतिन
राहूराहवशामीमिनो॥अथेत्राबमंत्रेतिगोमाधयुनिकं अशीशरवर्षयंमानान इतिवाहिनः
कुलधर्मेयिमस्माकंनवैरंचरितोपिच समासजायवृद्धेभिन्॥निर्तिचेव्याहरंतितेशागोपालविपा
स्थेमः॥आवसाणः समंतपा॥च्याजग्मुर्नगरात्मासंपार्थश्चित्रुनिबर्हणाश्चेपायनउ०॥विराटनगरं
रम्यंप्राविशन्नेवभूपतेः सुतोत्तिमनसारेविकंतापुत्रोयुधिरः॥आत्मभिः सहितोराजन्नथैवप्रपितामहः
ऽःखशोकेनसंतप्तोपद्यःसहभारतःकृतांजलिपुटोभूत्वावनसादिनिर्गतः॥८॥

समेमास्तीत्यवयः अशीतशीतवर्षाणियस्यासाटीकांतरंपाठांतरेघोतांद्रात्मानस्वशोश्चेति थायितनननिसर्थः
ज्ञनपानेननेपादानिनवनीतिरेवेवर्षतिसतिवर्षाणि वृद्धयः नीरःतिर्यक्पतनिशेषः ८॥

वैदुर्यस्फटिकरत्नवैदूर्यरत्नचित्रा अस्तरवासस्तिपरिस्तरणचित्रयित्वापरिस्तरेनिवापाऽ।कल्पेमुजसंधीपनेजा

नत्यापरमयायुक्तोइगांडुगांनिनात्रिनोमहाषासुरर्षभा सर्वलोकनमस्कृतांकैसराजसुतांगौरीवर
रामभयंत्रह्मःजयोजयंतोविजयः जयस्तेनोजयत्कलः रतिर्मुधानिनामानिनेपांचकेयुधिष्ठिरः ततो
यथापतिंप्रतिप्रविराजनगरंप्रति प्रज्ञातचर्यंविस्तंतोरक्षिष्यंतेपरंतपं इतिविराटपर्वणिपांडुपु
त्रोनामः वैशंपायनउवाच ततोविराटंप्रथमंयुधिष्ठिरोजाम्रायामुविष्टमाप्रजातः वैदुर्यसूपत
प्रतिग्रहंकांचनानुसंश्चकल्पेपरिस्तरवासमानराधिपोरुष्टपतियत्रसिनंमहाव्रतः कौरववंश
वर्धनः माहानुभावोनराजसत्कृतोदुरासदस्तीक्ष्णविषोयथोरगः बलेनरूपेणनरर्षभोमहानयंसकूपः
यथामरस्त्वष्टामहाव्रजालैरिवसंवृतोरविर्यथानलोभस्मवृतश्चवीर्यवान् तमामपतंतंप्रसमिक्ष्यपांड
वंविराटराडिंगुमिनात्रसंवृतंसभागतःसूतउत्तरोब्रुवन्महानुचारैर्मणिरत्नभूषितैः दृष्ट्वान् मंत्रवि
दिजान्सत्तमुख्यान्विशः स्वयाचेयाप्यिकेचित्पिनेरिसमासीनपृच्छकोयंप्रसमेसमेयिवान्नर
पोपमोयंप्रसमिस्पतिसमोमैत्रोद्विजोयंप्रविनेरुत्तमः पतिः धविष्यतिमनोगतं नचास्यवाजिनर
योनकुंजरःसमापतेत्राजतिचायमिक्ष्वत्वाकरांगुलिंगोरूपसुचिस्मितंस्वयंमूर्धाभिषिक्तस्विति मित्रमानं
रिरक्षिषन्वयाश्चक्षिरूपेणतेजस्वरूपेणराधिवाभावआर्षःप्रसमाप्स्यतेतापित्पवयःशिरसोमनु।

मनु ष्याःपरितःसमेपिपप्रछविराटइत्यनुषजंतेसमेयिवान्समागतः

नामरसिनलिनी घृतिसत्त्वगुणप्रतिसंग्रहीतवान् आत्मविनयः ॥ ४ कंकेन रक्षयाक्षयं तस्मै वैयाघ्रपद्यगोत्रेण प्रयो

समीपमायातिचमेगुप्तव्ययोयथामहान्तामरसीसहोत्कर ॥ वितर्कयंतुनरर्षभंतदायुधिष्ठिरोभेत्यविराटमब्रवी
त्समाद्विजानीहिकिंजीविकार्थिनंविनष्टसर्वस्वमुपागतंद्विजं इहाभिधामेतवान्नामतिकेवलंयथाकामच
रस्तथाविभोनमबध्यास्यागतमित्यनंतरंप्रहृष्टवत्तिपरेहचे मराजसिंहंप्रतिरूपपार्थिवः ज्ञातान्मनाचे
वमिहैवेषकंकेनतातभिः वहाम्यहंवोकस्यचिद्राज्ञोविषयाद्गतः गोत्रेचनामापिचरंसनतत किंवा
पिशिल्पंतवविद्यतेहतं युधिष्ठिरंत्ववाच ॥ युधिष्ठिरस्यासमहंपुरासरयावैयाघ्रपद्यपुनरस्मि आ
ह्वयः अस्तान्ययोक्षु कचालोमिहैवितः कंकेतिनाम्नेतिविराटविश्रुतः विराटउवाच हंहोमिने
हंतवरंयथेच्छसिप्रणधिमत्स्यमस्यान्यराष्ट्रेषुहतंत्वया पियातिवृत्तंमहदेविनः सहभवान्यहैवौम पंचमोऽध्यायः
मैरंध्रमैरंतिं युधिष्ठिरउ० आनोविवादःपरमोविशंपतेनविद्यतेकिंनुमयिप्रियंतव
यत्त्वमस्महिनतः नमोक्षितःक
श्चनधारयेद्धनंवरोममैषोस्तुतवःप्रसादजः ॥ विराटउवा० हन्ताभवत्संग्रहितेप्रियंचमेत्रयोविषया पं
स्तुषोसिकौधर्म्यनविद्यतेभयंसुखंवात्स्यतिमत्स्यपोतवत् परंमिमेतिपाठः हिनेतो विराट०
हिनेनसहममविवादोद्यूतादिव्यवहारोनविद्यतेजितःसनकश्चनममधनंधारयेत्तत्तेमयिविधेयंवरोममा
स्तिसत्तमः ॥ ६ ॥

पाएतमग्रतिहतंत्वाबोसिंहसेवनिवासोविक्रमस्यसत्यंनजनाहिघटकाएंदवाहाहस्तकंकालो
रएवंतुमेजानपदाःसमागताःकंकोयथाहंविषयेतथात्रतुसमानजातीमविनासिमेसरयात्रसुतवरूपा
नभोजनःपरपत्यमंतत्रवहिष्यसर्वाहवंचनेधारमपाएतंमयाचेत्यंचयाचेपुरहविकथिनाब्रूयाश्चतेपा
वचनेनमांमराहास्यमिसर्वनहंनसंशयोनतेभयंविद्यतिसंनिधौमम वैराटंपायनउ० एवंसगच्छापर
मेसमागमंविराटराजेननरर्षभस्तहाउवासवारःपरमार्चितःसुखीनत्वापिकश्चिच्चरितेबुभोधतत्र इ
तिविराटपर्वणियुधिष्ठिरप्रवेशः वैशंपायनउ० अथापूरोभिमवसःभीयात्रेनृपायोसिकविलासविः
क्रमःखड्गोचर्मचिकरेएधारयन्नासिंचकाचंचकर्षमंडलं ससूहरूपःपरमेएवर्चसारविर्यथालो
कमिमंप्रकाशयन्सहस्रवासाविराजसोरवस्तमसाराजसंसमुपेससञ्जिवान्नरेंद्रराजानमिवात
कागतंततोब्रवीज्जन्परासमागतान्वसिनंतोसोमवतीवरूपवान्वरूपनेकोनुनरर्षभोयुवा अ
हंरूपःउरुषोरविर्यथावितर्कयंन्नास्यलभासिनिश्चयं तथास्त्रिसंस्थेपिसंवितर्कयंन्नरर्षभस्याघस्य
मयामितत्वंतःदृष्टेयचेनंतुविचारयाम्यहंगंधर्वराजोयदिवापुरंदरः ज्ञानानकोयंममदर्शनोत्सुकोः परासिंगो२
तन्नभवांस्तमाविरं विराटवाक्यानतुतेत्रचोदिता मरविराटस्यसशीघ्रगामिनः नरेत्यकौंतेयथाब्रुवंस
थायथामेराजावदत्सुतान्वुजो ॥ ७ ॥

मेरुस्त्रीयोघटिनेनसभामिनावधारयानविनविग्रहयामिननिश्चितोमि ७

अच्युतानुजे अच्युतोनान्तरः स्यात्स्थिरेरिष्टाचनिर्जितेतिकोपरत्नानाद्वष्णवोनाम्ना मजस्वस्वीकुरुप्रभासे।
हीप्पहाप्पसे नकेवलमित्याकांक्षायांसरयतिबलेतिपुवकुरालिनि युद्धशीलोबाहुकरणसमियिवान्समर्थः

सूत
ततोविराटंसमुपेत्यपांडवःसैरंध्रनरूपोवचनंमहामनाउवाचसूतोस्मिनरेंद्रवल्गवोमजस्वमांयेजनकार
मुत्तमंव।। विराटउवाच।।नसैरंध्रोसिमेरूपंह्यदृधामितिसहस्रनेत्रप्रतिमोहिदृश्यसेस्त्रियाचरूपेणचविरू
कृष्णचप्रभासमेतंवरोनरेषिहः।।नामसिनउवा।।नरेंद्रसैरंध्रःपरिचारिकोस्मितेज्ञानमिहानुप्रपन्न
मेवंकोबलान्नःश्रेयोहितमिप्रतिकरोभवान्बुधिष्ठिरेणापिनरेणसर्वशः बलिनतुल्यश्चनविद्यते
मयानयुद्धशीलश्चसदृवपार्थिव नोत्सहेश्चसमियिवानरंमहाकरिष्यामितवद्विनेंद्रियं विराट
उवाचदृढामितेहृतवस्त्वानमे तथाधिकुर्म्याकृतालेसिभाषसे।नचैवमन्येत्वकर्मतत्समंसमु
नेनिंद्यंधीवनर्हसिपथाहिकामस्तवतत्पथाहृतंमहानसेलंभवमेपुरस्तात नरोह्ययेतत्रवास
मोक्षितापुराप्रवाश्चेतिषामधिपापुराहृतः वैरंपायनउवाच।तथासमाप्तेविहितेमहानसेविराट
राजोहयितोमहान्महानवासराजन्नचलत्पयज्ञनोबुधोधनंजयाद्राष्ट्रकेचन।। इतिमहाभारते
विराटपर्वणिभीमसेनप्रवेशेद्वितीयोध्यायः।। वैरंपायनउवाच।।ततःकेशान्समुत्क्षिप्यवेल्लितायानमेहिमान्रुक्मान्
सकुंडलान्मडनग्रीवान्समु।।

मनश्चधिकुर्यात्मध्यसतांकुर्मान्नुरुसंसमुत्रंपुरस्कृतोधिहतःविहितःस्थितःवेल्लितान्भरित

अन्यत्रसुखदर्शनः।सुमुखाप्यवेणीभावेन्निबध्नयुपतिपोषुमिछतिहासीविष्यामिहास्योममसेतिसर्वा।प्रपद्यंतीति
पाठेएवंविधास्त्रियोहासिप्रेषतेवानन्नुहास्योभवंतीत्यर्थः।।सदोमांसलोगुल्फोपाहृद्यंघीयस्यसंहनाविरत्वाद्वृत्त
लायस्यःशिरंभीरुश्चस्तात्स्योनीरंभीरुनाभिस्वरसत्वेषुनाभिःपुरुषवरःपुरुषवरःपुरुषवरेतिनासिकावरंनवरोनरेष.

समुद्यतोत्तिस्मिता,,सुपरहरिणीपार्श्वेमडनसिलसोमा।वसश्चपरिधावेकंरुग्मंसमलिमंमहत्।।इत्यादिषंदु
सैरिंध्राकृष्णासाख्याचरन्नहा.।।सामरापरिधावंतीत्रियंत्रसमुद्भवन्।आएछंश्चैवनंहृष्टाकालंकिंचसिकोपमि
सतांनुवाचराजेंद्रःसैरिंध्राहमिहागता।।कर्मचलामिवैकंतुतस्मायोमांनुरूपति।।तस्मारूपेणवेषेनश्लक्ष्णा
चलप्यागिरा।।अहंधनंतांहासामनहैनोरूपस्थितो विराटस्नुषैकेयीभार्यविरमशीमना।।अवलोकयंति
हरहीप्रसाहाडुपरात्मजांसासमास्तत्यारूपामनाथामेकवससं,समारूयाश्चवसेत्कालंकिंचचिकीर्षसि।
सानाभुवाचराजेंद्रसैरंध्रहमिहागता।।कर्मचिछामिवैकर्तुतस्मायोमांप्रमुंचति।।सैरंध्रीवाच।।नैवंवि
धाभवेत्तेवेमम्यावरसिभाविनि।।प्रियंतिहवैहासिरासाश्चविविधान्वहून्।।सदुगुल्फासंहताश्रोणीभीरू
पडुन्नताः।।रंभाकांचनसंकाशेहंसगद्गदभाषिणी।।स्तनौचित्रस्तनाश्चापिनम्रोणीरयोधराः।।

कल्पिकांश्चमतनिषेवितानिवरयोषितां।।पंचसुरक्षेषुरागविषयेषुभगेषुरक्षानेतांवरचरणज्ञोष्टमि
तिपंचभिःपदैर्भवंतिरूपसमहापिचकवर्तिनःभावयेगंधारमुद्गरंहंसगद्गदमुच्यते।।

तेननेनशुक्लसमुद्भवेन। चरालकुटिलं॥ चरालपक्ष्मणीनयने यस्याः कंकुमीवात्रिरेषामिकास्ठामांसलापिहिताः
शिरायस्याः छ॥

तेननेनैवसंपन्नाकाश्मीरावदरंगभा। चरालचक्षुनयनाबिंबोष्ठीतनुमध्यमा कंकुमीवासटाशिरास्पर्शचंद
नेभानना शारदीतलपद्मास्यागारहोत्पलगंधया शारदीत्वविस्मासरूपेणसहजीविया। कात्वंहृहियथामरि
नासिरासाकथंचन: यक्षीवायदिवीदेवीगंधर्वयदिवासुरा देवकन्यामनुष्यीवानागरस्यागृहेजना विद्याधरी
किंन्नरीवायदिवारोहिणीस्वयं अलंकृतामित्यकेशीउंदुरीकाशमालिनी इंद्राणीवाहरणीवाग्नेयत्वंहृदयंनु
ज्ञापति देवीदेविपतिरस्मात्मासात्वंकतमासुभे। पेपकवाच नास्मिदेविनगंधर्वानासुरानचराक्ष
सी। सैरंध्रीदुर्भगेपास्मिसत्यमेतद्ब्रवीमिते केशान्जानासुपस्कृंपिसाधुविलेपनं। मल्लिकोत्पल
पद्मानांपेचकानोत्पलस्यच सुभे यूथायिथेविचित्रास्रजःपरमशोभनाः। आराधयेसत्प्रमाणोहृद
स्यमहाशयो हृद्योभार्यांचपांडुनांहरुक्मिकसुंदरी। तत्रनआचरामिकालभमानास्त्रीभर्तृ
वासोमियावचवत्सभेनावन्नावश्यत्पया। मालिनित्वेवमेनामस्वयंहविकारमाः। साहमभोगतो हि
वास्तुहेशोचन्निवेदनं। सुहेत्रीवाच॥ सृष्टित्वांवासयेयंवैसंरायोनात्रविद्यतेनचेहिहरराजात्वं
गछेत्सर्वेणचेतसा॥ स्त्रियोराजकुलेयाश्चवाश्चेमाप्रमदावेश्मनि ॥ ठ॥ ॥ ठ॥

DR BHAU DA

प्रसक्तारक्तपाणिरेवंविलपितंरुदत्यास्तयाहितंरुदन्कथंचित्॥समागेहेमधंममचपाहेप्रधावयैर्

प्रसक्तास्त्वंचिरंक्षांतेउमासंकमनोहरे। इहैवावस्थितानरपरंहयंममवेश्मनि॥ तिष्ठत्वंसत्रमंतावु
मासंकमनोहरे। राजाविराटस्यश्रोतिहृष्टाचपुरमानुषं॥ सविहायवरारोहेत्वंगछेत्सर्वचेतसा॥ पंहि
नमनवद्यांगीनरायतलोचने। प्रसक्तमनिविष्टेयासकामवशगोभवेत्। यस्त्वांसतनंपश्येत्तु
ष्यारुहासिमा। एवंसर्वगुणोपेतांसधर्मनवशेनेंद्रेधारिहेयथाएकान्तवधायेयात्मनोनरः॥ राजवेश्मनि
त्वपश्यूरोहिनेस्यानयथामम यथाकंटकागर्भधारेन्मृत्युमात्मनः तथाविधमहंमन्येवासुनवसुमध्य
मे। पेपकवाच नास्तित्र्याविराटेमनचान्येनकथंचन॥ गंधर्वपतयोमर्त्यं युवानःपंचवाविनि
पुत्रागंधर्वराजस्यमहासत्वस्यकस्यचित्॥ रक्षंतेत्वेचमोनित्यंदुःख्याचार्तिंतथाह्यहं योमेमहधृष्टित्वं
नचपाहेप्रधावयेत्॥ प्राचैरस्तिनवासेनमगर्थंपतयोमम। पोहिमांरुरुषोरक्षेयथान्यास्त्राकृतः।
स्त्रियः॥ तामेवसततोरात्रिंघविशेहपतिंनृपं॥ नचापहंचास्यितुंशक्यामकेनचिद्दर्शने॥ इतःस्त्रीताहिगंध
र्वास्तेचमेबलवत्प्रियाः प्रछन्नाश्चापिरक्षंतिनेमांस्त्रित्संतुविस्मिते॥ सुहेत्रीवाच॥ एवंतोवासयि
ष्यामियथात्वंनेहनिछसिनचापोनचोद्विजंस्वसासित्वंकथंचन॥ वैशंपायनउवाच॥ ठ॥

नमेतिशेषःगछेतांप्राप्स्यीयेत्यर्थःपरांपारलोकिकी॥ मेहिनातिसाहसोपमं
मणः॥

पतिधर्मविनीविद्यमानपतिका॥ग्राहिणीत्वेपितवान्॥समुपस्थायसमीपस्थानीयश्वशुरान्साहस्र॥श्वशुरेहा।

एवंकृष्णाविराटस्यभार्यायापरिस्खलिता॥इयासनगरेतस्मिन्पतिधर्मवतीसती॥नचैनांवेदतत्रान्यस्तव
मोजनमेजयः॥इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिद्रौपद्प्रवेशेवैशंपायनउ०॥सहदेवोपिगोपानांरूपा
वेषमनुत्तमं॥भाषांचैषांसमास्थायविराटंसमुपायथोगोष्ठमासाद्यतिष्ठंतंभवन्तमभ्यागमंतः॥राजाहृष्टश्च
रूपान्नाहिणीज्ञानविस्मयः॥तमायांतमभिप्रेक्ष्यग्राजमानंनरर्षभं॥समुपस्थायवैराजापप्रच्छरूपवान्॥
कस्यत्वंकुतोवात्वंकिंमुखानविकर्षसि॥नहिमीदृष्टपूर्वस्त्वंदृश्यसेनरर्षभ॥वैशंपायनउवाच
तंप्राप्यराजानमभित्रतापनस्ततोब्रवान्मेघमहोघनिस्वनः॥वैश्योस्मिनाम्नाग्रहरिष्णिगोसंख्यासं
ख्युगवांनरस्तुलंयाछामिविशांवरिष्ठंतन्मांजनासिहासन्हिवेत्सिपार्थान्मरात्मजान्नाविदुपप्यक
र्मणेत्रचन्द्रहोममरीचतेनृप॥विराटउवाच॥यद्यात्मनिष्णायहिवासिनित्यंसम्मुनेमिस्वरूपवान्॥
सिद्धाचस्वमेतत्वमसिचकङ्कनिनरेषकर्मत्वयिविद्यतेसभं॥कस्मात्तिरोविष्यहिजागतः॥किंवापित्वं
त्वंतवविद्यतेहृतं॥कथंत्वमस्मासुनिविश्यसेसहवरस्त्रकिंवापितवेहवेत्तते॥सहदेवउवाच॥पंचानांपांडु
पुत्राणांज्येष्ठोराजायुधिष्ठिरः॥तस्याहंदासतांप्राप्तोनामतंत्रीतंतंत्रीतं॥अरिष्टनेमेरहंसाहस्राहिस्त्रावं
सन्नपरिवेषांगोसंख्यासन्वेतेत्रिपालेतिमांविदुः॥

प्रतौ॥ताःवर्गाःसुभगाएकैकावर्गेषुकज्जलेइत्यर्थः॥

एवंबलमहंतातिनस्पचमानंवर्गस्पवर्गसप्ततिवर्गस्पशतंसहस्राणीत्यन्वयः॥वर्गस्पचवर्गस्पेतिपाठेयानिप
रस्परंगुणितसहस्राणितस्पवर्गस्पवंधितस्पयासमाहितस्पतानपशूनित्यन्वयः॥भरणेचेतनंप्राकारमुखंवं
धाकरेपरि॥

भूतभव्यंभविष्यंचयच्चसंख्यायागतंक्वचित्॥नमेरुविहितंकिंचिंसमंतोदशयोजनंगुणः॥
सुविहितात्रासनंममस्यमहात्मनः॥आसीच्चयमयाहृष्टःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥क्षिप्रंहिगोवृषकुलाभवं
तिमनासुतेगोभवनाकुक्षमः॥तेनैरुपायेविहितंममेवृद्धिंतानिचित्रास्यनिमयिलिखानि॥कृष्णांच्यापि
ज्ञानामिराजन्नरूजिनलक्षणान्॥तेषांमुत्रमुपादायरूपिवंध्याप्रसूयते॥विराटउ०॥शतंसहस्राणिस
माहितानिवर्गस्यवर्गस्यविनिश्चितान्गुणैः॥पशूस्तपालान्भवतेतदाग्रहं॥त्वदाश्रयामेपशवोभवंतिहृ
वैशंपायनउवाच॥तथासराज्ञोविहितोविशांपतेययासतत्रैवसुखंनरेश्वरः॥नचैनमन्योपिविदुः
कथंचनःप्राप्तश्चतस्मैभरणायथोसितं॥इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिसहदेवप्रवेशः॥वैशंपा०
॥तथापतेरूपरूपसंपन्नस्त्रीणामलंकारधरोबृहन्नडान्॥प्रकारवेषाप्रतिमुक्तकुंडलोहेमंचकंचूरुप
रिहारकेयूरी॥बृहन्नडाहार्षमथाविकार्यमूढज्ञानंमहाभुजोवारणमत्तविक्रमः॥गतेनरश्मिमभिकंपयंस्त
थाविराटमासाद्यसभासमापतः॥संप्रेक्ष्यराजोपगतंसभातलेसत्रप्रतिछन्नमरीत्रमाचिरं॥विराट
मानेपरमेतावर्चसाकुलंमहेंद्रगेहंगमिनंसवासवंपप्रच्छसंसदिस्थितः॥कोयमायातिउत्तरे
कुतश्चित्वेनमुचुर्विहितेतहानराभविष्यितावाक्यमिहेदृशंयोन॥

मुख्यपिसंघः॥कंकूरंसवलयोपरि

द्वारा श्रीमुकुलचन्द्रजी दुगड़ कलकत्ता

सतीयपत्रः पुरुषोमनोरमः रूपमोयुवावारण पुथयोपमः ॥ विमुच्यकंबूपरिहारकेयुरे॥ विमूच्यवेमपिनखः
कटके॥ स्त्रीसुकेरूपपरिधायचा मयाशीघ्रस्वधर्मीकवचारारी नथा ॥ घविरातामेषः समापमाश्रमेवि॥
भ्रातिवीरश्चयथामरस्तथा ॥ परुषवानंयपरिधावतांप्रवान्सुते: समस्यरथवामयासम: ॥ एषोऽहंहि
परिहतुकामः सर्वान्मिरस्योत्तरयापालयस्व: नैवंविधा:क्लीवरूपाभवंतिनचैतदेवंप्रतिभातिमेमन:
॥ अर्जुन उ०. गयामिन्त्वाम्पथवाहयामिभद्रोमिन्तेकुरालेस्मिगति. त्वसुतायेपरिहस्वमांस्वयं
भवामिरेव्यानरहेवनर्तक: ॥ हंतरूपंममयेनकिंतत्रकिर्तयित्वाममशोकवर्धनं. एहन्तमांमासुत॥
नरहेवविद्धिसुतंचतंवापिहरेवर्जितं॥ विराटउवाच॥ हहामिते हनुवरंएहन्हेसुतांचमेनर्तयया
चनाहश॥ हंतुनेकर्मचमिमनंसमंसमुद्यतेमोघधियोत्तमर्हसि. वैशंपायनउवा॥ एहन्तत्वांनाभिषे
चयामस्पराट्कलापुन्तेषुतथैवबाहिते ॥ उपस्थमप्यस्यनिरम्यचस्थिरंततः कुमारीउरमुत्तमर्जु- विराटप०
नांसाविशयामासचगीतवादितंसुतोविराटस्यधर्मजयः प्रभुः सरवाश्चतस्यापरिचारिकास्तथा स्त्रियश्चता १३
सांसवभूवपांडव:॥तथासमत्रेणधर्मंजयोवसन्विराटधनसहताभिरान्मवान्॥तथाचतत्र॥
॥ मज्जद्भिरिजनाधिक्यरावाप्यथांतरेचरा ॥

नाद्समाश्रमाणमिसन्चय।युक्तोसुभियुक्तप्रकृतिस्वभावविनयंविनयन॥ठ॥

इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिजुनिर्विचरः ॥ वैशंपायनउ०. अथापराह्णतपांडवप्रभुर्विराटराज
स्करगाचिरोत्थितुं. तमापतंतंहहम्पुःप्रथग्जनाःविमुक्तमात्रेविसूर्यमंडलं;सवैहयानेस्ततोस्ततस्क
तंसमीक्ष्यमाणंचहर्षमस्पराट् ततोब्रवीत्तानृतुगानमित्रहाकृतोयमायातिनरोमरःप्रभः स्वयंहया
नास्तनिममकान्हठंध्रुवंहयज्ञोभविताविधासनः प्रवेक्षतामेचसभापमाश्रयेविभातिवारीहियथा
मरस्तथा सोमेसराजानममित्रहाब्रवीज्जयोसुतेपार्थिवभद्रमस्तुते हयोषुमुक्तोरपसंमनःसहोदान
स्वस्तोनिसूर्णोभवाम्हं विराटउवाच॥ हहामिरत्नानिधनंविवेशनंमयाश्वसूनोभविहुचमर्हसि
कुतोंकस्यामिकयेतमागतःप्रबूहिविप्रेसतियद्यविद्यते नकुलउवाच पाचालीपांडुपुत्राणांजेष्ठोज्ञाता
युधिष्ठिर तेनाहमत्रेषुपुरानियुक्तःराजुकर्मणाश्वानांप्रकृतिवेप्रियंचापिसर्वत्र॥ इतिगांप्र॥
तिपतिंचकुरुसत्तमंवचिकिरिपेदुनकारस्यामजाहयाहंनमेस्तिइशवडवाकृतोहयाजनस्तुमाम
हसचापिपांडवोयुधिष्ठिरोगयेयिकमेवनामः॥ विराटउवाच ॥ यहस्तिविद्यिंन्यमश्वाजिनेतह
स्तुसर्वंतद्धीनमद्यवै॥येकापिकेचिन्ममवाजियोनकास्त्वहाश्वयाः सारथयस्मसंमते॥हंतवेष्टंय
दिवैसरोपमः॥ ठ॥

प्रियंभिरामंप्रियमभिरामंच॥अनरास्त्रज्ञातवासमध्वे॥अस्तवमोघृतसमायाद्विज्ञानपक्षिणः अतिसृष्टनिराहारा
हसानि॥

ब्रवीहियत्तेप्रसमास्तवस्यात्तेनरूपंहयकर्म्मविद्यते यशासिराजेवहितंसमोमम युधिष्ठिरस्यैवहिहर्म्यू
नेनमेसमंतंवेहंप्रियमत्रहरनिं॥कथंनुरतेसविजातनोवनेवसत्यनिघोरमनेचपांडवः वैशंपायनउवाच
तथासगंधर्वविशेषमोयुवाविराटराज्ञाभरहितेनतर्जितः॥नवेदमन्येपिविदुःकथंचनप्रियाभिरामेविचरंत
मंतरा एवंक्रमस्योन्यवसंतपांडवायथ्यप्रतिज्ञाभिरमोघदर्शिनः॥अज्ञातचर्यांव्यचरन्समाहिताःसमुद्रने
मिपतयोपिडःक्षिताः इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिनकुलप्रवेशः॥जनमेजयउ०॥एवंमंत्रयमानेषु
पुरेषमंतंस्वयंपांडवाः॥अनऊर्द्धंमहाबाहोःकिमकुर्वंतवेद्विजः॥वैशंपायनउ०॥एवंतेमंत्रयानगरेप्रच्छन्ना
ऊरुपांडवाः॥अथाधयंतीराजानंयद्दकर्तयतछलं॥रणविहोप्रसह्येनधर्मस्यचमहात्मनः॥अज्ञातयासमेचरु
विराटनगरेवसन्॥युधिष्ठिरमभास्कारमथनामभवत्प्रियः॥तथैवचविराटस्यसभापुत्रस्यविश्रुतः
समुद्रहृदयस्तान्क्रिरयामासपांडवः॥अज्ञातचर्यांयथाकांमंसत्रवद्दानिवद्विज॥अज्ञातंचविराटस्य
विन्नित्रवसुधर्मराजुवारमः पुरुषव्याघ्रोयथारूपंप्रपद्यते॥नामसेनोपिमासानिभद्राणिविविधा
निच॥अतिसृष्टानिमत्स्येनविक्रांतानिनेयुधिष्ठिरे॥ छ॥ श्री॥

विराटपर्व० १६

अज्ञातगर्भस्थिवासंपाद्यंःस्वविग्रवैर्व्याजयंतःसहध्वा॥सगर्वा॥हृदयासाधिकाःसुवहातासुप्पुदाः लध्व
लङ्गालतंकमणिरंगेरंगोगरेण॥एकोनामसूतःसेनअनिछया विष्टनंयकंशार्दूलवस्यावसः कक्षामु
ग्राक्षांकाछ

वासांसिपरिजिर्णानिसध्वांतंःपुरेजुनः विक्रांतनश्चसर्वेभ्यःप्रयछतिमहद्धनंपिगोपांश्चवेषमास्थ
यपांडवः॥हधिहारंघनंचैवपांडवेभ्यप्रयछति॥नकुलोपिधनंलध्वाहतेकर्म्मणिवाजिनां॥तुष्टेतस्मिन्न
रपतौपांडवेभ्यःप्रयछतिः हस्तापिसर्वेश्वान्नूलान्तिहोनानपस्विनी यथापुनरविज्ञातानयाचुर
तिभाविनी एवंसंपाद्यतेनेनयाभ्यांमहारथा विराटनगरेचैवः पुनर्गर्भगताइवसर्वकामधेनवो
ष्टासभयात्संहृर्सहा जेसमाणस्तथाहृष्टा सुपुछुनानरर्षभा॥अथमासेचवृषेद्वादशेतुमहीप
व॥अभिसृत्यकीचकसेपुरुषाणंस्वसंमतः॥तत्रमद्यार्थमाधेहृष्टिभोगजन्मतत्र॥सेनानेत्राएस
णोराजंस्तथापशुपतेरपे महाकायामहावीर्य्यकालकंजाइवासुराः॥वीर्यंतिताबलोद्दग्राराष्ट्रासमनि
ग्रजिताः॥सिंहस्कंधकराधीवास्ववहाताभनस्विनः॥असहध्वंबलंतस्यतेरंगेपृथिवसंन्निधौ नेषामेको
महात्मामास्वर्गमिछ्यासमाक्रमत्॥शवसामानंतरंगेनोपनिष्णंतिकेचना॥कीचकोपियहामत्तेनोविरेषय
तेचला॥तहासरेनंराजायोधयामासभारत॥यहासर्वेविमनसःसेनमछतमचेतसः॥अथसूतेन
सन्नद्धंयोधयामासमत्सराट योधमास्तथाशोभो॥दुःखमेचाकरोन्मतिःमहिशाक्षीतिविरंप्रसारयाद्द
मराधिपं तनसपुरुषव्याघ्रःभागईसंहिपिसश्चरन्॥अविवेराप्रलापंविराटमभिगजयत्वबंधकक्षं

संपपातासहर्षंत चित्रैर्नादैर्विधे। संकटकैः करतलैर्घर्षन्नकोरुबाहुयो। धिनाकिणः प्रकुर्वन्नवनाय करस्पर्श-
स्ते करास्यां पनिरमनंपश्यावस्त्रेस्तरांमतो मुष्टिरित्युच्यते प्राणै। एवाप्युक्त्वा पीडयेत्वा तयो वक्षस्थलस्य
एमभवेद्घोरो धनिधनिस्वन। तत्रभिमुष्टमध्येन प्रहारित्त करोहि यासंप्रहारस्तलास्तुसंज्ञामिष्यति

ततस्तेत्रमेकाशं भीमोमल्लंसमाक्रयत् जामुनंनाम तंत्रत्रमल्लं विख्यातविक्रमं। नावुभौमुमुलसारावुभौनी-
प्रपराक्रमौ मत्ताविवमहाकायौवारणौषष्टिहायनौ ततस्तौ नरशार्दूलौ बाहुयुद्धंसमीयतु वीरौपरमसंरु
ब्धौन्योन्यजयकांक्षिणौ समीक्ष्यभीम संपातौवज्रपर्वतयोरिव तौपरमसंरब्धौबलेनातिबलावुभौ
भुजोन्यमंतरप्रेक्षुपरस्परवधैषिणौ तौपरमसंरब्धौमत्ताविवमहागजौ कृतप्रतिकृतैश्चित्रैर्बहु
भिश्चमकंटकैः संन्निपातावधूतैश्चप्रमाथोन्मत्तेसदृक्षैपरैर्मुष्टिनिश्चिवरतलनिस्वनैः तलैश्चव
निपातैश्चप्रस्फोटितैश्चपार्श्वोरुजानुभिश्चाहतैः जामुनिश्चास्यनिर्घोषैः शिरोभि
श्चावधूतैः नघुरुमंघोरमस्त्रीरस्यंबालेजनमा॥ छ

प्रसन्नागुलिहस्तेनप्रसन्नाप्रकृतिस्मता। द्विगुणीकृतबाहुर्यस्त

हीयास्त्रयाबले। प्रहरेत्साशलाकास्यात्पाहोद्धतपराहतं॥ नरयाद्यानैर्मखाघानपाहितुनंयहातति। प्रस्मनिधो
षेशिलासंघरसमस्वनैः॥ एकांतरं। शिरोघातंसपातः प्रधूतंपार्श्वावधेरणंप्रमाथोभूमौपतितस्यनिष्पेषणं
तोपणैर्वेगेनप्ररणैः प्रचोद्यत्वंग्रामथित्वातथैवमः क्षिप्तस्पशष्टः सवरतीधृतनिस्वनः शत्रा काहस्पार
योशाकरणं। एकांतरं। कंकरा करणं। प्रदिशः सन्निपातः परस्परसंघातः सवधूतंबहबाहुः मुष्टिप्र

वसप्राणेनवलेचलेवहतिशयेनाउक्रममुले॥ घनिनेप्रणयन्। दक्षिणदक्षिप्रकर्षलेमिहोच्यते। सवैराकर्षणंनाम

वसप्राणेनशूरेणसमाजेसवसंनिधौ। शरत्पतजलत्सर्वमोऊष्णेननेहोच्छिन्नः कांचकोपियहामल्लानविशेष
यतेबला॥ तहामुरेनतंरायोधयामासभारत। बलिनोसंयुगेराजन्नृहनवासवयोरिव। प्रकर्षणाकर्षणयोरभ्या
कर्षविकर्षणैः। आकर्षयंतामन्योन्यंजानुभिश्चाभिजघ्नतुः ततः राष्ट्रेनमहतानर्तयतोपरस्परं। यूढोरस्को
हार्घबुजेनियुद्धकुशलावुभौ बाहुभिः समज्जेनामायसैः परिघैरिव। एवंतस्मवधोरंतयोस्तत्रमहोत्सवे
बलिनोः सयुगराजन्नरूपप्रकारयोरिव। चकर्षहिप्समुत्साद्यभीमोमल्लमभिद्रुता बलवंतमतिक्रांत-
हस्तलाघवंतं तमुघेभ्यमहाबाहुभीमयामासधार्यवान्। ततोमल्लाभस्पाश्चविस्मयंचक्रिरे परं। ता
मयित्वातत्तमुत्क्षिप्तसत्वमचेतनं यत्पातिपिन्नाबाहुभ्यांबुविस्फोटरवः तस्मिन्निपतिते मल्लेजीमु
तेलोकविश्रुते विराटपरंहर्षमगच्छद्धार्यवैसह संहर्षमिहोवित्तंबहुराजामहामना। एवंवायमश्वमरु
रंगेयथावैश्रवणंसखा॥ एवंससुबहून्मल्लान्पुरुषोभ्यमहाबलान्। विनिघ्नन्समराजस्यप्रीतिमाहरद्
तमां यहास्पवृत्तः उरुणोनकश्चित्तत्रविषहते। ततोसिभ्याश्चाधिरैश्चाप्ययोधयत। पुनरंतः पुरगतः
स्त्रीणमध्येवृकोदरः॥ छ॥

समुत्थानयनंबलात्प्राप्तंमंडलाकारमाकर्षणमुच्यते। ऊरुपक्ष्मानयनंयतरुविः
कर्षणंधकर्षणाकर्षणकोरिसिद्धतायाचेपाहीनमाहरक्षिप्यवायेत्॥ छ॥

॥ जामूतवधः ॥ कन्येपुरुषेषुकामयामासकामिनवान् ॥ ६ ॥

योधयतेस्मतेस्मविराटेनसिंहसंमैर्महाबलैर्विभस्मुरभिगोधनसुदत्तेनचपांडव ॥ विराटस्तोषयामासस
कांश्चानपुरोस्त्रियः अथैर्विनीतेर्यवनैस्तत्रतत्रसमागतैः तोषयामासराजानंनकुलोराजसत्तमः तस्मैप्रहा
यंप्रायच्छत्सोराजाधनंबहुः विनीतान्पुरुषमानरूपवतश्चैवसर्वशोपहारैस्तान्सर्वान्क्लिरूप
मानान्महारथान् नाविग्नमनाराजन्विनिश्वासपरायचत् एवंतत्रवसंस्तत्रप्रसन्नाःकुरुनंदनाः
कर्मणिक्तस्मकृष्णेविराटनगरेतदा इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिमध्ययुद्धेजीमूतवधः
वैशंपायनउवाच वसमानेषुपांडवेषुविराटनगरेतदा महारथेछन्नेषुरुकामासासुमहात्मसु याज्ञसे
नासुदेष्णासुपुत्रेतिविश्रुतेतोषयामासयाचांतपुरास्त्रियः - अथसमरिचारोत्सिइः
एवंजनमेजयः तथाचरंतीपांचाल्यासुदेष्णायनिवेशने तस्मिन्वर्षेगतेप्रायेकीचकःसूतनंदनः
सेनापतिर्विराटस्यदृष्ट्वाकृष्णांसुपृथात्मजां तांदृष्ट्वैवगजेभेचरंतीरिवनामिव कीचकःकामयामासः।
कामबाणप्रपीडितः सत्कामाभिरतप्रसुरेष्वाभिगम्यचे: प्रहसन्निवसैरंध्रीमिदंवचनमब्रवीत्
कीचकउ०॥ नेयंश्रेष्ठाजनाद्यमयेदृष्टाराज्ञाविराटस्यनिवेशनेभृशं रूपेणचोन्मादयतीवमोत्रशोभे
धेनजातामहिरेवभाविनि॥ ८ ॥

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

पत्यपरूपाअहंसैरंध्र्यांप्रतिभातिभातिमह्यंरोचतेअयंवेएंद्रसणपद्मेबाकोलांछनंयस्मिन्वास्मिनत्रोस्त्री

कारिवरूपाहरयंगमासमाचक्ष्वमेतस्मकुलस्त्रीप्रभाविनंहिनिर्मथ्यकरोतिमोवरोनचान्यहत्रौषधमस्ति
मेमतं॥ अतोनवेयंपरिचारिकाशुभापत्यरूपाप्रतिभातिमामिवं॥ आयुक्तरूपंहिकरोतिकर्मतिप्रगास्तुमांपृच्छ
ममास्तिकिंचन॥ प्रकृतनागाश्वरथंसराजतेसमर्दिषुक्रंबकुपानभोजनं मनोहरंकांचनचित्रभूषणेगृहंम॰
हिछोभयतामियंमम॥ ततःसुदेष्णामनुमंत्र्यकीचकःस्वयासमेत्यनराधिपात्मजां॥ वाचहृद्यामभिसो॰
अतस्तदा मोहंकंस्यामिवजंतुकीवने कीचकउवाच कात्वंसुश्रोकस्यासिकल्याणिकुतोवात्वंशुभानने प्राप्ता
विराटनगरंतत्त्वमाचक्ष्वशोभने रूपमप्रतिमंतथाकांतिः सौक्ष्म्यार्घ्यमनुत्तमं कांस्यावि भातिवक्त्रेराज्ञां
कइवनिर्मलंनेत्रेसुविपुलेसुकपक्ष्मयत्रनिवेशने वाक्चतेचारुसर्वांगीपरएषरुतोयथा एवंरूपाम
यानारीकचिदत्यमूहातले अदृष्टपूर्वासुश्रोणीयाहृश्रीत्वमोहाते नत्वंप्राप्तायाकीत्वमप्सरतिरुमध
मे क्ष्मश्रीः कांतिरथोकांतिरासोकात्वंवरानने रतावरूपिणीकिंत्वमनंगांगविहारिणी अतोवत्राजसे
सुकृशभवेरोरुत्तमः॥ पिंडितमाणपरमाणंसिसश्रोस्त्रीयमंशोभेरेवांश्वरिमिभिश्चंद्रियस्मिं
सुसूचमिति पाठः कांतिमनुत्तमां निरीक्षयकथंनेत्रेतवहृमापरमयायुतंहसेजगन्मिकांनिहकामस्मरशो भवेत्तारा
जकारपाल्लोतेसंभावेतोसुभोसुभोसुजातौसहितौलक्ष्मा ॥ ८ ॥

एमंस्मृतनेवजीमूतमाणते ॥ हारालंकारयोगोते ॥ रिश्मराशिसुमनमिति पाठः

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

राज्यालघुमितिशेषः।वसेतिचपाठः।अतंवारणेएवावामाप्यनागरा।विनाशंमागा।यतमहारमिच्छिमंमसेचंद्रसि।२।

कीचकंप्रत्यवोचद्दुःखार्तायंतयतदचः।सैरिंध्रुवाच।मासुतपुत्रमुद्यतमातस्माद्दीक्षुजीवितं।जानिहिचंचभिन्धितंमोविरे
रभिरहितं।नचापरंत्वयायत्नमागेधर्मपतियोममं।नेत्वानिहन्युकुपितासाध्वसमाद्यनागरा।।एरोकरूपंपुरुषेरध्यानं।
मंतुमिछसि यथानिद्येनबोलः कुलस्यकुलपुत्रयं।नतुमिछतिमेहात्मानथात्वंतन्नुमिछसि।यतमहाबाहोयहिवोध्वमुत
ते।परिसमुद्रंयहिवाप्यवसि तथापितेमोनविमोक्षमुपैसिप्रमाणेनहिसुतानितिचरः।वकासरात्रामिवकृष्णिहार
रः किमोरशंप्राप्यमेंद्युकीचकः नेषाधिपोमार्थयसेनृनिमहं।गत्वाहिवंशरणंभविष्यसि।निवर्तनेकीचकने।
हणमुभंजानेहिवंजीवितमस्तुयेकिंमात्रंकेचयितोयथाहिमुष्मंनिधत्तेचिवमम्मसेहिमां।इतिमहाभारतेवि
राटपर्वणि।वैरंपायनउवाच प्रत्याख्यानोराजपुत्र्यासुरेष्णोकीचकोऽब्रवीत्।यमयहिनकोपनधीरेणनिपरिक्षु
तः।कीचकउवाच यथाकेकैयिसैरिंध्रीमामियाचहिद्यायतां चेनोपायेनसैरिंध्रारमेयंतद्दियतां चेनोपायेन
सैरिंध्रीभजेन्मोमनगामिनी।तेनसुप्तेपरिसत्यमहंप्राणान्धरासिषं वैशंपायनउवाच॥ तस्यांवदत्यांसुतथावा
चेविलपनस्तदा,विराटमहिषीदेवीकृपांचक्रेमनस्विनी।स्वयंधर्मपिसंभायतस्यार्थमनुचिंतयन्।उवेगंचैवह विराटपर्व
ल्पोयासुरेष्णासुतमब्रवीत्॥सुरेष्णोवाच॥छ॥ श्री॥ १८

मयाहिनास्तिसतिक्रांतेनान्यनवधिनावापरिसियुःपरिचिंतय॥छ॥श्रीः

पर्वणित्वंससुहिरण्यरामन्नेवकारय।तनैनांप्रेषयिष्यामिसुरहारतवांतिकं।तत्रसंप्रेषितामेनांविजनेनिरवग्रहे
मात्वेयाययाकामंसात्वमानारमिष्यसि चेत्युपायमब्रवीत्।एतछ्रुत्वातुनिश्चम्यनगानोभवनात्ततः सुरामा
हारयामासराजार्होंस्परिस्रुतां।तस्यांश्चविविधाकारान्वहून्श्रोत्रावचोंस्तथा शाब्देचस्पृचमुरूंचरूपंघ
टतथा कारयामासकुशलैरलंपानचशोभनं।तस्मिन्हृतेनरश्रेष्ठोकीचकेनोपमंत्रितो सुरेष्णाप्रेषयामास
सैरंध्रीकीचकस्यथं सुरेष्णोवाच गच्छिरंगछसैरिंध्रीकीचकस्यनिवेशनं।पानभाजनकल्पांश्चिपिपासामो
प्रबाधते सैरिंध्रुवाच नगछेयमहंतस्यकीचकस्यनिवेशनं।त्वमेवराजितानासियथासनिरपत्रपः न
चारुमनघोंगीसर्ववेश्मनिभाविनी कामवृत्तभविष्यामिपतितोयमिचारिणी।त्वंचैवंहिविजानासियथासः
समयःकृतः प्रविशंत्यामयागर्हचिरमनिभाविनि।कीचकस्तुसुरेशंतेमत्तोमरनदर्पितः।सोवमंस्यतिमां
दृष्ट्वानयस्विनत्रशीघ्रमिति।संतिवक्ष्यस्तवप्रेष्यानतुभ्यंयास्यतु।।अम्प्रेषयभद्रंतेसहिष्यामवमंस्यते
सुरेष्णोवाच॥नेवंयंहिस्यासरैतः संप्रेसंप्रेषितामयारत्नसप्रवरेकांस्यमेनंहिरण्यवेसोसंदयानारुहति
धुपज्ञमेषभवमोसंकांस्यंभाजनंसर्पिषाआछाद्यंशोकमानाविचेतनां।हिचमाहिमं॥छ॥ श्री॥

तत्वरक्तः सुपुष्पसुरभी आहारंआहृतवान्सिमधुहेतोर्नपुरंसंवामाध्वामद्यंपरिश्रुतोमहिरोपरामस्तत्रहतवान्

देवेकारणमीदृशी प्राप्तोऽनसुराहारीकीचकस्मर्वेनिहतः द्रौपद्युवाच। यथाहमसंयांडुपुत्रेणाभिजानामिकेचनतेन
सूतेनपःप्राप्तंकिंचकोमावद्योकरोत्। वैशंपायनउवाच। उपानिष्टस्तुसूर्यंभूरुन्नमवशानुतः। सत्यस्यतनुमध्यायाः
सर्वेस्त्रयेविवुद्धवान्। संस्मर्तिंचतस्यस्मारहीरस्यार्थमस्थिरान्। तत्रैनांराजहातत्रसर्वावस्त्रंस्वनिर्दिष्टोत्तमगो
मिवसंत्रस्तांरुदन्तीकृष्णांसुरेभकोऽरतिरुस्तुहासतीनावेलधेनपारगः इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणि कि
चकउवाच सांगतेनेसुकेशसिसुपुण्यराजनाम स्वामिनीत्वमनुप्राप्तप्रकृष्यमाज्ञिपं सत्यएभासांकंवृष्णु
ऊदुलेपरिहारके नामायन्तनजंसुनुमणिरत्नंचरोमने आमरणक्षिचवद्याणिकोचोयत्रजिनानिच अस्मिन्मेत्र
यनेदिव्यंत्वहर्यमुपकल्पिते एहितत्रमयासार्द्धंपिबस्वमधुमाधवी द्रौपद्युवाच अत्रैवाहेतनुश्यामासुराहरिसवोनिके
पतमानयमेक्षिप्रंयामांप्रबाधते कीचकउवाच, अन्याप्रेष्णयिष्यंतिराजपुत्राःपरिक्रतं इत्युक्तारक्षितेपा
दौसूतपुत्रपदास्पृशत्, सनामनुजेक्षविशालनेत्रोजिहमाणःपरिपरिभस्मं, अथात्तामुत्तरवस्त्रेहेत्यकीचक
स्तांहसन्तीमेति, प्रत्यपाद्यतमराजवेनमुक्तविनिश्वस्यसुराजपुत्रो, विक्षिपन्तुगदमस्यमाणश्चविधमानोनिरु-

केशपक्षेकेशसमूहेअथोवाक्यपतितवान्सःकीचकःस्वधर्मतोऽधर्मंसुमंत्रकंपक्षेपिविषयोरिमिलक्ष्येविति

तथास्तु
नयसमाहितमनुःसपापःपरामशास्यवनिहंतमुलः सायतासविधूयनाभ्रमाशिपकांसमोहरणमा
छयराजमुधिष्ठिरः तांकीचकःप्रधर्षतांकेशपक्षेपरामशत् अथैतांपरपतोराजपातयित्वापराहतःतस्मा
योमेतहकेणराक्षसःसंक्रियोजितःसकीचकमपेवारुवातवेगेनभारत अमर्षातत्तहमूरोरुदोवलसमाद्
तःविघूर्णमानोनिश्चेष्टस्क्षिन्नमुखदृष्टुमः तांवासिनोहरुराजुमसेनमुधिष्ठिरो अमर्ष्यमाणेहृताया
चकेनपराजयं तस्यभामोवधंप्रेक्षुकीचकसुरात्मनः हंतेहंतांस्तहारोपक्षिपेषमहाममा धर्मछाया
मजतांनेत्रोन्मत्तप्रेक्षिणी। वैसराभ्रकुराश्रीप्रालतारिसमेक्षतः हस्तेनमर्द्दहेवलतांपरवीरहा स्व
यम्बत्वरितःकृष्णःसमीक्षाद्युधमिछतः अथयोद्दष्टिभावमकारेणुएंतस्यधर्मराट् प्रबोधनमयाराजा भी
मेनप्रतिषेधयन्, पुरिष्टिरुवा० भिक्षोर्हरणंगस्यत्रुविंशतिपर्वणः, यास्मिपक्षिशतारस्यएकंचोने
हामिकोऽभीरुरयंसुधाधुः प्रशस्यमहकोरर।। वैशंपायनमुवाच, सासमाहारमासाद्यहसंमस्म
आत्मानंवेद्यमाणस्त्रीणांपतीस्मारहस्यचेतसः एकारमभिविस्वेतिधर्मज्ञधर्मसंहिता, हृदमानेनो
वेलचहुपाक्रुपरात्मतोपुवाच।यथावैरानस्वपितिषेपिबपेनसत्, तेषांमामानिनोभार्योसुतपुत्रःपरावधीत्
यावधीत्येरमुनियोवेदकृष्णासतारिः।तेषांमामानिनोभार्योसुतपुत्रःपरावधीत्, येभ्य
गिषामित्रंरिपुरात्मनःपक्षेमर्वेसासुखंरामिमुप्स्यन्तिनिवापरः इदंमेनिखेषरवनिखेषोयस्य।

प्रपन्नानांयेशरणंभवंतास्तेषांवधिक्रमतांनःपरिषंतिनप्रतिनन्तिकुर्वंतिवियरंकलहं॥ इत्यर्थः॥ छ॥

तेषांमामानिनीभार्यासूतपुत्रःसहावधीत यज्ञानोयेचहांनाश्चबलवंतोभिमानिनः तेषांमामानिनीभार्यस्तूतपुत्रपहावधीत् इत्यर्थः कमिमंहन्युःधर्मपाशशीलाश्चये तेषांमामानिभार्यांसूतपुत्रःपद्यवधीत् येतुतेजस्विनोहंतांबलवंतोमनस्विनः तेषांमामानिनीभार्यंस्तूतपुत्रःपदावधीत् शरणंयेप्रपन्नानांभवंतिशरणार्थिनां चरंतिलोकेप्रछन्नाघनुतेद्यमहारथाः कथंतेसूतपुत्रेणवध्यमानांपुराऽनघा मयानुचरांकिंकरुविराटिधर्मदृष्टेन यःपरप्रेष्यमप्रेप्सुंनिवधमानामनागसं नराजनराजवत्किंचित्समाचरसिकीचकेदृस्तुनामिवधर्मस्तेनहिमंसहिष्यतेनकीचकश्चधर्मज्ञोनच्छमस्थकथंचनः सभासद्दोप्यधर्मज्ञायदमंपर्युपासते एवंविधैर्वचोभिःसानरेंद्रसुतोत्तमा उपालभतराजानंमत्स्यानांवरवर्णिनी नारुमेनेनयुक्तंविरुवमस्तवांनिकेसभासमक्षंपरुषंतकीचकस्यसन्निकर्षं विराटउवाच परोक्षंनाभिजानामिवियरंकुवयोर्यहं अथतत्वमविज्ञायकिंदस्यलोकोनायमंसभाऊचुः समंकृष्णयोरंध्रिश्चपराधंयत्राक्रमं सैरंध्रिउवा० स्वैरंध्रयाहंमर्थार्थंप्रेषितासंचकर्षतेमालवीकामयामासभार्यार्थंधर्मचारिणी वैशंपायनउ० ततस्तुसभाविज्ञायमूयोभ्युजयत्र साधुसाध्वितिसाप्याहःकिंचकंचवगर्हयन्। सभ्याऊचुः यस्यैषाचारुसर्वांगीभार्यास्यादयितेक्षणा॥ छ

विराटपर्व २०

नरार्षभाप्यनवसरेनाटयती

अमर्षस्यक्षयःक्षत्तुर्धर्मोभ्युवर्त्तमानः॥ उक्तश्चनंनरंश्रेष्ठोनष्टोहीत्यपिनोविदुरिकिंस्तांयस्मात्सैरंध्रजन।

पतीलोभस्यमस्यास्त्रमशोचेकरांचन:॥ नहारयामनुष्येषुसुलभावरवर्णिनी॥ नारीसर्वानवद्यांगीहीमांमामेवयं॥ तिशोपायनत्वाच एवंसंपूजयंतिस्तेहृष्टांत्रेक्षसमासदः युधिष्ठिरस्यकोपिनत्वत्तोरंध्रेक्षागमन्॥ इत्याऊषीराजपुत्रीकैरव्यामहाभाषिणी गछसैरंध्रिमाबस्था: सुदेष्णायानिवेशनं मन्नारिमनुहंधर्षा: लिरंमतेवीरपत्नयः मृगेषुपाक्षिरूपमाना: परिलोकान्मयंकृतः मत्पेनकालंकोधस्यपरंतिपतयःस्तवः नेतत्वांनाभिधावंतिगंधर्वाःकरिष्यंतितवप्रियं व्यपनेष्यंतिदुखंयेनविप्रियंकृतं सैरंध्रिउवाच अतिवधूर्णिनीतेषांमन्येहंधर्मचारिणी कस्मात्कल्याणिवध्येषांप्रेष्यांत्वांहिविदुः वैशंपायनउवाच इमुक्ताप्रद्रवत्कृष्णायानिवेशनं केवलंयुक्तुंसैरंध्रीसैरंध्रमिसिनिःसृतं सुभद्रवरमंनस्माहृदिनायास्थिरंनहृमेघलेखाविनिर्मुक्तंदिवित्रुचिभंस्थं सुदेष्णोवाच कस्मावधाद्यरोहेकस्मात्रेष्टिरोमने॥ कस्मात्वसंमद्देकेनतेविप्रियंकृतं द्रौपद्युवाच कीचकोमांवधीत्तत्रस्तरागागतांनवः॥ सभायांपरुषोराज्ञोयथैवविजनेतथा॥ सुदेष्णोवाच घातयामिस्वकेनांनेकीचकंयदिमन्यसे॥ छ॥ श्री॥ श्री॥

नस्मापितस्मतस्मेतिवापाठः॥ त्वांत्वांमामा॥ छ॥ श्री॥ ॥ छ॥ श्री॥ ॥ छ॥

प्रधावसिमिवापाठः॥

ORBHAU DAJI MEMORIAL

अगोश्चपराधं सेनाग्रहस्य सेनापतेश्चोचमेवमाचष्टेगात्राणीतिदिषिरेपौसैरंध्रिताप्रतिविदितेवपांचालीभामसेनमुपा

योसौतांकामसंपत्नोऽन्यंभामवमन्यते द्रौपद्युवाच अमेनंचैवधीस्तेनियेषांमागःकरोतिसाम्नेवाघेवमुक्तंपरलोकंग
मिष्यति इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणि वैशंपायनउवाच साहतासुतपुत्रेणराजपुत्रीरुपस्थिता वधंहत्वाणि
संतीसेनाग्रहस्यभार्यानि जगामवासमेकामनरासाधुयत्रात्मजा हत्वाश्चोचयथान्यायंकृष्णासात्तनुमध्यमा गात्राणांवा
समाचैवपक्षाप्सलिलेनसा: चिंतयामासरुदतिलस्पृश्यरक्षनिर्णयं किंकरोमिक्वगच्छामिकथंकार्यंभविष्यम: इ
तेवंचिंतयित्वासाभामवेमनसागमत् नाम्नकर्तारंतेभामाग्रधुमनसप्रियं ततऊछायरात्रौसाविरुद्यत्रायत्रं
प्रुभं प्राप्तवत्यापमिछंतिरुष्णानाथवतासति भवनंभामसेनस्यहृष्टिप्रमायनलोचना दुःखेनमहतापुक्तामान्।
सेममनस्विनी द्रौपद्युवाच नस्मिन्जीवतिपापिष्ठेसेनावाहिमर्दिनि तत्कर्मनवमद्यकर्थनिशांनिषेवसे वैरंपा
यनवास एवमुक्तोथतांशांत्रविद्वैविशमनस्विनी यस्यांभामस्तरांशैनेमगराजइवस्वसन तस्मारूपेणसा।
शालाभामस्यचमहात्मना संमूर्छितेवकौरव्यप्रजज्वालचनेजसा सावैमहानृसेपाप्यभामसेनंप्रविस्मिता सर्व
प्रतेवमाहियावनेजानाविहायनि ज्ञपतिष्ठनपांचालीवासितेवमहागज सालनेवमहाशलंफुल्लंगोमतीतरं
परिघ्रजतिपांचालीमध्यमंपांडुनंदनं ॥

तिष्ठासन्नपःमहिषीगौमहाहस्तिकपमानंनवसवैजन्यनाकर्मश्रिष्यतापांचालीपसेस
वित्रः॥ वर्षंयुगंहायनंच२ माहेयीसैरंध्रीगौत्तमरा॥वासिनापुष्पवतीगोमहर्षभं इतिपाठः॥गोमतीतीरेतिरुधासर
वः॥

श्रुत्वाश्रुत्वाचांत्रिंसवचनोयंसर्वशत्रु: ॥स्त्रीसंयोहत्वाहिरंपरिवस्थितेनसर्वेनहिस्त्रीएसुमास्मंतानागतानिवेद्य
मानेवचनेवक्रीज्ञानवनेस्त्रीरुपयोधेवक्रीचावनिकानन्नरुमभिधानात्॥रुरुवने॥ररुएत्रिहायनी॥पंचे
त्रिहायनीहायनचद्वेयुगेपितथाचाकृतेयुगेवेहमतीत्रेतायांजनकात्मजा द्वापरेद्रौपदीज्ञातातेनकृष्णात्रिहा
यनि॥पतेत्रिवर्षंज्ञातागौर्हस्त्रिवर्षंज्ञातायौवनंभजते॥सैरंध्रीकिचकवधात्सनवनीमहागजमितिवापाठेवा

बाऊर्ध्वंपरिरभ्यैनंसुप्तंप्रबोधयतीतिसिंहंसुप्तंवनेउद्गम्यराजवधूरव: भामसेनेनमुक्तिप्रहस्तीनीवमहाग
जेचलितंमधुरामधागंरमाधुमूर्छितं॥हेसैरंध्रभाषतपांचालीभामसेनमनिंदिता परिसंस्पृश्यपाणिभ्यां
सुप्तंवोधयतेहा॥रिवेदंमहोत्साहाकृष्णंसुप्तंमतार्णव रुपामसुकेशीरायनेशयानमरुषभेक्षणं सा
शचीवसहस्त्राक्षेकृष्णाएवमरेश्वरं स्तविश्रीवचक्रपाणेसुहृष्टीवभाविनी॥भीमंप्रबोधयंकृष्णालक्ष्मी
र्हीमोदरंयथा देवगर्भसमाभामसेनियंप्रियवरप्रिया उत्तिष्ठतिष्ठकिंशेषेभामसेनयथामृत: नाम्नस्य
रिपापीयान्रायामालभ्यजीवति समंप्रहायशयनंराजपुत्राप्रबोधिन: ॥

सिंहाकरिणीमहागजमीरुपमानेमहियद्वैजातामहेयीसैरंध्रीनामकाचिन्नरोत्तमतानात्रिहायनिसुपमानप।
सोमारक्षातव्य:॥त्रिहायनीहस्तीयेचयमियोवनेस्थिता समानमन्यत्॥महाशालंमहावृक्षंभीमसेनेवफुल्लमुत्रिक्ता
वयवंभीमंपश्चेपुचित्रंगोमतीकूलंस्थाणुनामानंतीरेवायुभारेवानेनरेश्वमिधानात्॥नयोजातंगोमतस्य
धस्तिरेजानंगर्वदृष्टस्त्रारोकागंधारस्वरविशेषंसाधुमूर्छितं॥ ७॥ ॥ ५॥

सोपसंग्रहे सोपधिनेष्वंशुप्रियंमामो। अतिकामासूपीचेनसूत:परिषदंसभाद्वयेसैधवेनजयद्रथेनपरामर्षप्रियं

नृपतिर्हतसोभ्यासिपर्यंकासोपसंग्रहे अथाब्रवीद्राजपुत्रीकोरव्योमहिषीप्रियं केनास्यैवंसमाचारविलोचनमांनि
कं ननेमहतिमान्यर्णकृष्णापांडुरुक्षलक्षसे अाचक्ष्वपरिदेवेषएसर्वविद्यामहंयथा सुसंचायदिदुःखंप्रियेवायदिवाप्रि
यं यथावत्सर्वमाचक्ष्वश्रुत्वाध्यासामियसरं अहमेवहिनेकृष्णेविश्वस्यसर्वकर्मसु अहमापसुचापित्वामोक्षयामिपु
नःपुनः शाघ्रमुक्तायथाकामंयत्नेकार्यविवर्तिनं गच्छवेश्मायमायेवयावरस्त्रीनवुध्यते इतिमाहाभारतेविरा
टपर्वणि कीचकवधे द्रौपद्युवाच अथोपस्थंकृतस्त्रस्यायस्यामन्नाधिष्ठिरः आमन्त्रसर्वाणिदुःखानिकिमां
त्वंपरिपृच्छसि यन्मांहासीप्रवादेनप्रातिकामीतरायन सभांपरिषदिमध्येनग्नांदृष्टिमारत: मत्स्यराज्ञःसमक्षं
चनस्पधूर्त्स्यप्रपतः कीचकेनपरास्पृष्टकानुजाचेममास्त्री वनवासगतायास्यैसैधवेनदुरात्मना पराभ
पांडितायंचकोनुमुत्सहेनुका पार्थिवस्यसुतानाममकानुजाचिममास्त्री अनुभूयेदृशंदुःखंमन्युरौपरी
मतेएवंवदुर्विधैःक्लेशैःक्लिश्यमानांचभारत नमोजानातिकौतेयकिफलंजीविनेनमे द्रौपदीराज्ञोविराटस्य
किचकोनामभारत।।सेनानिरुषाघ्राणात्परमदुर्मति।।समाकैरंध्रिविषेणवसंतीराजवेश्मनि।।नित्य
मेवाहुरात्मानंभार्याभवममेतिवै ॥ छ ॥ श्री ॥ श्री ॥

पानंरथंयुग्यंअजाविकंत्रसवरोपित:।।विमोचितःपक्षिनांविडजलाकरणेनो।।स्तानकावेहत्रतःस्नानका।। छ ।।

मनोपमंयमानायावधीहेएसत्तहन् कासेनवफलंपकंहरयंमेविहीर्यते ग्रातरंचविहिंयंत्रेणंघूर्तहिविने
यस्यास्मिकर्म्मणग्राज्ञाःस्वमेनहनंतकं कोहिराजंपरित्यज्यसर्वस्वंचात्मनासह परिव्रजायेवृद्धिंचेतविना।। द्यू०
घूर्तहिविने यहिनिष्कसहस्रेणयश्चान्नसारवद्धनं सायंप्रातरहिष्यहंपिमंवत्सरम्नवहून् वस्तोहिरस्यैवा
सोमियातेयुग्यमजाविकं अथाप्यतरसंघाम्यनजानहयमावहेत् सोयंधूतप्रवरिनक्षियाश्चत्यवरोपिता:
नूहस्त्रीमस्मेयथामूर्छ:स्वानिकर्म्माणिविंमयन् हरानागसहस्राणिपक्षिनांहेममालिनां यंयांतमनुयांति
हसोयंधूतेनजीवति नथारत्नसहस्राणिराज्ञामभितेनजसे नपासतेमहाराजमिप्रसेद्युधिष्ठिरं ग्रातरामीम
हस्त्राकैयस्यनित्यमहासने याचीहस्यद्विराजमतिथीन्नोजयेत्तनः एवंनिष्कसहस्रोणिप्रहाणाहृदांवर:
धृतजेनस्वनयेनमहतासमुपागत: एनोहिस्वरसंपन्नाहवस्त्रमागधा:सायंप्रातरुपतिष्ठन्तुमत्स्यस्यगृहे
ऊढवः सहस्रमषयोयस्मिन्नित्यमासन्सभासदः नपरःकश्चनोपसंपन्नाःसर्वकामैरुपस्थिता:: अष्टाशीतिस
हस्राणिस्नातकाग्रहमेधिनःधिरहासकर्मैकंकंनुविमर्शेयुधिष्ठिरःग्रशक्तिग्राहिणांचैवयत्नानामू
र्ध्वरेतसांदशचैवसहस्राणियोयमास्तेनरेश्वर:।।ग्रन्नंस्पमनुकोश।।संविभागिस्यमेवच।। छ ।।

पंचाभस्वर्णशतेधर्मद्योविष्णुश्चियंतं संविभागोहंनंसंविभजस्युचितोसिनाम धर्मप्रहायावेतिपंचमः ॥ छ ॥
प्रतिहिनंलक्षकृतवस्तान्नरेविष्यतरेपं
ग्रातरिति ग्रन्नयंतुस्वेत्यनितग्रानहेयंदात
मनयाक्रियवहिसेतेरुक्यादिहेयनावहेत्नन्नचेत्र।

समयेनिहिरेवलिप्रतः॥तपनीयोपस्करः॥तिपोषणं॥पार्थिविसंबंधिनः॥छ॥

यस्मिन्नेतानिसर्वाणिसोयमास्तेनरेश्वरः॥विभर्तिविविधाकारान्धृतिमान्समविक्रमः॥अधान्यद्वेषस्वार्थेषु
नस्वराष्ट्रेसर्वदुर्गतान्॥यःसंविभजतेनित्यान्नृशंस्यायुधिष्ठिरः॥सरथनिरयंप्राप्तोमत्स्यपरिचारकः॥सभायो
र्दृशीतांराजाकंकश्चतेयुधिष्ठिरं॥इदंप्रस्थेनिवसनःसम्येयंसपार्थिवाः॥आसन्वलिरतःसद्यःसोम्पात्वेनति।
मिछति॥पार्थिवाःपृथिविपालायशोमत्स्यावर्त्तिनः॥सर्वेविवशोराजापरेषामपवर्त्तते॥तापप्पण्णिविसर्वारम्मि
मनिवृतेऽस्मिन्सोयंराज्ञोविराटस्यसभास्तारोयुधिष्ठिरः॥यमुपासेनराजानःसभायामृषिभिःसहः॥तमुशीनम।
ग्रामपरेषांऽवपांऽवे॥सदृशंसमुपासीनंपरस्पृहियवादिनं॥दृष्ट्वायुधिष्ठिरंशोकोनक्लिश्नेचमसंचयं॥अतहृद्
महाप्राज्ञंजीविनार्थेतिसंज्ञितं॥दृष्ट्वाकस्मनइवंस्याधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं॥उपतिष्यसभायांयेकुलावीरवसुंधरा
नमुपासीनमघाश्रंपरमारतभारतं॥एवंबहुविधैःखेदैःपाण्डवानामनाथवत्॥शोकसागरमध्यस्थोकिंमांभाम
मपरुषि॥इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिकिचकवधे द्रौपद्युवाच॥इहंसुतिमहदुःखंपत्यवस्यामिभार
तः॥नेनिष्यस्त्र्यकर्त्तव्यादुःखेनक्रोम्पुरं॥सर्वेषांबलिनांश्रेष्ठस्त्वंचभीममहाबलः॥स्वरकर्म्मणिभामंत्व
मेकोभरतर्षभः॥ब्रुवन्वल्लवजानायःकस्पनोकंनवद्धये॥सूपकारंविराटस्यवल्लवंतांविदुर्जना॥प्रेष्यत्वंसमु
द्यान्ननोदुःखतरंनुकिः॥छ॥श्री॥ ३॥श्री॥

॥कमलोमोहनेत्रासेसकीअखेदयत्॥दुःखितांहतवलीविक्लवं॥ ३॥

पद्मपलाशसैरिंधेविराटमुपतिष्ठसे॥कथंत्वंवल्लवःसूदस्तदासीद्दतिमेमन॥यद्यद्भपतिसम्राट्त्वांधा
र्यिष्यतिकुंजरैः॥तंतंलप्स्यसिनारीयेममचोदितमन्॥ग्राम्यैर्मर्त्यैर्मनुष्येषुसंदेहागारेयुध्यतेयदा॥केकेष्यत्रत्वमा
णयाःतदामेकश्मलोभवेत्॥ननुच्छायकेकेयीसर्वास्ताःप्रेष्यजनाः॥प्रेष्याःसमुचिताश्चापिकेकेयानां
स्त्रियोवदन्॥प्रस्पमाननवद्यांगीकश्मलेहपहृतामिव॥सैनांसंवासजन्यस्तूस्पेषाऽन्विस्मिता॥एकांना
पितभविनंचछावंधात्रहासिनी॥योधयमानेमहारिरिभेसमनुशोचति॥कल्याणरूपसैरिंधिवल्लवं॥
श्वातिसुंदरः स्त्रीणांचित्तंहिदुर्ज्ञेयंपुरुषस्यवमेमतं॥सैरिंधीप्रियसंवासानित्यंसत्त्वेहवासिनि॥यस्मि
न्राजकुलेचैवोत्पलकालनिवासिनी॥इतिब्रुवाणांवाक्यानिसामांमित्यभ्यरेवदत्॥कुंभांनेचमांसंत्रे
स्वसमरंकंममोत्वयियथात्वंमांवृकेत्यतः॥दुःखंमेमहदविरत्॥तयोवनिरयंप्राप्तेभीमेभीमपराक्र
मेनोकैर्योधिष्ठिरेमग्नामाहंसीवीक्षमुरंहि॥यःसंहेवान्मनुष्यांश्चसर्वसंपत्करोनृपत्॥सोयंराज्ञोवि
राटस्यकल्यानांमत्रकोषुवापोनर्पमहेयात्मा॥दुःखंवेज्ञानवैरस्यं॥सोनःपुरगतःपार्थःरूपेयिरिवसं
हतः॥यस्याभ्रयमभिन्नाणंसहैवपुरुषर्षभात्॥सलोकपरिभूतेनवेषेनारेधनंजयः॥यस्यारोपक
तिनोबाहुरनकिणचुम्बो॥छ॥ ॥श्री॥

स्त्रीवेषेणविकृतोसाम्नविकारंत्वमिन्नमन्नं ॥ छ ॥ श्री ॥

सत्रोषपरिदूनीमाशीचनासेधनंजय ॥ यस्यज्याघातनिर्घोषात्समकंपतरात्रवः ॥ स्त्रियोगीतस्वनेनसमुद्रिग्ना
:पर्युपासतेकीदृशंस्तूर्यसंकाशंयस्यमूर्वनिशोभते ॥ वेणीदृढनकेशांतंग्रामधन्वानमर्जुनंकस्मापरिहृतंदृष्ट्वा
ग्रामसारतिमेमन: ॥ यस्मिन्नस्त्राणिदिव्यानिसमस्तानिमहात्मनि ॥ आधार:सर्वविद्यानांसागरइतिशब्दते ॥ य
सराजसहस्राणिदेवराजसमद्युतिमानिवै समरेनाप्यवर्तंतवेलामिवमहार्णव: ॥ सोयंराजोविराटस्यकन्यानांनर्त्त
कीपुत्रवा ज्यास्त्रिवेषप्रतिच्छन्न: कन्यानांपरिचारका यस्यसारथिवेषेणसमकंपतमेदिनी ॥ सपर्वतसमाग्रामसह
स्रावरजंगमा: यस्मिन्नाजेमहाभीमकृत्या: शोकोवनस्पत ॥ सोयंपतिमामद्यग्रामसेनवानुज: ॥ ऋषि
तेनसमलंकारै:कुंडलै:परिहारकै: ॥ कंबूपाणीसमायोंतंदृष्ट्वासिहतिमेमन: ॥ नंवेणीदृढकेशांतंग्रामधन्वान
मर्जुनं ॥ कंस्मापरिहृतंदृष्ट्वाग्रामसीहतिमेमन ॥ यस्यनास्तिसमोवीर्यकश्चिद्धनुर्धर: ॥ योहिसंग्राममाजाद्य
सोहितायाविवस्वतः ॥ परंहर्षमुपानीयसैन्यमभिनंदयन् ॥ सोयंकन्यापरिहृतोगायत्रास्तेधनंजय: ॥ धर्मे
शीवेत्रिसतेचजीवलोकस्यसंमत: ॥ स्त्रिवेषविकृतंपार्थंदृष्ट्वासादृतिमेमन ॥ यस्यास्तिसंपरिहृतंकन्यानिर्दि
रूपिणंग्रमिन्नमिवमानंगंपरिकीर्णंकरेणुभि: ॥ मस्समर्थयतिपार्थंविराटंसमुपास्थितोपवणमिदंयमध्य

विराटपर्व: २४

स्त्रंरिशोनरपतिमेनहा

आर्यकंतीपुत्रमध्येगोसंरक्षाधनंजयं ॥ गोपालवेषमितिवापाठ: ॥ पांडुरतावपतेश्वेतभिन्नारतिविनिं: हृयेनपतेपक्ष
रंसावसंरक्तेयप्यंतोहितारणंज्वरस्तापः ॥ अभिजनंकृत्वंविनीताधंसेवनंएतांज्ञोढ्वोमेनस: ॥ शेष्ठा
पत्यधिनम्यजनुरोधितंतंमहर्हवंव्याहनविपक्षेवसचर्मतिपाद्यंवस्त्रचर्मणिछुपायांशेनेतिपर्यायवैपरि

नूनमार्यानजानातिकंधुप्राप्तंधनंजयं ॥ ज्ञातसत्रुकोरवंमन्यंडूतेरितंतथाहृयवीयांसंमहर्हवंगावो
पतिंगोषुगोष्यंहमायांतंपांडुरस्मिन्भारत: ॥ महर्हवस्पएनानिर्चिनमंतापुन:पुन: ॥ निर्गताभुपगछाभिग्रामेमे
नकुलोरति ॥ नविराटमहाबाहोसहर्हवंडुष्कृतं ॥ यस्मिन्नेवंविधंडु:खंग्राप्नुयात्सव्यसाचिन: ॥ हृयेहंभरतर्षभ
एहृतेचातरंनरा गोपुगोष्वसंज्ञकांमंसेनतिनिवेदिने ॥ संरक्षरक्षमेपर्यंगोपालानांपुरोगमोविराट
मभिनंदंतमप्यमेभवतीज्वर: ॥ महर्हवंहियोरंमेनित्यमाधिप्रधर्षति ॥ महाभिजनसंपन्नशीलवोन्नएवचा
भिनिद्रनिषधोवीमधुरनाकृ धार्मिकश्चनिपुर्यमे ॥ संरक्षणेपुगोदोषाहासमाक्षपासुच सुकुमार
स्वरानांचाप्यनुद्वत्त: ॥ नैलयचामिनमिमं स्वयंपोचालिभोजमे: ॥ रमुधाचरिमांकृत्नाकृत्नापुत्रगृद्धिनी
प्रहृष्टंतंचरणंचंतंपरिष्वज्यनिष्टति ॥ तंदृष्ट्वाभातेगोषुचसचर्महपाशपं ॥ महर्हवंयुधांश्रेष्ठंकिंन्नाना।
मिपाडव: ॥ पत्तिभिर्मिसमेपक्षोरूपेणास्त्रिणमेधया ॥ सोश्वबंधविराटस्यपश्यरूपकालस्यपर्यायं ॥ अश्वकी
र्यतंएहामिएमन्यंथीमुहृत्तां ॥ विमर्षंसंज्ञजेराजान्महाराजस्यपश्यत: ॥ पश्यरूपमेनंश्रीमंतंमस्यंत्रातिष्ठ
मुत्तमंविराटमुपतिष्ठंतंमयंतंवयानिमा ॥ किंनुमांमन्यतेपार्थ: सूतिनेतिपरंतप ॥ एवंउ:खशतानाविष्पुधिष्ठिर

संतप्तश्चिनकुसंज्ञश्चाद्विचयंतंग्रहृतामुहृत्तमाणोंजमानांएतानिसश्रकीर्यंतिसर्वत्र ॥ मिमित्तत्रछ

प्रतिविधिष्यामि अधिगमिष्यामि तत्र मम हीविकिर्षा विगर्हा च क्रियां अधिनिश्चिन्वन्ति कालं सुखसमयं। उदासीना प्रतासम्राणाः

मम प्रतिविधिष्यामि रक्षान्यान्निभारतः वर्तेमपि कौतेयवस्यामिप्रसूतानपि युष्माबुद्धियमाणेषु रक्षानिधिवि
धास्यन्तः कृष्णेति हरिरमेकिंनुः रक्षमतः परः इतिश्रीमहाभारते विराटपर्वणि औपयुक्तच अहसैरंध्रिकृष्णेन
चरन्ति राजवेश्मनि वज्रागस्मिन्सुदेष्णायाः अन्तर्धत्सिकारणात् विकिर्षां पश्यमेनां नारांराजपुत्रीपरतपः कालका अमेकाम्यु
त्तमर्षभंसिसार्वेः रक्षंकिलोमत्र अनित्याकिलमर्त्यानामर्थसिद्धिर्ध्रुवमाजयो इतिहत्वाप्रतिहामिस्तरणमुदं दृष्टेतिपाठः।
दृष्टंपुनः चक्रवर्तिकिलमर्त्यानामर्थाप्रव्यसनानिच इतिहत्वाप्रतिहामिस्तरणमुदंपुनः परावहेतुर्भवतिपु
रुषस्यजयाय पराजयैवहेतुः स इतिप्रतिपादयेत् हत्वाचेतिपुरुषाहत्वाबंधित्वाचपरानयित्वाचपातं
तेपरिरिनिचमेछन्तं नरैवस्यनिमोक्षेसिनैवस्यनिवर्तनं इतिचापागमंभूयोदैवस्यप्रतिपालये स्थिते
दूर्वेजलंयत्रउनस्तत्रैवगच्छति इतिमार्ष्यायमिच्छेनिगतिमुदंपुनः दैवेनकिलयुस्मार्थः सुमानोपिविपर्
द्यते दैवस्योपगमेयत्नस्तिमकार्षीविजानता यदुमिवचनमास्मकथितस्मप्रोज्झमं दृष्ट्वोः रक्षितंतत्वमद
र्शाव्रवीमिते महिषीपांडुपुत्राणंडुहितापृथुदृस्य इमामवस्थांसंप्राप्ताकामरूपाजिजीविषन्तं कृतन्
परिभवन्त्यवंनिरपांचात्मानपिभारतः पांडवांस्त्रेवसेप्राप्तोममक्रीडोहरिरेम॥ व्याहृतिः॥ स्वस्तेपुत्रेः॥
कालप्रसिद्धोव्यसनानिविपदः यः कालः प्रसवेभूमिसंयेप्रतिभावोसाधां [illegible] जीविष्यन्तोविहमिछेन्तः॥

विराटपर्वः
२५

वर्णविकारंहरणेहोगतिरिष्टानोविनिपातंयसन्तं॥ छस्य॥ स्कंकुतिविहायकिणेवर्णेकाहेमंनहंधोवल्कमुत्सेपनं॥

वैकृमिःपरिवारिताएवंस्तुहितानारीकालस्याऽरक्षिनाभवेत् नूनंहिबालयाक्रीडमियावैविप्रियंकृतं यस्यप्रसादा
दुत्तानंप्रसाभिन्नरनर्षभः॥ वर्णविकारमपिमेपस्पर्शंवयाहृतं माहरोमेतनत्रासीऽरक्षेपरमकेतना॥ त्वमेव
पार्थजानासियन्मेनामसुरक्षेपरा साहंरासिल्यापन्नानशोनिमवरूपत्वे कामतिर्जीविनेनाधृष्यमानेन ह
केहरः नारैविकमिहंमन्येयत्रपर्याधमंजनः भामधन्यामहाकाऽरक्षस्तिरूपंनरैर्धानसः अरक्यावेहिकृष्णार्थ
क्षिणांहिगतिर्नरैः विविपानमहंमेभुष्मकंन्यविविक्षितंनयस्याऽमनरसुखंप्रेप्सामर्मभिरक्षम्यः पुरा
सप्रेक्षमुरक्षम्यासंभक्षराणंवरासनी यस्यायमसुरक्षेप्सुर्युधिमेदक्षयाः यदा सप्रेक्षेसुरक्षमभेषामवरा
रूणंवरारूढा पश्यपांडवमेवस्थोयज्ञानार्जुनिनंतया यस्यामुक्तियमाक्षेषुपरपक्षकालस्यपर्ययं यस्याः सा ग
रुपर्यंनाप्यपिवीरवर्तिनी आसासाधसुहृदयाश्रीनांवरावर्तिनी यस्याः उरस्यार्जुनिरन्दृष्टनक्षात्रुपा
विनः सास्मद्यसुरक्षेप्सायाऽरः पश्याद्भागमिनी दृष्टंऽरक्षंकौतेयमस्यानिर्वोधनतु यानज्ञाऽरक्षपंपि
षेणश्रीवर्तनमात्मनः॥ अस्यत्रक्ष्मा मदंक्षेमाप्तिष्यत्यचंदनं पश्यकौतेयपाञ्चालमेनंयोनेवतः पुरा इस्म
स्पृश्यायास्मकिएवंसोकरानुभो॥ विन्नामेक्रमाभेवाहंउष्मकेवाकराजनः॥ साधाग्रतोविराटस्य भातातिष्ण
मिद्धिकुरा॥ किंतुवस्यस्मसावपचर्णतः सुकृतोनकः॥ छ॥ श्री॥ श्री॥ छ॥ श्री॥

घटयंतीत्यतस्तेतीर्थयामिप्रपद्यामि ॥ ७ ॥

इत्युक्तेहिमत्तस्मिंश्चरन्तंकिलरोचते वैशंपायनउवाच साकीर्त्ययंतीदुःखानिभीमसेनस्यधीमतः हरन्तंभीमसेनमुद्दीक्ष्यतां सबाष्पकलयावाचानिश्वसंतिपुनःपुनः हरयंभीमसेनस्यघटयंतीवमब्रवीत् नात्यंकृतंमयाभीरु सहवासंविशिष्यिंपुरा अपायजीवामिवर्त्तयेसतांगंडयः वैशंपायनउवाच ततस्तस्याःकरीष्णुमोक्षीणवंतोरुकोदरः मुखमानीयवेपंतमुहुरुत्तीपरविरुतोन्मुखीत्वानुकौंतेयोबाष्पमुत्सृजविर्यवान् ततःपरमदुःखार्त्तइदंवचनमब्रवीत् इतिविराटपर्वणिकीचकवधे भीमसेनउवाच धिगस्तुमिबाहुबलंगांडीवंफाल्गुनस्यचयत्रेदृशीपुरा भूत्वापणिकृतकिण्वमुखी सभायांतुविराटस्यकरोमिकदनंमहत् तत्रमेकारणंभाविकौंतेयोयत्नतास्थिति अथवाकीचकन्नाहंपोथयामिपदाशिरः एवर्थमद्यमत्तस्यक्रीडन्निवमहाद्विपः अपश्यंल्लक्षयन्दृष्टोकीचकेनपदाहतं तत्रैवाहंचकीर्षामिमस्यानोकदनंमहत् तत्रमांधर्मराजस्तुकटाक्षेणव्यवारयत् तदतस्मिन्विज्ञायस्थिते एवारवभामिनि यत्रराज्ञश्चवचनंकृतंमधवशायः सुयोधनस्यकर्णस्यशकुनेश्चबलस्यच दुःशासनस्यपापस्यधर्मांयांनुकृतंशिरः तन्मेरक्षितगात्राणिकृष्णेत्यात्मिचार्पिनः माधर्मज्ञेहिसुश्रोणिक्रोधंजह्यिसुमध्यमे ॥ ८ ॥

विराटपर्व २६

इत्येवमुपाश्वसंत्वतीराजायुधिष्ठिरः श्रेयोधर्मेहिकल्याणिहन्तुंनार्हसिजीवितं धर्मोनंजेयोबाह्यश्रोणियमोचा
नुमध्यमे लोकांतरगतेषुनाहंशक्ष्यामिजीवितुं सुकल्यानामशर्म्यांभार्गवंचयवनंवने वल्मीकस्तर
णम्पंतमन्वपद्यतभार्विनि नारायणीचेदसेनाहरेणयद्रितेसुता पतिमन्वचरच्छंउराक्षसंहरन्तिणं
इहिताजनकस्यापिवैदेहियद्रितेसुता पतिमन्वचरत्सीतामहारण्यनिवासिनं रक्षसोनियहंशाप रामस्यम
हिषीयाकिंरूपमापिसुश्रोणि राममेवान्वपद्यत लोपामुद्रातपाश्चारुबायोरूपसमन्विता अगस्तमन्वपाधि
त्राकामात्सर्वान्हिमानुषान् यथेताःकांक्षितानार्योरूपवत्यपतिव्रताः तथात्वमपिकल्याणिसर्वैःसमुदिता
गुणैः साध्वीहिमकाकंत्वं मासमथर्धसंमितं इतोत्रिवोरयोवर्षराज्ञोराष्ट्रेभविष्यसि गोपयुवाच आर्त्त
येनत्वयाभीमरुतंबाष्पविमोक्षणं अपारयंत्याहुःखानिनराज्ञान्मुपावत्रे किमुक्तेनत्वतीतेनभीमसे
नमत्सवः अकृपस्थितकालस्यकार्यस्यानंतरोभवः ममेहकेकयीग्रामरूपाविभवत्रांकया निसंमुहि
ष्यतेराज्ञः कथंतेयद्दिमामिति नस्याविदितंत्यतंग्रामेस्वयंचान्नतद्दर्शनः कीचकोयेसदुष्टात्मा सहभ्रात्रैर्यथ
यतेहिमं नमहंस्पृष्टान्नामलतः कथंनियम्यच अद्यवंकामसेरुमात्मानंरक्षकीचकः गंधर्वाणम
हंभाम्यपिचाशोमहिषीशिया ॥ ९ ॥

रक्षसोरावणःस्मारयंतीत्यसोदुमितिरोषःशंतरीश्रवहितःनेयान्नोयगछेत्

क्षणेऽवसज्जेपाठमहीघृष्टःनैगमःपौरवणिजोवामुग्धवान्मूढ॥ ढ॥ छ॥ श्री॥

तेत्वानिहन्युकुपितःशूरसाहस्रकाणिएवमुक्तसुदेष्णात्वाकीचकःप्रत्युवाचह नाहंविभेमिसैरिंध्रिगंधर्वेभ्य
उपस्थिते रात्रिसहस्रमपिगंधर्वाणामहंरणे समागतंहनिष्यामितेभीरुकुरुमेच्छंदेष्णेचाब्रूवंसरतंका
मानुरमहंपुनः नत्वंप्रतिबलस्तेषांगंधर्वाणांयज्ञसेनां धर्मेस्थितांसिसतनंऊलशीलसमन्विता नेच्छामिवि
विधध्रुवेनजीवन्तिकीचकः एवमुक्तःसुदेष्णात्वाहसत्स्यनवद्यहा शयमानंतकंकेयीप्रेषयत्प्रेषणेनव
तयेवचोहितार्थंभ्रात्रेप्रियचिकीर्षया सुरामानयसैरिंध्रीकीचकसन्निवेशनात् सूतपुत्रसुदुर्दृशमहासं
क्षमवर्तयन् स्तेत्वेप्रतिहतेक्रुद्धःपरामर्षमनाभवत् विदित्वानस्यसंभावंकीचकस्यमहात्मनः नयाहराज
शरकंजवेनेयंप्रधाविन संदर्शनेयमांराज्ञःसूतपुत्रपरामृशत् पानविस्मोचयुष्णात्मासतदामोपहावधीत् त्रेष्ण
नेसविरावमुत्कंकश्यबहवोजनाः रक्षिनःपाठमहीघ्रहस्यारोहाम्यनेगमाः नयालब्धोमयाराज्ञाकंकश्चोपि
पुनःपुनः ततोनवारितोराज्ञानतस्यविनयःकृतः योयंराज्ञोविरावस्यकीचकोकोनामसारथिः त्वत्कृधर्मान्
शंसम्यनरक्षीसंमतःप्रियः स्त्रीभिमत्तिपापात्मासर्वैर्यैपुत्रमुग्धवान् हरामीमहाभागलभतिर्यान्बहून
पि हरेद्रक्षिचविज्ञानि परेषांकीरुनामपि नतिष्ठतिस्मसंमार्गेनचधर्मंचुचुपति पापात्मापापभावस्यकामरा

सहस्रहिमोनिस्पंपाठः॥ ढ॥

नच

त्रविनाशयुरुणात्मात्मानंपुनःपुनरयंनेहनेत्यान्तपाजयास्वजीविनो अधमेयंतमानानामयंध
मेनिरास्मृतेनार्यायारक्षमाणंयंप्रजानंतिरहितंप्रजापारक्षमाणयामात्मानंसिरहितंआत्माहिजा
यतेतस्यांतेनजापांविदुर्बुधाःतस्मिंचार्यायारक्षःकर्षंजायामभीरोवृतावर्णधर्मोश्रुतप्राणनामितिक्रुते
हत्रियसयसस्यधर्मिनिन्यकतुनिवर्हणन्नापरंतोधर्मराजस्यकीचकोमांपहावधीत् तत्रचापिसमर्शंचो
मसेममहावलः त्वयाहंपरित्रातास्याद्वोराज्ञरासुरान् जयद्यंतंयेवलंमजेषाद्भारतिःसहः जहि
मनपियंलंवोयंमावमन्यति कीचकोराजवाल्लाछोकहन्ममहारतः तंमेवकामसंयत्तंप्रिधिक्रुमि
वाक्यना योनिमिन्नमनर्थानांबहूनांममभारतः तंचेज्जीवंतमास्तिःआतरंक्रुद्धियिष्यति विषमातोप्र
यास्यमिमाकीचकवशंगमं प्रेयोहिमरणंमन्यंभीमसेनतवाग्रतः इत्युक्त्वाप्रुरुदुःकृष्णाभीमस्यिसमा
स्रिता: तेरंपायनत्रुवाच। भीमशृंतांपरिघृज्यमहत्स्यांत्रप्रुपुज्यच आश्वासयित्वाबहुधाराज्ञ
सुमध्यमांरहतत्कार्यसंयुक्तैर्वचोभिर्दुःखितांतदा प्रमृज्यनयनेतस्यापाणिनाठसमाकुलंकिचकंमन
सागछत्सक्षिणीपरिसंजिहन् तयाचचैनांदुःखार्तांभीमकोधवशंगतः। इतिश्रीमहाभारतेविरा
टपर्वणिकीचकवधे भीमसेनउवाच॥ छ॥ ढ॥

तंजीवंतमास्तिनस्मिन्जीवतीमर्थः इतिकृत्यं॥ ढ॥ श्री॥

प्रहोषोऽयं रात्रौ संविहंसकेनोधरयामासतुर्हरिमिवोरगेनो॥ अभिपन्नापरिभूतापवाहेनयवमात्रेण अपे

तयाभद्रेकरिष्यामियथात्वंभीरुभाषसे॥ अद्यनंसंहरिष्यामिकीचकंसहबांधवं॥ अस्याश्चहेतोरेवंवर्ष्याकुरुष्वे
नेवसंगतं॥ सुःखशोकंचनिर्घ्रियाह्यसेनिरुषिस्मिते॥ यैषानर्तनिरुद्देकेमसराजेनकारिता॥ दिवात्वकस्मा
त्तंनिराशैर्योनियाग्रहं॥ अत्रास्तिशयनंनिर्महत्तंसुमनिष्टिनं॥ तत्रसंहरिष्यामि पूर्वशत्रानहार्षिता
महान्॥ यथाचत्वांनवशेहुःकर्वाल्लेनेनसंविहं॥ कर्यास्त्यात्वंकस्यापियथासंनिहितोभवत॥ वैरोपा
यनउवाच॥ तथेतिकृष्णयित्वानुवाष्पमुस्रजुःखितो॥ रात्रिशेषंनयामासुर्धारयामासहृदा॥ तस्यो
रात्रौव्यतीतायां प्रातरुत्थाकीचकः॥ गत्वाराजकुलंचैवेदंहोपदीमिदमब्रवीत्॥ सभायांपरपतेराज्ञः पान
यित्वापहृद॥ नचैवास्तिवशेमेयत्त्वामभियन्नावशीयसा॥ प्रवादेवचमस्मांराज्ञानामापमुच्यते॥ अह
मेवहिमस्यानेराजावैवाहिनिपति॥ साधुवंप्रतिपद्यस्वहासोमाकृथाचमिते॥ अकार्यतवसुश्रोणि हन्तं
निष्कान्तदासम्॥ हाशीरालंचनेदृशोहासानामपिनापरं॥ पंचाप्सरातीर्थकृतस्तुनोमाकृसंगमः॥ द्रौपदुवा॥
एवंमेसमयंसद्यप्रतिपद्यस्वकीचक॥ नत्वांस्त्रवाधआताचाज्ञानीयासंगतमया॥ अवबोधादिमिता॥ विराटपर्व २८
सिगंधर्वाणांयशस्विनां॥ एवंमेप्रतिजानाहिनतोहंवरवर्णिनी॥ कीचकउवाच॥ एवमेतत्करिष्यामियथास्तु
॥श्रीरस्तु भाषमे
विराट॥ सप्तविंशतितमोऽध्यायः॥

एकोमद्गिगमिष्यामिसूत्समावसथंतवः समागमार्थंरात्रौत्वयामहत्तरपिते॥ यथात्वंनैववेत्स्यंतिगंधर्वाःसूर्यव
र्चसः॥ द्रौपदुवाच॥ पहेतन्नर्तनागारंमसराजेनकारितं॥ दिवात्वकस्मात्तंनिराशैर्योनियाग्रहं॥ तत्र
मिसेतत्रगछेत्यागंधर्वासन्नजायते॥ तत्रहोषःपरिहृतोभविष्यतिनसंशयः॥ वैरोपायनउवाच॥ तथ
थेतिनत्वंसैरंध्रिःकृष्णायाकिचकोनृपः॥ दिवसार्धंसमभवन्मासिनैवसमंनरः॥ ततःसाभीमसेनस्यतमर्थं
प्रत्यवेदयत्॥ कीचकोयमहंगत्वानरांहर्षसमन्वितः॥ शैरंध्रिरूपिणंमूढोमन्यतेचाबुद्धवान्॥ गंधव्र
एणमत्तेषुव्यासक्तःसविशेषतः॥ एवंचकेतरामांसत्वरःकाममोहितः॥ तस्यतत्कुर्वतःकर्मकालो
हीर्घइवाभवत्॥ अब्रवीन्नयत्स्वापितामेवापतेचनो॥ असिहत्यधिकाचास्मीश्रीप्रयुंक्तेतः निर्वाल प्रसुप्तत पाद
कालेहापस्वलिंगिवहिहृतः॥ ततसंप्रसयस्तत्रकीचकोकाममोहितः॥ नाजानादिवसंयोतंविपानःस
मागमं॥ ततःसुप्तोहृगत्वातरामेमलनंसे॥ पतिष्टनकत्यालिकोरवंप्रतिमंतिकात्॥ तमुवाचसुकै
शीनाकीचकस्यमयाहृतः॥ संगमोनर्तनागारेयथावोचपरंतपः॥ उन्मंसमनागारमागमिष्यतिकीच
कः॥ एकोनिक्षिप्तबाहोकीचकस्तेनाधृत्य॥ तंसप्तपुत्रंकौतेयकीचकंमहतीपिते॥ शरस्थानन्नतस्थाग
तंनिशीथंकुरुपांडव॥ ८॥

॥ नामिरोहधकारे॥ ८॥ श्री॥ ८॥

कर्मणासंगकरेणुनि ॥ प्रवरोस्मंनेनरेक्षंतिकामामिछतः ।नपस्मिन्सरात्रौछन्नोनिगूढः हरिसिंहःनांसंक
तिनांवेशविस्तारं ॥

हर्षोत्सवपुरीमेगंधर्वोनवमन्यते ।नसंग्रहरतांश्रेष्ठकंनागरवोधरः अमुढःस्वामि
नृतायाममर्मज्ञुस्वभावतः ॥ आत्मनश्चैवमद्रेनेक्रुमानंकुलस्यच भीमसेनबाच एवंकरोम्यहंभद्रेयथात्वं
भीरुभाषसे स्वागतंतेवरारोहेयन्मांवेद्रयसेत्रियं नूनंकिंचिद्विछासिमहायंवरवर्णिनि यमेत्रीतिस्त्यवा
रक्षतःकाचकस्यसमक्षामि हत्वाहिंवंसाप्रतिर्ममासीद्वरवर्णिनि सत्यंब्रूत्यधर्मंचपुरस्कृत्यवदामिते ।
काचकंनिहनिष्यामिपश्यतेचपतिर्यथा संगच्छेत्रकारोवापोपयिष्यामिकीचकं अथवैचेदपियोसंतेहंस्ये
मस्मानपिछन्नेतनःसुधर्मंकृत्वाप्रतिपत्स्येवसुधरां कामंमत्स्यमुपास्तांहिकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः द्रौपद्युवा०
यथामसंत्यजेत्वंसंवैमहतेविभो त्रियंहस्त्वंतथावारकाचकंसहबांधवं अहंपश्यामितस्यायनमस्तिनाम
नोहिनेनागोविलमिबाकम्पोपयिष्यामहंविरः अलंभामिछनस्तस्यकाचकस्यदुरात्मनः वैरंपा
यनश्चाश्च भीमोपित्वंयत्रयत्रगत्वारात्रौछन्नश्चपाविहरत् अहंरहिरिवाहस्यप्रसाकोत्स्यकाचकं की
चकंत्वापलंकृत्यथाकामसुपाविहरत् तांवेलांनर्तनागारेपांचालीसंगमाकाथा मन्यमानः ॥ससंकेतमा

विरा०पर्व
४ गारंविवेशतत्र २९

संप्रविश्यचतद्देश्यतमसंवृतंमहत्पूर्वागतंततः स्तत्रभीममत्तमिवोजसं। एकांतमास्थितंचैनमासन्नोस
तसुतुर्मति शयानंशयनेतत्रमत्सूतःपरामृशत्॥ आजत्समाभेकोपेनहत्वाधर्षणजेनहा तपसंगम्यचै
वैनंकाचकःकामयेतिह: रुषान्मयिनचिंतात्मास्यमानोस्मभामतः प्राप्तिनंतेयाकिंचिद्रूपमनेनकं ।
तत्क्रंतेधनरत्नासुरामीरोतपरिछदं रूपंचाचरपुरुकानिर्मीतिश्चस्यसंकृतं यूहंसोमःउरंस्त्रू ।
कोऽगनिर्विराजितं मत्समर्त्यंसमुद्दिश्यसहसामुपागतः अथस्मानमाहंसंतिमवंगृहगमस्त्रियः सुवा
साहत्रमीयश्रमवोमस्त्वादृशःपुमान् भीमसेनस्तवाच स्थित्वंत्रनियोसिहिस्थात्वंनांप्रश्नंमति हरा
सुत्वयास्मर्दः सप्तसुवेनिकहिंचित् स्वयंवेसिविदग्धस्त्वंकामधर्मविचक्षणः स्त्रीणांप्रीतिकरोत्मानस्त्व
मनुहरुपस्लिह वैरंपायनउवाच इत्युक्तंमतावाकुभीमोभीमपराक्रमः महसोमत्कोनेयप्रहस्यो
वाचकीचकं त्वत्तोभगिनीपापरुपमाणंमयाभुवि हत्वाभिप्रतिकार्यंसिनेनेवमनुद्विषं निरावाधान्व
यिहनेमिरिधीविचरिष्यति सत्वमेवंचरिष्यंतिसैरिभ्रापतयस्तथा ततोजयाहकेशेपुमालवन्नुमहाबलः
सकेशेपुपरामृशोबलेनबलिनांवरः सक्षिप्यकेशान्वेनवाक्षोजयाहपांडवः बाहुवंतनघोरासीत्कुद्ध
योर्नरसिंहयो वसंतेवासिनाहेतोर्बलवज्जयोरिव: ॥

ल हर्षलोन्मयिनोचित्तात्मानोमनो॥

बुद्धियस्यनिरावाधाऽप्रतिघाधा॥ छ॥ स्त्री॥ ब॥ सी॥

नरवरंहूणामुक्तानि: आगलितंचरणं निद्रिते धर्मराजे । ततःसहसमुत्थिंचपंचविंशमधिकोरगं पाठः ८

कीचकानांशतमुख्यसनराणमुन्नमस्य च अन्योन्यमभिसंरब्धौपरस्परवधैषिणौ बलिसुतावयोत्रात्रोऽरेव कपिसिंहयो: बकघ्नि:समजेतामायसै:परिघैरिव: ततःसंत्रस्तसुहृतोपंचविंशाधिकोरगो नरवरंहूणामिरसोमंजघ्नुकोधमूर्छितो वेगेनाभिहितो भीमकीचकेनबलियसा: स्थिरप्रतिज्ञयारणेयराजचलितप रं तावन्योन्यंसमाश्लिष्यप्रकर्षंतोपरस्परं नयोश्चत्रचकाक्षेत्रक्षौरुषशालिन नयोरासिद्धुमलःसंग्रहर: साहतुए: नरवरंहूणयुधवतोव्याघ्रयोरिवरक्षयो: अभिपत्याचबाहुभ्यांभ्रत्यागृह्यारमर्षित: मातंग रवमामंगंप्रभिन्नकररामुखं सचपिनंतरग्रामप्रनीतयाहवार्यवान् समाश्लिपत्कीचकोपबलेनबलिनांव र: तयोर्भुजविनिष्पेषाद्भुमेर्वीविलिस्तरा राक्ष:समनयद्वोत्वेलस्फोटसमेयुधि अथेनमाश्लिपव ज्जाहुमभ्येहकोर: धूमयामासवेगेनबाहुभ्यांडरवद्रुम: भीमसेनपरामृष्टोबलीबलिनारणे सर्वंह ननहाणाद्विचकर्षचपांडवं इषद्गलितंचापिकोधाच्चलपरांस्थितं कीचकोबलवान्भीमंजानुभ्यामा हिपत्प्रविपोसितो भुविभीमेपकीचकेनबलियसा।तत्रतेषा।तातिवेगेनदंडपाणिरिवानक: विराटपर्व: ३०

योकयामासवेणितवान्.रसनयारज्वाहोभांचाडभविधत्यहस्तौपादौचयुगपत्पर्गेवायथास्फालनमुक्तास्प

बलवत्पिसंकुघावमोन्मत्तावर्गजितां तत्रासांसत्रभीमेनवहस्पनिहितोबलि कीचकोरोषसंतप्त: पद्मन्नवलि तःपरं मुहूर्त्तंवुसलंवेगेसहित्यानुविदु:सहं बलादहियतनसासूतोभीमबमार्दित: मंहीयमानंविज्ञायभीमसे नोमहाबल: वसस्पनियमोनेनेममंयेमंविचेतनं क्रोधविक्लोविनिश्वस्यपुनश्चैनंपरकोरर: जयाहजयतांश्रे ए: केशेष्वेवनदाग्रहं ग्रहीत्वाकीचकंभीमोविचरावमहाबल: ग्राईलि:पिंडितांकोक्षीग्रहीत्वेवमहामृगं त सएनंपरिश्रांतमुपलभ्यकोरर: चोकयामासबाहुभ्यांपशुरसनयायथा नहंतंचमहानाहभिन्नमेरीसम। स्वतं भीमयामाससुचिरंविस्फुरंतमचेतनं तंवीरमानंविज्ञायकीचकंपांडुनंदन: प्रगृह्यतरसोरस्यंकिंठे तस्यहकोरर: जयाहजयतांश्रेष्ठकेशेष्वेवपुनर्मुहु: अपीडयच्चरुलामासहाकोपश्रांतये भयतंभग्न सर्वांगंव्याविद्धनयनोवरं अक्रमचकटिदेशेजानुभीकीचकधमं अपीडयतबाहुभ्यांपशुमारममारपत्र तंविदीर्णंतमाज्ञायकीचकंपांडुनंदन: भूतलेभामयामासचाकोवेरमभाषत: अयाहमरणेहत्वाज्ञातिभार्या पहारिणं शांतिलब्धासिपरमोहत्वासैरं:धिक्करकंरसेवमुकाऽहपत्रवारसंकीचकं क्रोधसरागनेत्र वि। स्वलवस्त्राभरणंस्फुरंतमुपांतेविमसुप्तसर्ज्ज: ८

मारममारवत् ८।

परमारोमामघातक।सर्वतःपिंडीकरणं

पदाष्टिलेपरघातैः शमंगतिं ॥ ८ ॥

निकृष्यपाणिनापाणिंसंदष्टौष्ठपुटोबली नांवेषिरंतमासाद्यकीचकंपांडुनंदनः समाक्रम्यचसंक्रुद्धोबलेनबलिनांवरः
अभ्याहनन्महाबाहुः पादाभ्यांसहसूतजं तस्यपादौचपाणिभ्यांशीर्षंचैवांचसर्वशः कायेप्रवेश्ययामासपश्यतोरिवपिता
कृष्टकं तंसंमथितसर्वांगंमांसपीडोपमंहतं दर्शयेदर्शयामासभीमसेनोमहाबलः उवाचचमहातेजाद्रौपद्दीपांडु
नंदनः पश्यैनामहिपांचाल्याकामुकोमेयथाहतः एवमुक्त्वामहाबाहुर्भीमोभीमपराक्रमः पादेनपस्पर्शयामासतस्यकां
यंतुरात्मनः अथाभिगम्यतत्रैवाभ्यदर्शयामासकीचकं पांचालीसतराबीरदृश्यंचोवाचतांवच प्रार्थयंतिस्मुकेशांते
कीचकःश्रीमनेयथा तत्कृत्वाकुरुकर्मैतच्छ्रद्धायामियमुत्तमं।तथाकीचकंहत्वागत्वारोषात्सवेश्मनं आपंक्त्रोद्
पद्दीकृष्णांक्षिमायानमास्थितं कीचकंघातयित्वातुद्रौपद्दीयोषितांवरः।।दृष्टागतसंत्रासासभापालानुवाचह कीं
चकोयंहतःशेतेगंधर्वैःपतिभिर्मम परस्त्रीकामसंमत्तःसमागच्छतपश्यत तच्छ्रुत्वाभाषितंतस्यानर्नागणर
क्षिणः सहस्रेवसमाजग्मुरुद्रायोत्कासहस्रशः ततोगत्वापतंतंतेदृष्ट्वाकीचकंविनिपातितंगतासुंदृष्ट्वैभुमौरु।
धिरेणसमुक्षितं पाणिपादविहिनंतुदृष्ट्वातेव्यथिताभवः ८ ॥ श्री ॥

DAU MEMORIAL

विराटपर्वः
३१

ततोनीतायुषःशीघ्रंसायुधाभरनर्दनः अथैनंरुरुमाणोविस्मिताःप्रेक्षकास्तिनिरीक्षांतितनः सर्वेपरंविस्मयमाग
ताः समानुषंहतंकर्मतंदृष्ट्वाविनिपातितं कास्यचिद्वाकचरणोरुपाणिकशिरस्यचा इतिस्मतंनिरीक्षंतेगंधर्वै
र्हतंतथा इतिमहाभारतेविराटपर्वणिकीचकवधः वैशंपायनउवा० तस्मिन्काले समाप्तसर्वेन
ग्रामवांधवाः हतंदुःकीचकंदृष्ट्वापरिवार्यसमंततः सर्वेसंदृष्टरोमाणःसंत्रस्तामेत्यकीचकंतथासर्वगिसं
भग्नंदृष्ट्वासमिवोद्यंतंपोथितेभीमसेनेनतमिद्धेवहानवं संस्कारयितुमिच्छंतोवादेनैवमचक्रमुः दरशु।
लिनतःकर्णोस्तनपुत्राः समागताः अहोरात्रनवद्यांगीसंभ्रमाच्छिन्नतीएती समेवेतेषुसूतेषुतामुचुः।
पकीचकाः हन्यतांशीघ्रसमतीयकृतेकीचकोहतः सहाग्निनहनंत्वाद्यतांकामिनासह मृतस्यापिप्रियं
कार्यंसूतपुत्रस्यसमर्थया ततोविराटमुचुस्तेकीचकीस्याःकृतेहतः सहाग्निनगछेत तद्नुज्ञातुमर्हसि
सिहिनंकीचकंदृष्ट्वाविराटोतिवचःस्मितः सैरिंध्याःसूतपुत्रेणसहरात्रंविशंपते सांसमासाद्यवित्र
स्तांकृष्णांकमलेक्षणां मोमुह्यमानांतेनजगृहुःकीचकाभृशं ततंस्तुर्तासमारोपनिचध्यचसुम
ध्यमां जग्मुरुद्यम्यसंवेतिस्मशानाभिमुखास्तदा क्रियमाणंचरारात्रंसूतपुत्रैरनिंदिताः ८ श्री ॥

उपकीचकाःकीचकावरजाःनेहेतोःमोमुह्यमानांतद्यम्यआद्रय ८. श्री ॥

विजहतंनेणत्रनियामकमकरोत्। सवायतंवाममबस्कंधा।आरुह्यनंस्का।। ढ

प्राकोशन्नायमिछंतिकृत्स्नानायवतासती द्रौपद्युवाच ज्ञयोज्ञयंतोविजयोज्ञयसेनोनपद्बल: तेमेवाचंविज्ञा
नंउसूतपुत्रानयंतिमां येषांज्ञातत्वनिर्घोषोविस्फूर्जितमिवाऽनि व्यसूपनमहायुद्धेभीमघोषस्तरस्विनां।
रथघोषश्चबलवान्गंधर्वाणांयत्रगामिनां तेमेवाचंविज्ञानंउसूतपुत्रानयंतिमां वैरंपायनउवाच तस्यास्तो
कयणवाचोद्रौपद्या:परिदेविता: श्रुत्वाताम्पतज्ञीम:स्रायहरंविचारयन् भीमसेनउवाच इत्युक्तासम
ह्वाकृविज्ञतंभजिघांसया तत:सवायतंकृत्वाविषंविपरिवर्त्मच अधारणमिनिष्क्रम्यनिर्गमबहिस्तह
सभीमसेनत्राकारमाकुलतरमाकुलं रमशानाभिमुख:प्रायायत्रतेकीचकागता सलंघयित्वाप्रांरनिस्त्व
चउरिन्नमान् जवेनपतितोभीम:सूतानामग्रतस्तद चित्वासमीपगत्वासतत्रपद्गृहनक्षनिं तासमात्रंमह
स्कंधंभूधरशृंगविशंपते तस्मागवउयकम्पवाकृभांपरिरभ्यच स्कंधयरोपयामासहृष्टवामंपरंतप: सतं
एहीत्रोमामंस्कंधविटयेबलि ।इरुवेगेनतस्यापसृत्रोधाय्यच्छकिंनुका: चरोनिपतितंदृष्ट्वा:सेघ
ग्रस्तत्रचरंते तमिंहमिवसंकुद्धंदृष्ट्वागंधर्वमागतं ढ श्री

विवेशु:सर्वत:सुताविषादभयकंपिता।तमंनकमिवार्णवंगंधर्वैर्बिलवानेतिकृद्धमुद्यम्यपादयं सेरिं धामुच्यतांशीघ्रमद्यीनयमागतं नेतु
रद्यातमाविद्धंभीमसेनेनपादयंविसुअद्रौपद्यातत्रप्रवन्नगरंप्रति प्रवनस्तोत्रसंवेससवशीरनवानिच रात्रय
चाधिकेतत्रप्रतिलोद्यमसारनं दृष्ट्वातेनतदाप्रभंजनसुतोबली तत्रश्राध्वसयद्भ्रांप्रतिमुच्यविशांपते उच्च
चमलाबाहुपांचालीतत्रद्रौपदी अभुद्यर्णमुखीदीनांदुर्दर्सहकोरर: एवंतेभीरवधंतेयेनोक्तिष्टंसनागसं वै
दित्तेनगरंरुसेनभयंविद्यतेनव: अन्येनारंगमिष्यामिविराटस्यमहानसं वैरंपायनउ० पंचाधिकंशततमो
त्रनिरतंतयभात:। महाबलमिवछिन्नंशिल्पिविगलितद्रुमं एवंतेनिहताराजन्शतंपंचचकीचका: सच
सेनापति:पूर्वंइत्येतत्तेनदृष्टनं तद्दृष्टामहदाश्चर्यंनगरीयश्चसंगता विस्मयंपरमंजग्मुनोचुश्चिनगार
त: इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिकिचकानांवध: वैरंपायनउवाच तद्दृष्टानिहतान्।
सूतान्राष्ट्रेगत्वाप्रवेदयन्।गंधर्वैर्निहताराजन्सूतपुत्रा:परंतपा: यथाचत्रेवदीर्णंवेतस्मेमह
द्धिर। विनिकीर्णंप्रवरुपंतेनपापसूतामहिनले ढ

रुपविद्धंग्रामितंग्रेहिप्रविश्य अन्येनयपासूतानांपश्यतांविकीर्णंविनिग्नं ढ. श्री

चरमक्रियोपनतस्यांज वर्हिसंज्ञाभिः संकेतवाक्यैः ॥ ढ ॥

सैरंध्रीचविमुक्तासाऽनराद्यात्तिनिगृहं सर्वसंश्रयिपुराजन्नगरंतेभविष्यति तथारूपाचसैरंध्रीगंधर्वाश्चमहा-
बला:उसामिष्यविषयोमेपुनायनत्रीसंयथासैरंध्रिरोषेणनतेराजन्विनाशंमिष्यतिसेनंतथाशतंवि
धीपता तेषांतद्वचनंश्रुत्वाविराटोवाहिनिपतिः अब्रवीत्क्रियतामेषांसरतानांचरमाक्रिया एकस्मिन्चेवनेस
वेसमिद्धेकृतावासे दग्धतांकीचकःशीघ्रंचसैरंध्रेश्चसर्वशः सुदग्धांचाब्रवीद्राजामहिषीज्ञातसाहस:
सैरंध्रीमागतांब्रूयाममेववचनाद्दृढं गच्छसैरंध्रिभद्रंतेयथाकामंचरानघे विजेतिराजासुश्रोणिगंधर्वैम-
पराभवन् नहित्वामुत्सहेकश्चित्स्वयंगंधर्वरक्षितां त्वंचापितरुणीसत्रुरूपेणप्रतिमानुषे वैराटपनत्र०
अथमुक्तामयात्कृष्णासूतउच्चनिरस्यच सोक्षिताभामसेनिनजगामनगरंप्रति त्रासितेवमृगीबाला
वाद्दृष्टेनमनस्विनी गात्राणिवासयामासैवप्रस्वेदसलिलेनसा तांदृष्ट्वाऽऽकृष्यराजेन्द्रप्रवेपंतहिशोदृशः गौ
धर्वभयचित्रस्ताः केचिद्दृष्ट्वीसमालोक्यन् तोमहानसद्वारिभामसेनमवस्थिते दृष्ट्वाराजन्पांचाल्ययथा
मत्तंमहाद्विपं तांविस्मयंतिस्मनकैसंज्ञाभिरिदमब्रवीत् नोगंधर्वराजायथेनास्मिपरिमोहिताः भामसे विराटपर्वः
नत्रवाच चरंतीकिंचरंतीकृष्णावरावर्णिनः ॥ ढ ॥ श्री ३३

गंधर्ववरावर्णिनः नवेतिशेषः

बलेनमित्तेत्रीमां

यस्यास्तेवचनंश्रुत्वात्वरणाक्किंचरंतुनः ॥ वैराटपनत्रवाच ॥ ततःसानर्तनागारेधनंजयमपश्यत: ॥ राजकन्या
विराटस्यनर्तयानंमहाभुजं ततस्तांनर्तनागारेदिनिक्रम्यसहार्तुना: श्रायांतादृष्टुकंन्याकृष्णांक्लिष्टमना
गसं कंन्याचत्वं हिष्ठासैरिंध्रिमुक्तासिकथंपापास्थितेहना रक्षाभिवैनवम्रोरुसर्वमेवयथातथं सैरिं
ध्रयुच्च दृहन्नलेकिंठनवमेरिंध्राकार्यमिघवै यत्वंवससिकल्याणिसहाकंन्यापुरे सुखं नहिः रक्षवा
ग्रोविसैरिंध्रियमुपासते तेनमांः विद्धिमेवंप्रछसिप्रहन्नित्रिवः दृहन्नलोवाच दृहन्नलापिकल्याणिः रक्ष
माग्रोत्सनुत्तमं तिर्यग्निगतावासेनचैनामवबुध्यसे त्वयासहोषितावास्मिवंचसर्वेषुः रक्षितास्मि
रूपेत्वयिसुश्रोणिकोनुः स्वंनविनयेत् नहकेनचिद्दृश्यंकस्यचिद्दृश्यंक्वचित् वेदिष्यतिनिनंतेनमानो
वबुध्यसे वैराटपनत्रवाः ततःसैवंकन्याभिर्मोपहारायवेश्मनि प्रविवेशसुरेन्द्रायाः समीपमवला
विना तामब्रवीद्यापलीविराटवचनाद्दृढं सैरिंध्रिगम्यतांशीघ्रंयत्रकामयसेरतिं राजाविभेतिसुश्रो
णिगंधर्वेभ्यपराभवात् तंचापितरुणीसत्रुरूपेणप्रतिमानुषे सैरिंध्रवाच त्रयोदशाहमात्रं
मेराजाहासम्यतुभाविनि ढ ढ

इतिकीचकवधःसमाप्तिनंसहाभयंहरेणनांनिहत्यनिरूपणेकृतकृत्यासंधिनःराजरिक्षणनाम्नानांच।

कृतकृत्याभविष्यंतिगंधर्वास्तेनसंशयः।।ततोमामुपनेष्यंतिकरिष्यंतिचनेप्रियं।ध्रुवंचंश्रेयसाराजायोस्मतेसहाधवे।।इतिश्रीविराटपर्वणिकिचकवधसमाप्तः वैशंपायनउवाच कीचकस्यतुघातेनसानुजस्यविशांपते।।समाहितंचिंतयित्वाविस्मयंतंहर्षकृज्जनः तस्मिन्जनेजनपदेसंजज्ञेसूचसर्वतः।।ततोधिवद्यमोराजोमहात्मत्वश्चकीचकः।।आसीत्सूतस्तुचतुरंदारामर्षसुदुर्मतिः सततःखलुपापात्मागंधर्वैरुपपुरुषः।।तमजेत्यब्रुवन्राजपरानीकविनाशनं देवैरेवमनुष्याःस्मकीचकंदुष्प्रधर्षणं।।यथैवधार्तराष्ट्रैरुद्यूतप्रयुक्तयेवहिश्वरा।।मृगयित्वाबहून्यामान्राष्ट्राणिनगराणिच संविधायययाहंयथारिक्षाप्रहर्षनं।।कृतकृत्यास्यवर्तेतचरानागपुरंप्रति।।तन्नरेंद्रोनुराजानंकोरव्यंधृतराष्ट्रजं।।शोणकर्णरूपेसाईंश्रीणेचमहात्मना संगतंब्राह्मिःस्यणित्रिगर्तैश्चमहारथैः दुर्योधनंसभामध्येआसीनमिदमब्रुवन्।।वराजकुलतोस्माभिःपरोयन्नस्तेषमन्वेषणेसदापांडवानांनमर्ष्यंनस्मिन्महतिकानने निर्हृत्यमृगसंकीर्णेनानाद्रुमलतावृते।।तनाप्रतानबहुलेनानागुल्मसमावृते।।सर्वविज्ञातयेनपार्थाःस्मुर्दृष्टेविरा०पर्व०
क्रमाः मार्गमाणःपरंभ्यासंतेपुनेपुनरयाम्यगिरिकूटेषुदुर्गेषुनानाजनपरेषुच।। ढ।। ३४

नाविदयःगुल्मोसारकःगमूतिर्हर्शक्रीशाईविस्तारंकर्वटंभेत्तारंदुर्योतनायामंगमूतिमासमिष्यतः

क

प्रतिज्ञावाक्यंसत्यंशक्यधिरिति।।अस्मिन्वर्षेकालस्यांतनः।।समाप्तिंप्रपन्नेइत्यन्वयः।।सूचिरेवकृतरंडःखाडःखलाभ्या

ज्ञनाकीर्णेपुरेरौरवर्टेषुपुरेषुच नरेंद्रवक्त्रोविष्णेचविप्रध्यपांडवान् इसंगतावं
मत्तास्तेभद्रंतुभंनरर्षभः वार्तामन्विष्यमाणश्चरथानांरथसत्तमः कंचित्कालंमनुष्येंद्रसूतानाविनापार्थैःप
रंतपः।ततस्तेहन्यराजेंद्रपांडवावामतारथा सर्वथाविप्रनष्यास्तेभद्रंतुभंनरर्षभः।।नहिविनोगतिंतेषां
वासश्चापिमहात्मनां पांडवानांप्रहृष्टानांचरित्रः कर्मणिवानघा।।ततेसंतिमनुष्येंद्रअतस्तेहविचेष्टति.स्वे
षुपांडवानांनृपःकिंकरवामहे इमाचनस्त्रियांविद्यावाचंप्रहरवनीपुभां.येनत्रिगर्तानिकृताश्चसेनमह
तानृप ततेनराधिपस्यास्यकीचकेनपुनःपुनः सहतःपतितःशेतेनगर्धैरभिशिरोभारतः।।हतेमानेहतेदर्पे
त्मा सहन्राहशिरस्तुतः प्रियमेतदुपश्रुत्यराज्ञश्चपरमंहतकृत्यकोरव्यविधत्स्वयद्यनंतरं।
इतिविराटपर्वणि।वारप्रत्याचारि वैशंपायनउ० ततोदुर्योधनोराजाश्रुत्वतेषांवचस्तदा: चिर
मंतर्मनाकृत्वाप्रत्युवाचसभासदः सुःखंखलुकार्याणांगतिर्विज्ञातुमंतनः तस्मात्सर्वैरुहीतश्चक
नुस्तुपांडवागताः।।अत्यावसिष्टंकालस्यगतः ज्ञायेत्मंतनः तेषामज्ञातचर्माणमस्मिन्वर्षत्रयोदशे।।
स्यवर्षस्त्रयोदशंचैत्यातायुर्हिपांडवाः निवृत्तसमयास्तेहि सत्यव्रतपरायणाः।। ढ।

दुःखादुःखमाधास्यचीकटकासस्कासप्रभृतिपूर्वकाले अमर्त्यविरस्थायिहस्ताः अनलसाः निरलसाः गूढोत्क्रयाः

स्फुरंतश्चनागेंद्राः सर्वेचास्त्रविशारदाः दुःखाभवेयुः संरब्धाकौरवान्प्रतिनेश्वरं ॥ पूर्वाकृकालसंविज्ञा नाऋक्षरूपधराः पुनःप्रविशेयुर्जिनः कोभारतश्चरेत्तनतोवचनं तस्मात्शिघ्रंचुनूषध्वंप्रतिकर्त्तव्यमत्रपं रा
जंनिर्द्विमर्थंतिसपन्नंविरंभवेत् अथाब्रवीत्तनः कर्णःशिघ्रंगछंतुभारत: अन्यथर्त्तनराश्चाविश्रुता साधुकारिणः धरंजरैश्चानसंविताःस्फीतान्जनपदान्कु तनगेणीसुरम्यासुसिद्धप्रजितेषुच पत्तिष्वारे
पुविविधेष्वाकरेषुच अथोग्रानंनरज्ञःपापरागानुरागिणी अहंडुंडुणसभंनत्रग्राह्यात्रामब्रवीत्
येपुनःप्रसयोराजंश्चरिपुमनुजाधिपः तेषांनुरन्नेयावेभूयस्तान्परिमार्गितुं एतच्चकर्णियन्मारुसवैरस्यो
महेतया यथोद्दिष्टंचरःसर्वंमृगयंतुततःस्तत एतेचान्येचसूर्यांसोद्दिष्टेरेवंयथाविधि ननुतेषांगतिर्वास:
प्रवृत्तिश्चोपलभ्यते अमंसंवानिगूढास्तिपरंचोर्मिमतोगताः यावैवीपिमहारूपभक्षिताःसूरमानि
नः अथवाविषयंप्राप्यविनिष्पेषाःपुनीसमाः तस्मान्मानसमास्थायकृत्वाबुद्धिंसुनैपुणां कृतकार्यंय
थोद्दिष्टंनंदस्तेवंनराधिप ॥ इतिविराटपर्वणिचारप्रसाचारे वैशंपायनउवाच अथाब्रवी
न्नरश्रेष्ठोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ नतारशाविनश्यंतिनतेयांतिपराभवं सुखमश्नुतेविद्वान्बुद्धि विराटपर्वः
वंतोजितेंद्रियाः ॥ ढ ॥ ३५

संवितानिगुढाःगेणीषुसभासुपरिस्थारेषुनगरेषुच ॥ तत्रमार्गेहिन ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते
सत्यमन्यकृतं ॥ ढा ॥

पितृवत्पितरमिवदेवेनात्मन्वयः ॥ सत्यस्थिरधृतिर्येस्याकिंधैर्यात्एनांविनरत्नग्रहणांधैर्यकाधिकमविदे ।

धर्मज्ञाग्रहतत्रश्रधर्मराजमनुव्रताः नीतिधर्मार्थतत्त्वज्ञाःप्रीतिमंतसमाहिता धर्मेस्थितंसत्यधृतिंत्वे
दंतेषणपरायिणः अनुव्रतामहात्मानंभ्रातरोभ्रातरंपरः प्रणतश्चयुफाभंतेचभ्रातृनुव्रतान्तेषां
नयविधेयानांनिरतानांमहात्मनां किमर्थंनीतिमान्पार्थःश्रेयोनैषांकरिष्यति तस्मायुक्तायतीहेते
कथमेरयमाणंतं मनिनाशंगतास्त्रा दतिपश्यामहेधिया सोग्रतंचैवयत्कार्यंतच्छिघ्रमकालिकं
क्रियतांसाधुसंचिंत्यचासमेषांविचिंत्यतां यथावत्सुपुत्राणांसर्वार्थेसुनतात्मनां दुःखेयाखलुस्
त्रीसंनिष्पापासपसाधनाः बुद्धिमान्नुएवान्पार्थेसतचांतिनिवान्मुनि तेजोराशिरसंतेयोग्र॥
स्त्रीकारंचचक्रुषी विज्ञायक्रियतांतस्माद्भूयोवासमुपतांचरैः ब्राह्मणेश्वारकेसिद्धैर्येचान्येनहिरोज
नाः विराटपर्वणिचारप्रसाचारेदोएवाकं वैशंपायनउवाच ततःशांतनवोभीष्मोभरतानां
पितामहः श्रुतवान्हेरकालज्ञःस्तवज्ञःसर्वधर्मवित् आचार्यकोपरमेतथाकृपनिसंरधन् हितार्थं
समुवाचेमांभारतिभारतान्प्रति युधिष्ठिरेसमासक्तंधर्महिधर्मसंहतां असक्तुलीभोनिसंसमांग
तिमतांसतां भीष्मः सत्यवदृतव्रतगिरंसाधुनिरर्चितां पथेषः श्रेयसोग्राह्यःप्रेणःसर्वार्थतत्त्ववित् ॥
नहाक्षमतिमंरणमिनमेसत्रविशारदः ॥ ढ ॥ श्री ॥

टीका विनंगृहीयात्मतिबंधीयात् सिद्धेगुटिकाविसिद्धिमद्भिःसभिरधर्मपरिपूर्णस्तत्रारंभोवणी ढ ४

MEMORIAL

भावंभवितमंत्रज्ञासांगतमपुरुंवरतोवक्तुवाक्यभावोभविताबोधोवाअसूयकोगुरुद्रोषापरोपकरईश्वर

सर्वलक्षणसपन्नानाशंनाहितपांडवाः श्रुतवृतोपसंपन्नासाधुव्रतसमन्विताः इदानुशासनेतस्याः सत्यव्रतपरायण समयंसमयज्ञास्तेपालयंतःसुविद्वताः ज्ञानेधर्मेरतानित्यंकेशवानुमवासवा प्रविशेरुकृष्णसेवैमत्स्यानोमहाबलः नायसीद्दिमहेतिंदहंतःसतांपुरं धर्मीतश्चैवगुप्तास्तिस्वयंचैवपांडवा न माशमभिगछेपुरितिमेधीयतेमति तत्रचुद्दिप्रलेष्यामिपांडवान्प्रतिभारत नकुलोतिः सुनीतस्तु कृतेचेक्षितुपरैः यन्नुशाकमिरस्माभिः स्तान्वैसंचिन्तपांडवान् बुधाश्चवक्तुमर्हंतात् प्रवक्ष्यानिबोधत तन्वीयंमाद्दशेनीतिस्तस्यवाक्यंकथंचनः सालियंसाधुवक्तुमानत्वनीतिकथंचनः इदानुशासनेतानानि। क्षमाःसत्यशालिना अवरुंन्वितधीरेणसंग्रामधैर्यविवर्द्धिता यथाधर्मिमिवक्रुर्वंसर्वेशोधर्मलिप्सया नः त्रनाहंतथामन्येयथायमितरोजनः निवासंधर्मराजस्यवर्षेस्मिन्वैत्रयोदशे तत्रनानन्तनेषांतिराज्ञाममसंप्रतं पुरेजनपदेवापियत्रराजायुधिष्ठिरः हंतनशोवदान्यश्चनिष्टोक्रूनिषेधकः जनोजनपदेसर्वेयत्रराजायुधिष्ठिरः प्रायवादीसरेदासीभाव्यसमपरीतनः। हृष्टपुष्टेसुचिर्द्दक्षोयत्रराजायुधिष्ठिरः नास्तयकोनचापीर्ष्यूनीतिमानीनमक्षरी भविनोजनस्तत्रस्वंस्वंधर्ममनुव्रतः। अल्पयोषाश्चभूयांसःपूर्णकुमस्तेषेवच। क्रतेवश्यभविष्यंतिभूयांसोभूरिदक्षिणाः सहामत्रपर्जन्यसम्यग्वर्षीनसंशयः॥ ढ॥ श्री सहनंम। शारीकीपर्व॥लज्जाकरंपापंतन्निषेधकः॥ढ॥ छ॥ ॥ श्री॥

विराटपर्व ३६

निरातिकाश्चनिरुद्धारिरहितानिश्चतिपमप्रतिहतं। अत्माहितमतिश्चयितहितानिपरिणतिसुरसानि॥२

संपच्चमस्याचमहान्भविष्यतिनिरितिकाफलंवंतिचधान्यानिरसवंतिफलानिच गंधवंतिचमाल्यानि सुभगसमाचभारतीवायुश्चसुरवसंस्पर्शोनिष्पतिपंचरश्मिं भयंत्रास्याविशेतत्रयत्रराजायुधिष्ठिरः गावश्चबहुलास्तत्रनतरुणानचदुर्बला पयंसिदधिसर्पिषिरसवंतिहितानिच गुरुवंतिचपेयानि भोज्यानिरसवंतिच तत्रदेशेभविष्यंतियत्रराजायुधिष्ठिरः रसास्पर्शास्यगंधश्चशब्दाश्चापिपुण्यविता दिशश्चैवप्रसंन्नास्यत्रराजायुधिष्ठिरः धर्मश्चतत्रद्रूपेनसेवितास्यद्दिजातिभिः स्वेस्वेगृहेस्यसेवुक्राह्यस्मिन्वर्षेत्रयोदशे तत्रदेशेभविष्यंतिनापांडवसंयुते संप्रीतिमांजनस्तत्रसंहृष्टविरजसः देवतानिपूजासुसर्वभावानुरागवान् इष्टदानोमहोत्साहः श्राद्धधर्मपरायणाः अनुग्रहेरनुग्रहिष्यंतिमनसः भविष्यंतिजनस्तत्रयत्रराजायुधिष्ठिरः तक्रुवाक्यनसस्यशुभकंल्याणमंगलैः शुभाचेष्टाशुभमतियत्रराजायुधिष्ठिरः सर्वमूलदयायुक्तसत्रानिर्मलमानसः भविष्यंतिजनस्तत्रनित्यंचेष्टाप्रियंवदः धर्मात्मासततंदक्षःसोपिनातहिनातिभिः किंउनःप्राकृतैःपार्थःशक्योविज्ञातुमंजनाः यस्मिंश्चसंधलिंगंसंपन्नशक्तिरुवासमाः कस्मिंकीर्तिःपरंलोकेसाहंसमयाजर्वैतस्मान्नत्रनिवासंवृछेन्नंसत्रेणधीमतः॥

रणनिरूपाधिकल्याणंकृतंमंगलंरहलंशुभमनुग्रहकल्याणं मंगलंचचेषां अनतोनिःप्रयतात्मा ढ॥

प्राप्तप्रस्तुतकालेप्रतिज्ञापूर्तिसमये बलंसेयं सामर्थ्यवानिश्चितंनिश्चित उद्योगचमेकभेदांदृढप्रहृष्टार्थरागं च

गलिंचपरमांतस्पनासहेवक्तुमेम्पया एवमेतत्तुसंविस्पयकृतंमन्यसेहितं नस्तिप्रंकुरुकौरव्यर्दृवंसदृक्ष
सिमे: इतिविराटपर्वणिचारप्रत्माचारिकोध्यायः पैशंपायनउवाच तत:शारद्वतोवाक्यमिदुवाचकृपस
दा युक्तंप्राप्तंचचैनिपांडवान्प्रतिभाषितं धर्मार्थसहितंश्लक्ष्णंधर्मतत्वंसहेतुकं तत्रानुरूपंभीष्मेणममा
पुत्रगिरंदृष्ट्वा तेषांचैवगतिस्तत्वविसंचषांप्रतिपत्तिं नीतिविधियतांचापिसांप्रतंयाहितो भवेत् नाव
ज्ञेयोरिपुस्तान्प्राकृतोपिबुमुक्षन: किंपुन:पांडवास्तातसर्वास्त्रकुशलारणे तस्मात्प्रविश्येषुपांडवेषुमह
त्मसु गूढभावेषुछिन्नेषुकालेचोद्यमागते स्वराष्ट्रंवास्तातबंधुबलमात्मन: उद्धरेपांडवानांचप्राप्तेका
लेनसंशय: निःसृतसमयापार्थाः महात्मानोमहाबलाः महेष्वासाभविष्यंतिपांडवाघर्तिनेजस: नृ
सिंहबलचक्रोरुचनितिश्यापिविधियतां यथाकार्यंप्राप्तेसम्यक्संधामहे इतिमन्यामितस्त्वंतु
ध्यस्वबलमात्मन: नियतंसर्वमित्रेषुबलवत्सुबलीषुच: उद्यानज्ञंबलंतात्वामध्यस्वचापिभारत:
प्रकृष्टश्चमकृष्टंचसंधानस्तापरे सामभेदेनदंडेनबलिकर्मण्यमीनानस्वपरान्त्व
लाआनमईबलात्र सालंयित्वाचमित्राणिबलंचाप्यतांसुखं सकोशबलमद्वा: पांडवाभ्यसि
मवाप्स्यसि ॥ विराटपर्वणि ३७

लक्षणज्ञ: बलिकर्मणिहिमालोहितज्ञनेनान्यायेनसामहानभेदैरमन्यतमेनप्रसह्य.

इर्बलिनरान्॥ ढ. श्री॥

योसनेचापिबलिभिरीरिभि: प्रत्युपस्थितैश्चनेस्तांपांडवैर्वेपितानेस्वबलवाहनै: एवंसर्वविनिश्चित्यबलसा
धनधर्मवित् यथाकालंमनुष्येन्द्रविरंसुखमवाप्स्यसि इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिचारप्रमाचारिकोपा
ख्यं पैशंपायनउवाच अथापराजितिगर्त्तानांसुशर्म्मापुरुषर्षभ: प्राप्तकालमिदंवाक्यमुवाचबलिनांवर
ष्ठं असहन्तिकृत: पूर्वंमत्स्यशल्येयकैर्भृशं सूतेनैवचमत्स्यस्यकीचकेनपुन:पुन: बाधितोबंधुभि:
साकंबलाद्बलवताविप्रो सकर्णंमत्स्यराजाथदुर्योधनमथाब्रवीत् असहन्मत्स्यराजेनराष्ट्रंकाधिनमोज्झ
प्रसीनाकीचकश्चास्यबलवान्नवसुरा कुरिमधीसुदुष्टात्मापृथिविरक्तानविक्रम: निहतश्चांधवैःपाप
कर्मान्संसक्त: तस्मिन्विनिहतेराजन्हिनृपोयंविभविष्यतिनिरुत्साहोविराट इतिमेमन: तत्रयात्रा
ममनायरितेरोचतेनघ कोरवाणांचसर्वेषांकर्णस्यचमहात्मन: एतन्मामतिरंमेकार्यमात्मचिकीर्ष
न: राष्ट्रतस्यापियास्यामोबहुधान्यधनाकुलं आहरिष्यामोरत्नानिविविधानिबहूनिच ग्रामान्राष्ट्रा
णिवात्मंहरिष्यामोविभागश्च अथवागोसहस्राणिबहूनिचधनानिच विविधानिहरिष्यामप्रतिपि
रोपुरंवत्तान् कोरवैः सहसंभूयत्रिगर्त्तैश्चविशांपते गास्तस्यापहरामश्चसहस्रैः सुसंहिताः संधि
नेनकालेनिरुद्धोमोसपौरुषं हत्वाबलंचमुख्यांश्चसामश्चैवप्रयोक्ष्यामहे तंवैनोन्यायतःहत्वा: ढ

आनर्तिकंकालंहयासहं ढ श्री॥

साधनार्थमत्रार्थकामः गच्छेमोऽनंतरमज्ञाते सुसंविताः स्वयंकिंचि। अनुपश्यात्वरूपिनीसेनां ॥ ८ ॥

सुरवंदनरूपामहेषयंभवतां वाजपेद्विश्वविप्रतिनसंशयः नद्युत्वाचनंतस्मकृष्णिराजानमब्रवीत् सुकंसुशर्म्मा। एवाकांप्राप्नुकात्रिनंचनः तस्माच्छिघ्रंवैनिर्यामोयेजयित्वावरूपिनि विजयश्चाप्तिकानियथावामन्यसेनृ पः प्रज्ञावान्नुकुरुश्रेयंसवेषांनःपितामहः आचार्यश्चनवाद्विषः रूपरूपरूपनस्तथा मन्यंनेनेयथासर्वेतथा। यात्राविधियुतो आमंत्रयामुगच्छामः साधनार्थमहीपते किंचनःपांडवैःकार्यात्तीनार्थयवलपोहषैः ॥ ९ ॥ नभावंनशास्ति प्राप्तावापियमक्षयं यामोराजन्ननुद्दिश्य विराटविषयंवयं आहरस्मोहिगास्तस्यविविधा निवसूनिश्च वैरंपायनउवाच ततोऽर्थधनोराजावाक्यमाहयतस्तदा वैकर्त्तनस्यमौरिगोकर्ण्यस्त्रिप्र माद्रायपुत्रंवा संत्तसंयुक्तंदुःखसंतप्तमनंतरं सहस्रवैश्वसंमंत्रज्ञेप्रंयोत्रयवादिनि यद्दोदेवीचगछा मः सहिताःसत्रकोरवै सुशर्मन्नियकोटिंरेशंपाडुमहारथ त्रिगर्त्तैःसहितोराजासमयवत्तवाहनः प्रागे वहिसुसंविताममस्यविषयंप्रति नघस्मतोवयंनत्रयास्मोदिवसंनरं विषयंमत्स्यराजस्यसुसमृद्धं सुसंहताः तेगत्वासहसानत्रविराटनगरंप्रति त्रिभंगोपत्समासाद्यगवांशतसहस्राणि विराटपर्व ३८ श्रीमंतिपुरुषंचंतिच वयमप्यनुरूपीमोदिक्षत्वावरूपिनी वैरंपायनउवाच ततस्तद्वाक्यमो। दिष्टंदिशंचक्रेमहिपते॥ ८ ॥

॥ सप्तत्रिंशोऽध्यायः समाप्तः ॥ ८ ॥ श्री ॥

धर्मपत्नीसहितोधर्मपत्नीसहितस्य। आत्मनश्चयुधिष्ठिरस्यआत्मनश्चयुधिष्ठिरस्य

आहवमः सुशर्माणुधर्म्मपत्नीसमन्वितं अपरंदिवसंसर्वेराजन्संनद्धकोरवा वृष्ट्वांतांनगरंतप्तोऽब्रवीन्निश। हस्तिरथतिमताभारतेविराटपर्वण्यिारभ्यतत्रचरितानाम. वैरंपायनउ० ततस्तेषांमहाराजन्नेवमि ततेमसंत्रेछद्मलिंगप्रविष्टानांपांडवानांमहात्मनां आतीतःसमयःसम्यक्सतांचैवपुरस्त्रिमे कुर्वतांत मकर्मणिविराटस्यमहीपते कीचकेषुहतेराजाविराटपरवीरहा आसीत्तेकेमहामात्राः क्रूराःपुत्रेषुवीर्य वान् तस्यत्रयोदशस्थानेवर्षस्यस्मरनर्षभः सुशर्म्मणंपृथिवीपुत्रोधनंतरास्यवृ ततोऽब्रवेनमहता। रूपःपुरमथाव्रजन् अपश्यन्नेनमस्पर्जेचमिलासनगतंत्रभुः सुरैःपरिवृतंयोधेकुबेरंगुह्यधारि भिः सभीस्थमंत्रिभिःसार्द्धंपांडवैश्चमरर्षभैः तंसभायांमहाराजमासीनंराष्ट्रवर्द्धनं नेमवत्रूपसंगम्य विराटंप्रणतास्तस्थुः अस्मान्नुधिविनिर्जित्यपरिरक्षसबांधवान् गवांशतसहस्राणिविगृह्यकाल येतिमे तान्वाससमुपेतान्मनिषुःपरमसखः नवृत्वानृपतिःसेनांमत्स्यानांसमयोऽपरः रक्षागाश्च कलिंगपतिभिःसमाकुलो. राजोराजपुत्राश्चनमुत्राणनुप्रतिरि वानुमंतिविविक्षाणिसरूपेमानिना नारा सवत्रापसाभेदुःकचंतनकांचनं, विराटस्यविषयोत्रातानाशतमिकोमहारथत, सर्वपाश वंधर्मकृत्याएपटसटं.हरानिवाहूवरतोमहिरासमारथत॥ रासर्यंहातानंशतमिदुःकाता सियत्यान्यिधुकर्त्तमस्यमं ॥ ८ ॥

चकांतेवेतिगंपतिमानेकुः मनसेरूपनुपालिकरूपकानिसरूपेमानिसु

उत्सेधिकायामोगेसोऽधिकानि — मलानिश्वेतंरजतमयंसोपस्करेषुसोपकरणेषुपथास्वोस्थानस्थो

राजकवचमाहरत उत्सेधेयस्यस्यामिरतेसोऽधिकानिच सवर्णदण्डंसूर्यरश्मिप्रकाशंयत्र रुक्मायसग
र्भेदृश्येतेचर्मरत्नानिमत्र विराटस्यशुचेर्जेत्रोवारः शंखोमुखरंयत्र रतनरश्चतन्त्राणि यथाहेतिमह
रथा योसमानाघनेघंतरेचरूपाः प्रहरिणः सोपस्करेषुसुमेषु महत्सुचमहारथा एवकाञ्चनसं
नान्रथेधथ्थानयोजयत्र सूर्यचंद्रप्रतिकाशैरथैरिंद्रियेमरुतुमोमस्यस्यध्वजेजिष्णुमेन
द्रःसपक्षान्क्षिरिधकारान्दृष्ट्वानंदेमविष्णुमिनान्द यथास्वंस्त्रियाःसुरारथेषुसमयोजयत्र अ
थमुस्योश्वयोजाश्वशतानिकंकवध्वजेकंकवक्त्रवगोपालारामर्यंश्विश्रुवीर्यवान्द पुष्पिपुष्पितिमेबुद्धि
वलेतेजश्रेशयः एतेषांमपिदिव्यंतांरथाध्वजपताकिनां कवचानिविचित्राणिरत्नानिचसुभा
निच प्रतिमंडलग्रेष्वरीयंतामायुधानिच वीर्यरूपाउरुपा नागराजकरोपमान्द्रमेजाहुनपुधे
रन्द्रतिमेधीयतेमति एवंस्तुत्वापुनरपिवाक्यंवरितमानसः शतानिकस्तुपार्थेभोरात्रराजसमादि
शत्द सहदेवापभामायराजेचनकुलायच तान्प्रहृष्टात्मनः सतारात्रप्रतिपरापण्यनिर्दिशन्नरदेव
मरथान्श्रीघ्रमथोऽब्रवीत्द कवचानिविचित्राणिरत्नानिचमहांतिच विराटःप्रतिगृह्यतामिति
एकमणिंतामासुच्चारोरेषुरेखितास्तेपरंतपाः ॥ ८ ॥

विराटपर्वः ३९

अग्निपत्रानिकरातानि, करालमुखानि, गंडविलानियेषांविराटरत्नांहिसाकंडालाने निनाषेतुंअपहिंतु म

रथावरूथेसुसंपन्नास्तायचनरोत्तमां निर्युयुमुदिताःपार्थःशत्रुसंघाचमर्दिनः नरसिंहःस्वनरूपाः सर्व
मुद्यविराटरा विराटमन्वयुःपश्चात्सहिताकुरुनंदना चत्वारोनरः शूराःपोडवाःसमविक्रमाः भीमश्चम
समानेगाप्रभिन्नकरटाद्विरदा इवमदोत्कटाः सुरंगाःसदृशीभूताःसुरंगाःपरिरायना मरुद्भाद्वहुलाचेः शिक्षितैर्गजसा
दिभिः एतानमन्वयुःपश्चाद्वलंतइवपर्वता विराटस्यसुतोवीरःशंखोनामोत्तरोयुवा अपेरथसह
स्राणिरथानागशतानिच षष्ठ्याश्वसहस्राणिमत्स्यानामजिनिर्युयुः नरोकंविराटस्यसुतोमेभरत
र्षभः संप्रयातेनरराजन्निनिर्घोषेनगर्वणं तद्वलंविराटस्यसंप्रस्थितमशोभत रथापृष्ठध्वजानिकं
गजस्वरथसंकुलं इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिदक्षिणागोग्रहे वैशंपायनउवाच निर्यायनगा
राछुरःसूदनिकाग्रतःशिरस्त्रिभिस्तप्तमयैःसुवर्चसः सुवर्णपिनेसहि तेनिरीक्ष्यमक्षाभ्यसरध्वायुद्
धमरेन्मेनमभिगर्जतोगोषुहृद्धमत्तवत्तो भीमश्चमत्तमातंगस्तोमरांकुशचोदितो यामलीयैः
समारूढाःकुशलैर्युक्तिसाहिभिः तयोःसमागमेघोरस्तुमलोलोमहर्षणः अन्योन्यंपरयेसरंघोरोयमरा
ष्ट्रविवर्धनः रेवासुरसमोराजन्समीसूर्यचलंबिनः पतंतिरथमागेहृष्टारोहबलोद्धवाद्द अन्योन्य
मभ्यमनतांनिघ्नामितरेतरं ॥ ८ ॥ श्री ॥

सहस्रप्रामवेनाग्रहोःमस्रहाःयामलीये.प्रधानेः ॥ ढे ॥

सैन्यमन्योन्यंजानितामित्यन्वयः ॥ सुरामणिर्निर्गुजाताविनिपाठे ॥ करेटयोकेकंडुर्योरवाहिनोद्यावश्वे

ततोराजात्रिगर्तानांरिष्याधरथिनांरथैः पंचभिःपंचभिश्चास्यसविभ्याघततोहन् तथैवमस्यराजानंसु
शर्म्माणंदृढधन्वानंचापिविव्याधपरमास्त्रवित् तैतिरुपएवकधुर्य्यावुभौचपार्ष्णिसारथी
विरथंमस्यराजानंशीघ्रयाहमभ्यरक्षताम् ततःसुशर्म्माक्षत्रियर्षभधूकामिवकामुकः रथेनत्वंसमारो
प्यत्रयोविंशद्भिरश्वानांतस्मिन्नगृह्णतेविरथेविरोटबलवत्तरे प्राहरंतमयान्मस्यात्रिगर्तैनसुशर्म
णा तंमोहयमहाबाहोनगृह्णीष्वनांवरं एषितास्मसुरत्नंसर्वैसर्वकामैःपरजिता भीमसेनत्वयाक
र्य्यतस्यवासस्यनिष्कृतिं भीमसेनउवाच अरंमेनंपरित्रास्यिन्सनातनपार्थिवः एषमेसुमहत्कर्म
शुभतःसहकृष्णया ॥ स्वबाहुबलमाश्रित्यतिष्ठत्रात्रृभिःसह एकांतमाश्रितोराजन्पक्षमेघुपराक्र
मं ॥ सुखंभोर्यंमहाद्वीपारास्परवसिनः एतमेवंसमासाद्यहरयिष्यामिसैन्यवान् वैरंचापनयत्वा
मेमेनमीदृशमानंगविनष्टमाणंवमस्यति अब्रवीद्भ्रातरंवीरंधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः भीमसाहसंकाष्ठा
निष्ठेषवनस्थिति मात्वंदृष्टेरणकर्म्मणिऋक्षवाणमितिमानुषं ॥ ढ

॥ निहतेसन्यपाणिःकृष्णोपनिष्कृतिःपरिसमाप्तिः ढ

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

मृतोपित्रंपुंजानस्यात्रिणित्यमसोकमितस्तुःषजते ॥ ढ

जनाःसमवसुद्रेरन्नमीयमितिभारत अमरेवायुधंकिंचित्प्रतिपद्यस्वमानुषं चापंवामहिनाशत्रिनि
स्त्रिंशेवायरस्वधं परेवमानुषंभीमंनवेरैरैरलंहितं तेवायुद्यमाश्रयमोक्षयाशुमतीपति यमौचचक्रर
क्षेतेनविनारोमहाबलो ब्रूहतःसमरेतातमस्यराजंपरिप्लतः ततस्तमस्तेसर्वेत्रिरानयेचोरयद्
विभमत्यंप्रकर्षणस्त्रिगर्तानेत्रसमर्पणं कामिरुन्नद्धपानरद्धापंडवान्सप्रहाचमु वैरारीपरमाकु
द्धायुयुधेपरमाद्भुतं सहस्राएवधीमन्तेकंतिष्ठोयुधिष्ठिर भीमसन्नद्धतान्योधान्परलोकमदर्शयन्
नकूलश्चापिसन्नद्धेवैरातानिप्रतिलोकरे ततानिविणीसुराणंसहदेवःप्रतापवान् युधिष्ठिरसमाहि
एगनिजघ्नेपुरुषर्षभः ततस्तेसंपतन्तोघ्रंस्तस्मर्षिसुरायुधं भीत्यांमहतिसेनायांत्रिगर्तानांमहारथा
ततोयुधिष्ठिरोराजाचरमाणेमहारथः अवध्यनवधिकोऽयंनिग्रहेणेहकान् अभिद्रुत्यसुरा
र्षीणेश्वरेरम्यहनद्भुवं सुशर्म्माणंसुरंवध्वस्तरमाणेयुधिष्ठिरं अदिध्यनवधेनिग्रहेऽयंनिग्रहेण
तोहकान् ततोराजन्नाशुकारीकृतिष्ठोऽकोदरः समासाद्यसुशर्म्माणमश्वानस्यमपोथयत् एवंर
थोवनस्थात्यहत्यापरमसायकैः अथास्यसारथिंकृरंघोरोपस्करधानयत् ॥ नकरत्तस्त्रशस्त्रेवैमहिरा
स्त्रिमिविक्षतः ॥ सोपाद्रवंरथंदृष्ट्वात्रिगर्त्तान्प्राहरद्भृशं ततोविराटप्रस्कंदरथाश्वसुशर्म्मणः ॥ ढ

सभयान्सिरथंदृष्ट्वात्रिगर्त्तप्रतहारःप्रतिवापाठः ढ

अरिनाप्रस्तंगुलिनाकरेण।समक्षमन्योन्यमिमुखंप्रहर्षोमहाबाहुरितिवचनमर्थवद्धितिपोहेतिर्वत्सगा

रणमस्पराप्रष्यतमेवामरुनद्वली चचारसगरापीहिरहेपितरुणेयथा।अपलायमानंवैगर्न्नरेष्वीमोम
भाषत:।।कस्मेमविर्धेणकपंगास्त्वंत्रापयसेबलान्।राजउन्निरनस्वनयुक्तेपलायनंकर्मचानुचरास्त
क्षात्रमधेपलायते रमुक्तसनुपार्थेनसुशर्म्मारथयूथप: तिष्ठतिष्ठेतिभीमंसहसाभक्षवद्वली।
प्राहवर्ष्णेमयायोनीचिनेषुसुशर्म्मण: भ्रामस्तुभीमसंकाशोरथाभ्रस्कंधकंडली तंभीमसेधावंतं
पश्यमेबाहुबद्वली त्रिगर्तराजमाहूंसिंह:क्षुद्रमृगंयथा अभिदुत्सुस्तुशर्म्माणंकेसरीवेपराभ्रवत्
समुद्यम्यचरोषात्तंनिष्पिपेषमहाबलो परामृद्धिमहाबाहुबरद्धिलपिष्यत: तस्पृभीमोरहोभुजाभ्यां
चैनमरलिना।समोहमगमद्भानाप्रहारैरपिडित: तस्मिन्यूहेविरथेत्रिगर्त्तानांमहारथे अप्र
जनबलंकार्वेत्रिगर्तेनद्रयाद्रुतं नि:चर्सगस्ततः सर्वेपांडवपुत्रा: महाबला: अभिजिग्मुस्तुशर्म्माणंध
नंजयाश्चसर्वश:, स्वबाहुबलसंपन्नाक्षिनिषेधायतत्रता: विराटस्यमहात्मान:परिवेरविनाकृत:
स्थित्वासमस्तेतेसर्वेभीमसेनोअवीद्विरं नायंपापसमाचारोमत्तोजीवितुमर्हतिकिंतुराज्यंमयाकर्त्तु विराटपर्व:
यदाज्ञासततंधर्म्मोलोकेगृह्णातिराजनामनीयविचरंवरं।तत्तस्मेविधेयंसंवध्यापापोहिनि ४२
क्रोहर:।।छे

समासुसम्यजनेषु,प्रमाणइत्यर्थ:,प्रयोगाप्रमाणमिलिपाठ: मानेनसमानेन*छ।।

रथमारोपयामासविसंज्ञंपांसुगुंठितं रथेनरथमध्यस्थमभ्यधावंत्वरन्युधिष्ठिरं रक्षयामासभीमस्तुनामव
स्थंसुशर्म्मण:,तमुवाचततोजेष्ठोभीममाहवशोभिनं त्रिगर्त्तैर्हृतसर्वस्वंदृष्ट्वामुक्तांचैनराधमः वैशंपायनउ०
एवमुक्तोव्रवीद्भीम:सुशर्माणंमहाबल: जीवितंचेच्छसेमूढहेतुमेवरतःस्थल हासोस्मितित्वयाचाद्यसंसत्सु
वसभासुचएवंनेजीवितंदृष्ट्वामेपमुदजितोबलि: तमुवाचेततोजेष्ठोभ्रातासप्रणयंनृप: मुंचैममध्यमा
चारप्रमाणपरितेवयं एसभांगतोसिवविराटसमहीपते अहंसोगछकोसिमेवंकार्षीउन:क्षत्रिय:क्व
वसुत्वं; ससखीइ:सुशर्म्मासीरथोमुख: समुक्तोमेसराजामभिवाद्यप्रनस्थितान् विराटस्यमहात्मान
परिवेरविनाकृता: अवधुबलशर्म्माणंबालेतरहि: स्वबाहुबलसंपन्नाक्षिनिषेधायतत्रता सं
यामशिरोमणिंरविंसुविनीवसर् ततोविराटंकौंतेयनतिमानुषविक्रमान् सर्वयामासविजे
तमानेमचमहाबलान्। विराटश्चाब्रवीद्यद्येवममरान्निहत्याकेनमेधनं कार्यंकृतंवेसर्वेय
ष्मेवाकामंयथासुखं रक्ष्यमाणंकृता:कामाबलिविविधानिच।ततस्त्रयोपमिप्रेतंपदशत्रुनिचईलं:
हत्वाकंविक्रमेएकोहंस्वस्तिमानिह:,तस्माद्वंतोभद्रपानामीयरा:सर्वेएवहि वैशंपायनउवाच
तच्छ्रुत्वावहिनमस्यं।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

साहस्रिं हस्तिपमसंहतोरुः सुसंहितासुरनासुमध्या। आस्यद्यूतंवैवरमाल्यधारिणी ——— नागश्चधूरिवधि
यं रमाक्रीडभूतामसेः प्रियारतावीरटराजस्ययेयंपश्यलक्ष्मीः। सुदर्शनीयाप्रमुखेवयस्थिनि प्रीत्याअवारत्नु
मायतेक्षण। सुश्रोमनोरुकनककुलत्वयंपार्थः कुमारी)सतरसभाषतः किमागमः कांचनमाल्यधारि
णी मृगाक्षिकिलंत्वरितेवभाषिणि किंनुस्वंसुरिनप्रसंभमाचक्ष्वतत्वंममशीघ्रमंगने वैरंपायमनवा०
सनंरक्षुविराजनिराजपुत्रीसरंगीतप्रा प्रहस्यचप्रावीद्वानवृकिमागमनमिमिफलः तमब्रवीद्राजपुत्रीसमुप
त्यनरर्षभः प्रणयंभावयंतिसासरिवमध्यारिरंवच! गवीराष्ट्रंस्मकृष्णिकालेनेनोष्टकन्नवे तावित्तेनम
मन्त्रातापपास्यतिधनुर्द्धरः नविरंचूरतस्तस्यसंयमेरथसारथिः तेनमस्तिसमःसूतोयोसमारथ्यमाय
रेत् तस्मैत्रयत्नमाधायसारथ्यंकर्तुमर्हसि प्रावचस्तेहयज्ञान्निसैरिंध्रीकैकेयालंतवः सासारथ्यंममचा
श्नुकृष्णासाधुप्रकन्नले दूराद्दूरतरंगवीक्रियतेकौरवेहितः अथेतद्वचनंमेघनिपुत्रानकरिष्यसि प्रणया
दुग्यमाल्यवंपरित्यज्यमिहिविनं एवमुक्तस्तुसुश्रोएष तयासख्यापरंतपः प्रणागराजपुत्रस्यरथकाशमभि
सोजसः तंस्मात्रजेतंत्वरितंप्रभिन्नमिवकुंजरं अन्यगछद्विप्रवलाहिगजगजवधूरिवः ८

मर्मसंपुरुंप्रहसन्नानुगतं॥ प्रधर्मुक्षिप्यअधोभागंउद्धुनीयपिनद्धंनविपरातंपीधानंविपर्यस्तमितिवापाठः

हूरारेवहूंप्रहसाजपुत्रीमनाप्रतः। तथासारथिनापार्थः। रथंउवेगिमतर्पयत्। ददर्शविमलपक्षोकंनिपुत्रीध
नंजयः सैरिंध्रीवांसमाचष्टसाहिजानातिपांडवान्संछमानकानस्यांस्तथैवलंहन्नले।कृष्णिर्यो
स्यमानस्यगोधनानिपरिक्षतः अर्जुनस्यकोलासीत्सेसारथिरयिनः पुरा। क्षयान्तपस्तायेनए
विबीपांडवर्षभः इतिकाप्तवचोनेनराजपुत्रंहन्नला।कारणंकिमर्मसारथ्यंकर्तुंसमरमूर्द्धनि गीतंवा
यदिवानृत्तं वादित्रंवाएवविधं तत्करिष्यामिनेदृतेसारथ्यंतवकृतोमयि॥ उत्तरउवाच। गोधनोजयको
वापिवारकोवापुनर्नवः शिघ्रंमेरथमास्थायनिवृणीष्वहयोत्तमान्। वैरंपायनउवाच॥ ततस्तन्मर्मसं
पुरुमकृतेस्तोऽवोबद्धः॥ उत्तरायःप्रमुखतः सर्वेजनजनेरिमः उर्मुक्षिप्यकवंशरारिभ्रसमुच्यतः कृष्णा।
र्थनत्रानेदृष्ट्वाप्रहसन्नएवुतोधना शनैरुपनिधंतंस्वयमेवोतरंततः कर्वेचेनमतेरेलसममयहन्न
लं समारकेवचेचाप्यंस्वमन्यंतुमनुनं ध्वजंसिंहंरथिमुक्तासारथिंसुमकस्यतं धन्यंचमलुर्ल
क्षिकाणंप्रकुविरुहन्। आदायत्रयोवीरःसहन्नलसारथिः॥ त्रयोदशाचकंन्याश्चसरंभस्तामवे
वंलहः॥ हन्नलेश्वनयेश्वाबांसिरुचिराणिच। पंचालिकार्यकृष्णाणिचित्राणिविविधानिच विदित्वसं
ग्रामंगतान्नाभ्यदोणमुखान्कुरून्। एवंतायुवतीःकन्यसहितापांडुनंदनं॥ ढ॥ श्री॥

पांचालिकावस्त्रमप्यसमाप्तमस्तिकृतिमपुत्रिका॥

श्रीखिलंतः सुरैः सुतारवऊऊहहनररत्नानःरतिकाकाक्षिषडभयत्नसंपुजने ढ

प्रत्युवाचहनार्षीमेघडुंडनिःस्वनः हृष्टेनलोवाच महत्तरोयंसयोमेविजेषमहारथान् नरहतिष्यवासो
सिद्धिमानिहविराटेच वैशंपायनउवाच तमुत्तरंवीक्षरथोत्तमस्थंहन्नलायाः सुतिसंमतमुज्झियश्व
कंन्याश्चद्विजाश्चसुभगाः परिक्षिणंचकुरथोत्तरंतरा यत्तुनस्योत्तमगामिनःपुराभवत्सरवऊवाहमंगलंऊहन्
समासाद्यरेहृन्नलेमहोत्तरेण धनंजयसुमंगलं वैशंपायनउवाच एवमुक्तउमासुतःप्रचोदयहया
न् ऊहनभिःसुतः प्रभाज्यनाध्वजपताकिनः इतिश्रीमताभारतेविराटपर्वणिपुत्तरगेग्रहे वैशंपायन०
सराजधानानियर्यवैराटिः हृष्टिविजयः श्यातिमक्षवीरस्तंयत्नेऊरवोगताः समरेनाऊहन्सर्वा
न्विजिगिषुन्तिसतंवै गाश्चैतेनसमाहायउत्तरेषामिस्वंपुरं ततोलोश्रीरयामासस्रष्वान्पांडुनंदनः
तेहयानरसिंहेनचोदिताशारंतमः आलिखंतश्वाकाश्च मुऊ मुकोचनमालिनः नातिरूपयोगत्वा
मस्पुत्रधनंजयो म्यवैराटामामित्रघ्नोऊहणं बलिनांबलं स्मशानमभितोभूत्वा शमसारऊहनथः
नस्यमीपेन्यवैहेतांव्यूहानिकंचसर्वशः नरमिकंमहत्तेषांविनशोसागरस्वनं सर्वमाएमिवाकाशेवनंव विराटपर्वः
ऊलपादयं ररक्षेपार्थिवोरणऊजनितस्तोमसर्पतां दृष्टिप्रणोदितानां ढ ४६

पुरोजातामपतः प्रस्थितं॥ अविज्ञातोयप्रश्नुः विज्ञातस्प्रगर्ज्यंस्वधर्मस्परैरमतार्यस्मोवीमऊत्राभिनिवेशं
रिवस्रकूनरसत्तमः नरमीकंमहद्भागजाश्वरथसंकुलं कर्णदुर्योधनकृपैरुद्यंतनवेनच शेकेनापिसपु
त्रेणमरेद्यासेनधीमता हृष्टरोमाजयोद्विग्नःपार्थवैराटिरब्रवीत् तन्नाऊवाच नस्तेहेऊरुनिषेधुरो
महर्षेचपरप्रमे बऊरत्नवीरमस्मर्हैवैरपिडितमहं पतियोधुनरऊयामिऊहसेन्यमसंनऊं मारीसे
धारनीसेनांप्रवेक्ष्यामिकार्मुकंरथनागाश्वकलिलांपतिध्वजसमाकुलां रक्षेवरिपुसेनाजातामनः हृष्य
मनीवमे यन्द्रोणश्चकर्णश्चऊपोनिषेधिविंशति स्पर्धन्तमाविकर्णश्चसोमदत्तोपबाह्लिकः दुर्यो धनस्तथावीरोराजामहर्षिनोवरः। धृतिमंतोमहेष्वासाःसर्वेपुरुषविशारदाः रक्षेनत्रिऊतेतान्सर्वा निकावप्रहारिणः ऋषिनानिचरोमाणिकरमलेचागतंमः वैशंपायनउवाच अथैवंतेतुपांडवा
नस्यमोर्षंधर्मस्पपरप्रतः परिवयतेमहः सकाशेसमसाचिनः त्रिगर्ताश्चापिनाजानः स्तेस्मिन्
सन्निधायकं सर्वसेनामुपायायःनमेतंतादृशाहमनिकाः सोहमेकोबहून्सरुनोनहतस्मः व
तिषोधुनश्चक्यामिनिक्षिप्तस्वहृन्नले हृन्नलोवाच भयेनहीनरूपोसिद्विषतांहर्षएधनः नचनावऊ
तंकिंचित्तेरेकर्मरणंतिरे स्वयमेवधनांमाछवहमांकोरवातिति सोहंत्वामद्यनेष्यामियत्रैतेबहुलध्व
जामध्यमामिषगृधाणंऊरुएमानतायिनांनेष्यामिवांमहुबाहोइत्येवमपिषुभनां ढ

पएनमंहेनुसाएर्परिहयलेविवर्यति॥ छऊ ऊकाबानसिनेष्यामिप्रापयिष्यामिग्रामिषगृधाणंऊपाताना
मिवांतपिएं॥ढ

पथिकामित्यधिकरणे॥सप्तम्यंतद्वासिनोलक्ष्यंते॥पृथिवीवासिनामित्यर्थः॥कामयसेइं॥ढ

तथास्त्रियुप्रतिमुनपौरुषंपौरुषेयुच कछमानोनिर्यमकिमर्थेनपृथुश्रसे नेचेद्विजिग्मास्तास्त्वं गृहाश्चेन्नति
यास्यसिप्रसिध्यंतिविरतांनरानार्यश्चसंगता॥परमप्यनसैरिंध्राःसतःसारथ्यकर्मणि नचराक्ष्म्यनिर्जिम
गाःप्रयाहेपुरंप्रति स्तोत्रेणचैवसैरिंध्रास्तवचार्थेनचेवहि कथंनयुध्येयमयंकुरुन्सर्वान्दिक्षिरोनवः ३
तस्तवाच॥कामंहरंतुमस्यानंस्त्र्यांसकुरुवोधनं प्रतसंचुचमोनार्यनराश्चापिहरन्तले संग्रामेष्वनिवर्
कार्यंगावोगाछंतुवापिने स्त्रंमेनगरंचायुपिशुश्चवविभेम्यहं निवर्तयरथैरूर्णैरहमेविरीर्यते नैरंपण
यनउवाच॥प्रसुप्तकाप्रबद्धोरथास्त्रकेयुक्तेऽली सक्तामानंचधर्मसिविस्तरसरंधनुः गृहन्तलो
वाच नेषपूर्वःस्तुतोधर्महित्रियस्पलायनं श्रेयस्तेमरणंयुद्धेनमानस्पलायनं वैरंपायनउवाच
एवमुक्तोतुकौंतेयःसोवज्रसरथोन्नमात् नमस्पधावधर्षंतंरणेसंयुधनंजयः राधंवेणीविभुञ्जानसाधु
रक्षेषवासमि विधुर्वेणिधावंतमज्ञानंतोर्जुनंनरा सैनिकाःशाहसदकेचिन्नपास्रमवेक्षते तंक्षीप्रमा
निधावंतंसंप्रेक्ष्यकुरवोबृहन् कएषवेपप्रछन्तोभस्मनेवकुनान्वने किंविरूपयथापुंसःकिंविरूपयथा॥ विराटपर्व
स्त्रियाः स्वरूपमर्जुनस्यवक्लीवरूपंबिभर्तिच तेरेवनछिरोग्रीवंतौबाहूपरिधोयमौः ढ श्री ४७

नरेवासविकानंनायमन्योधनंजयात् अमरेष्विवदेवेशोमनुष्येषुधनंजयत् एकस्मान्नुपापतिनामोलोके
धनंजयात् एकंरथंविरारस्यसंनिहितंरणे सएषकिलनिर्यातोबालभावान्नपौरुषात् मत्रेणन्नंछ
न्नंहरंतंपार्थमर्जुनं उत्तरःसारथिहत्वानिर्यातोनगराद्वहि सनोमध्येधनान्नष्ट्वाप्रानरवपलायते न
नूनमेषधावंतंनिघ्नंतिधनंजयः वैरंपायनउवाच इतिस्मकुरवःसर्वेविस्मयंतएवैकएवैक नरव्य
घसिकिंचिन्नरंएकवेत्तिने छन्नंतपाइसत्रेणपांडवंप्रेक्षभारत उत्तरंचप्रधावंतमभिनृत्यधनंजयः
कत्वारातपहूर्णैकयपतेपामत्रार मोर्जुनेपरामर्षःपर्यहनयदानवत् बृहन्नडेतिसंकल्पणंबालंविराटसुत
स्तदा उत्तरउवाच॥रथंवाहिकल्याणिवृत्तंत्रेसुमध्यमे निवर्तयरथंशीघ्रंजीवन्नप्रणिपतेपितरा
नडंनपुंसकंस्पृष्ट्वानिकानरहसिस्थिते मणिनष्टेभवेर्यानहेमवर्णान्महाप्रभान् हेमरंडमतिछन्नरथं
स्मांवसुप्तेनः मत्साश्वहरमाणेगान्सुचमोत्वंहरन्मते वैरंपायनउवाच एवमाश्वासितावत्सानिखिलं
नविचेतसं महत्सपुरुषमाघोरंपतिकमुपनयत् अथेनमब्रवीत्पार्थोभयान्नैनश्चेतसंसंयतिनो
सहसेषुंकुरुनेःसाईमाहव एतिमेत्वंरथान्पश्चपुधमानस्यसत्तमः यथाहेतन्रथानीक ढ

यसेवेहनिरैर्नुनुत्तरंसहेहांतरं प्रविनम
॥पर्व॥ढ

प्रपद्यतस्वीकृतवान्राज्ञीनायामुत्कापातादिनिमित्तवलितयोर्यत्नः संयतः ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ढ

महाबलरक्षितः ॥ अदृष्यतमंघोरंरुद्रंश्वेतैर्महारथैः मामेत्स्वंराजन्नाम्नत्तत्रियोसिपरंतपः कथंपुरुषशार्दूल
लक्ष्मध्येविषहसि शरंवैकृतनिघोस्माम्मज्ञेष्यामिनेपस्तर प्रविश्यैतन्महत्सैन्यंकंमध्यंडरासदं यथोभव
नरःश्रेष्योरक्षमिसह: एवंब्रुवाणेबीभत्सुवैराटिमपराजितः समाश्वास्यमुहूर्तंचुन्निवर्त्यनरंप्रतपते
तनःएनंविशेषंतमकामंमयपीडितं रथमारोपयामासपार्थंप्रहरतांवरः इतिश्रीविराटपर्वणिपुत्ररणेगृहे
वैशंपायनउवाच नरश्रेष्ठंकिवेषेणरथस्थंरथपुंगवं रामीमिमुखंयांतंरथमोचोत्तरः भीभत्सोमुखा
स्तत्रकुरुणांरथसत्तमा विनस्तमनसःसर्वेधनंजयकृतास्त्रमात् तानवेषहनोत्साहा नुत्तानान्निरीक्षतः
तान् गृहःस्मनंश्चेष्टोनारदाऽभ्यभाषत: चंद्रस्यधाताःसंवर्तिरुद्राःसूर्यरवर्षिणः नस्मवर्णं
प्रकाशेनरजसासंवृतंनभः रुक्षवर्णम्भाऽलहरसंनिपुनर्दर्शनाः निःसरंतिचकोपेभ:शस्त्राणिविवि।
धानिच दिव्यविनरंतेना रुग्नायांदिविदारुणा दृश्यन्तेमुंचंतिध्वजाःकंपंतकल्पिताः पतामवंत।
स्तिष्ठध्वंसंध्वंसंमुपस्थितं ॥ ह्यध्वमपिचात्मानंमूढध्वंवातिनीमिवः वैशंपायनपरिस्पंधारुध्वंचापि विराटपर्वः
धनं पात्रशास्त्ररूपाणिरूपतेबहुलान्पि एषवीरोमहेष्वासः सर्वास्त्रभृतांवरः ढ श्री ५८

महाहयैरवसंधेः विकल्पतेबाधने ॥ कल्पोदुःशेनाःपतारिनोपत्रबहुलां ढ

ज्ञातंत्रीवैशंपायनएषपार्थोनासत्रसंशयः सत्यपार्थोविक्रांतःसव्यसाचीपरंतपः नपुंडनिवर्तनसंवैरपिमहाहवे:
क्रोधितश्चवज्रेभूतोवासवेनहिनिर्जितः अमर्षवशमापन्नोयोरोतेनसंशयः नेहास्मन्नतियोद्धारमहेंद्रसमविक्रमं
रक्षः मशरेवापिपर्वेनश्यतेयुद्धितोपिः किरनविगम्यछन्नोगिरिरिहिमवतिप्रभुः कृतिवाच. सहोभवान्का
लुस्सुतैरस्मान्विकल्पते नचार्जुनकल्पतेममयोधनस्वा ऽयोधनवाच यद्येषपार्थोरभिय
कृतंकार्यंभवेन्मम: शमाकुरुःवरीप्सितान्वरान्दित्सतान् क्षेषकस्मिरेवाम्: क्लीववेषेणमानवः।।
शरीरंसंविधित्सेः पातयिष्यामिजत्रुते वैशंपायनउवाच। नस्मिन्नवलिनद्राक्षंधात्रराष्ट्रेपरंतपः भी
भीभीरुःरुपेक्षेत्रैः पौरुषंनदृश्यतेक्व, इतिश्रीमत्प्रारंभेविराटपर्वणिपुत्ररणेगृहे। वैशंपायनउवाच। नो
रुमीसमुपागम्यपार्थोवैराटीमब्रवीत्, मुक्तमासमादाय संग्रामेनातिकोविद् समीक्षेमयाक्षिप्तं धनु
ष्यवरथेत्वरा।नेमाश्चित्वरायानिसोदुमर्कनिमेचलं, भीरुवापिछद्मवेदुत्तरान्यान्नरर्षभ: ममवाबाहु
विक्षेपंशत्रुविक्षेपेष्यतः।। तस्माद्गमिजेयारेरुग्मिमंतंपलाशिनं। अमीहिपांडुपुत्राणांधनुर्वेदनिहिनाम्
न युधिष्ठिरस्यभीमस्यविभस्योयमयोस्त्रयोध्वजारथेरणंहियामिकवचानिच।। ढ ।। श्री ।। ढ

मणिमात्रप्रधानां सुवर्णेनविकृतांविचित्रां अनेपर्यन्तां अयत्नसुस्पृष्टां गजदन्तकर्मबंधिः ॥ ढ ॥

अत्रचैवमलंधीर्यधनुःपार्थस्यगांडिवं एकेनतमहस्तेनसंमतेराभूवर्द्धनं मायामसहमानंपरेषांराजसमंमहत् सर्वायुधमहामात्रंशत्रुसंबाधकारकं सुवर्णविकृतंदिव्यंश्रीमायतनमग्र्यं अलंभारंसुहृदांदुरुढं चाह र्हणं नारुजानेचसर्वाणि बलवंतिदृढानिच युधिष्ठिरस्यामेस्वयमयोअजातशत्रोः इतिविराटपर्वणउत्तरगोग्रहे उत्तरउवाच अस्मिन्हस्तिकक्षोद्वहशरीरमितिनः कुलं नहिराजपुत्रःसन्स्त्रियंपाणिनाकर्षे मेवंविधंमणिकृतमालध्वजसंज्ञयेतिना मत्तराजपुत्रेणमंत्रव्रतविदासदा सएवनंशक्षीरमोक्षवदारुमि वाकुलिकृष्णसर्पविषदंष्ट्रीवास्तंदृष्ट्वालोहितलोचनोवाच अकृष्णसर्पदशनेदृष्टविषेपिभविष्यति धनुष्येतानिमाजेस्थशरीरंमात्रविषते एषाहंमस्पराजस्यकुलेजातेमनस्विनं कथंनुनिरितंकर्म कारयेदंनरपात्मजः वैशंपायनउवाच एवमुक्तःसपार्थेनरथामस्कंधकुंडली आरुहद्रथमुत्तुंगं वैरा टिरबलसंस्तुतः तमन्वगच्छच्छत्रुघ्नोरथेतिहन्धनंजयः अपारोपमहासत्त्वोधनुष्येतुनिमाविभः प रिष्वज्यैनमेतेषांशांतिंचैवचकारसः सोपहृत्यमहार्हाणिधनुषिदिव्यरत्नसं परिवेष्टनेनयत्नेनविमुच्यस मुपानयत् तयासन्नह्यमेषांप्रविमुच्यसमंततः अपश्यत्कांडिवंतत्रचतुर्भिरपरैःसहः ढ

नकुलविजयः
विराटपर्व
४६

अग्निनोपनीतेनसर्पेणपतिनामेविक्षिता सहस्रमसंख्याकोपः कोलापेषांविदुःक्षयं ॥ चलमुष्टिःविमुक्तविनिर्मितः

तेषांविमुच्यमानानांधनुषामर्द्धवर्चसां विनिश्चेरुःप्रनादिनायशांसमुद्यंतिह सतेषांशोभनेनानिरु सैमतो हरोमापतोहिनक्षत्रेणसमप्रभः संस्पृशानानिचापानिमानुमंतिरथंतिच वैराटिरुत्तरंराजन् निर्वचनमब्रवीत् इतिविराटपर्वणउत्तरगोग्रहे उत्तरउवाच निर्वोजेनरूपसत्वनंयस्मित्रेपातिना सहस्रकोपःसोवर्णिकस्तेनधनुरुत्तमं वैरूप्यमस्मैवर्णःस्थेमासंतिर्दृढिना सुपार्श्वसुग्रहंचैवक सेतेधूनसत्तमं नपतिपस्पृहुस्पृष्टियस्मिंश्चोपकाः, स्थेविमक्ताःशोभनेकस्तेनधनुरुत्तमं सूर्यायत्वचसोवर्णत्रयीभातिदृढिना: तेजसापुत्रयत्नश्चकस्तेनधनुरुत्तमं रत्नमायत्नसोवर्णस्तपनीयविभू षिता सुवर्णमणिचित्रंचकस्तेनधनुरुत्तमं रुचिचकस्मनाराचाः सहस्रंसोमवारिनः समंनाकृष्टीनी श्या ठपासंक्षेतिरण्मये विपाठाःस्थवःकस्मगह्यायात्रिवित्रिना हरिद्रवर्णःसुसमाःपीतासवयि स्नायुनः कस्यायमसिमश्चापर्पंचणदूषितव्रणः चरन्कर्णेत्यभिश्चः रनंधारयेनेश्वरः कस्मिंश्चपक्षौ दीर्घाःसर्वपारुनाःवराः रुमानिसप्तातिदृढानिनाराचाकृतिरानना कस्मिंश्चुकपक्षौ पर्वैरैः सुसंवासवः नत्रैरायसैःपीतैःरैमपुंखैःशिवाहितैः ढ येनैकोत्तमपाणिरेषः असिनावपः चचेमंथे सुवासरनिपातः

लोमछिदिनः शुंरुनसएःहस्यएः वरुहकर्णीरविशेषः रक्तेरुहसंस्थाःसर्वयारुनरुनाःसर्वाःचकानाच

आनयः सुवासमः सुपत्राः ढ

सायकः स्वर्णगवेधौ चर्मविर्मितौ नैषधौ निषधेष्विषुधी पुनः ॥ पंचनखेधौ काञ्चनचर्मनिर्मितौ रौक्मौ विशुद्धौ तोमरः शस्त्र

मुत्तमं सप्तेषिव्यस्त्रवाणांश्च पंकरः कर्मारसंस्कारकोदीर्घः श्लक्ष्णश्लक्ष्णमुखः कुशाग्रमसितश्चायपंचरणरंजितः
एः वराहकर्णैर्मयूरैः श्येनैर्भारद्वाजैः वैयाघ्रकोपेतैर्विचित्रैस्तु मुक्तैर्महान सुफलः चित्रकोषः प्रकिंकिणी
सायकोमहान् कर्मारैर्मसृष्टिभिः षड्गुणपरमनिष्ठुरः कर्मारैर्विपुलैः खड्गैर्गवेधौ कोषेसमर्पितः महाशरनाद्य
ष्टौनैषधो भारसाधनः कर्मपंचनखैर्कोषेस्वयंकेहेमभिष्कृतः प्रमाणतोपसंपन्नः पीतश्वाकारसंनिभः कर्म
मभिर्यकोषेस्तुनग्नपांचकः प्रज्ञे नित्यंहि यंयुक्तः शौर्यपरमोतिर्वीर्यः निर्दिष्टस्वप्रधानत्वमपाहृष्टहृन्मे वि
स्मयेमेपरोज्ञातोदृष्ट्वासर्वमिदंमहत् इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वण्युत्तरगोग्रहे बृहन्नलोवाच पन्नंपू
र्वमिदंहृत्तुसेनानिवर्हणं गांतवेमत्स्यपस्यलोकेषुविदितंधनुः सर्वायुद्धमहामात्रैस्तत्रकंपपरिहृतं ए
तन्नरर्जुनस्यस्त्रीगांडीवंपरमायुधं यत्रछत्तसहस्रेणसमितंरक्षुवाहनं येनदेवामनुष्यांश्चपशूंश्चनिवहतेस्म
चित्रमुक्तावचित्रैर्णैःश्लक्ष्णमायतमव्रणं अलंभारसहंवोढुं हाटकैश्चाकृतंहनं देवदानवगंधर्वैरजितंसुरसत्तमैः
समाः एसहर्षसहस्रंहृत्रलाघवमधारयत् ततोनंतरमेवाघ्नज्जापतिरक्षरयन् त्रिणिपंचशतंचैवशक्रो
त्तिचपंचच ॥ ठ ॥

धनुःत्रियोजिशयसमात्रिणिपंचशतान्यशितिपंचचेत्याशतानिनवतिमर्पः ॥ ठ ॥ क्ष

पार्थपंचपाणिंचनरावस्कायामितिकेचं, चतिनागतकालेपुरुषेतिकेचित् नरसंगतंश्रेष्ठमनुजन्मांनरमत्तेरवंड व
हेरधिगतः धनुषांशतयहसमहिपंचशरीववर्षाणिभवंति ततोऽर्जुनेकपिपरिज्ञानंतरमाविनिभारतयुद्धेषाऽऽ

सोमपंचशतंराजानंपवरुणंशतं, पार्थपंचपाणिंचवर्षाणिश्वेतवाहनः महावीर्यमहारिष्यमेनघनुरनुत्रमंएवं
मामनुसंग्रामंवाहनवाहनं रक्षितंसुरमत्तेषुविप्रनिर्विषमंवयुः स्वयंचसोमसिनस्यजातरूपपरिष्कृतं धनुः
चेनपार्थोजयत्क्षौणीस्त्रीन्दिशंप्राचीपरंतपः इंद्रोपकल्पितंचपरेनद्योरविषहं राज्ञोयुधिष्ठिरस्येनदृष्टिभूनुक
त्तमं सूर्यपत्रसूतोवर्णः प्रभासंनेनप्रभासिनः तेनसाप्रत्यनंतोवै। मरुत्तस्सेनरपुरं रत्नमायतसोवर्णस्त
पोनायंयेविचित्रिणः एतन्मात्रसनस्यापिसहस्रंवस्यकार्मुकं येतिमेत्तुरसंकाशासहस्रंसोमवासिनः एते
नुनस्विरटिश्रेष्ठः सर्वविद्योपमाः एते ज्वलंतःसंग्रामेनेतमाद्यागामिनः भवंतिवीरसत्यावृहतःसा
मरेरिहन् येचेमेपृथिवीर्यांश्चविद्वांसार्थदर्शिनः एतेभासनिविष्टानिदृष्टपूर्वकराःशराः चारुपर्णाःसुस
माहिमदुरासदाःमुखाः मरुत्तस्यकृतंपूर्वंपुरंचशतयोजनं येनासौन्यजयत्कृत्स्नांमनाचिद्विहमाहवे कला
कांचनस्यासीन्माकोऽत्यस्यधीमतः ठ

इतस्यामिमन्योर्विधस्यवर्णनियतात् नेरवर्षद्विशतेवर्षाणांनीतानिनतः ऋनः
पंचषष्टिवर्षसंभवः ज्ञातरूपंसुवर्णंनन्यो भयेदुपिर्यस्यसर्वमिषः सपकारःविशेषमाविषवनीद्या चेकविंशतिनदृष्टा
॥ इहैवंसंख्याकारः कलापः शुद्धः ॥ ठ ॥

चित्रक्रियोपेताः चित्ररचनायुक्ताविचित्रकर्मयोग्यावा पराकार्यैरायित्वारसपावकः रूपकरः ढ

येविचित्रमेनास्कराकाराः सर्वपारस्यवासराः एतेचित्रक्रियोपेताः सहदेवस्यधीमतः येविमेनिहिताः पिताः एषगोर्ध्वविमलः हेमपट्टपरिक्षिप्तपर्वाक्रोशतएतेमहास्वनाः यस्त्वयंसायकोहीर्णनिहिताघण्टाःशिलीमुखः अर्जुनस्यवसंयामेगुरुभारसहोदृढः वैयघ्रकोष्ठेषुमहान्भीमसेनस्यसायकः गुरुभारसहोदिव्यास्त्वाष्ट्रेणसंस्कृताः शफलकचित्रकोष्ठ्यहेमस्वरूपोत्तमः निस्त्रिंशः कौरवस्यैषधर्मराजस्यधीमतः यत्तेपांचनरत्नकोशेनिहितः स्थितः सहः सकुलस्यैषनिस्त्रिंशोगुरुभारसहोदृढः यत्त्वयंविपुलःरत्नैर्गवेकोशेसमर्पितः सहदेवस्यविध्वेनेसर्वभारसहंदृढं इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिफल्गुनाभिमन्युवर्णनं उत्तरउवाच सुवर्णचित्रंतमिमाम्बुकनिमहात्मनां सचित्रणिमकाश्चेतेप्रधानामानकेरिणे कनुःखिः दर्नुमःपार्थः कौरव्योवायुधिष्ठिरः नकुलःसहदेवश्चभीमसेनश्चपांडवः सर्वएवमहात्मानःसर्वेमित्रविनाशनाः राजप्रहीःपराकार्यनस्तु पंचेन्द्रगोपाः द्रौपदीचधनुःपांचालीशिरस्त्रमितिविश्रुता तिलानहैसहस्रंतानेवान्वगमद्दने अर्जुनउवाच अहमस्मर्जुनःपार्थःसमासाचीधिष्ठिरः बलवोभीमसेनश्चयिश्लिरसपावकः अश्वबंधोपनकुलःसहदेवश्चगोकुलोगोरिधिद्रौपदीविद्धियस्यार्थेकीचकाहताः उत्तरउवा ढ

केवलःसंबंधाउत्तराभ्यांपूर्वाभ्यांसप्तदेतिरफल्गुनिभ्योत्तरत्रसंचयः द्वयोपिहिभावकत्वाद्विचेनं रक्षितो

रक्षामानिपार्थस्यएतेवंछुतामिमं प्रश्नमास्तानियदिमेश्रद्धांसर्वमेवते अर्जुनउवाचः हंततेहंसमा
चक्षेरक्षामानियानिमे वैराटिरुत्तानितंयानिपर्वण्युतानिते एकाग्रमनसोभूत्वाशृणुसर्वंसमाहितः अ
र्जुनःफाल्गुनोजिष्णुःकीरिटीश्वेतवाहनः बीभत्सुर्विजयःकृष्णःसव्यसाचीधनंजयः उत्तरउवाच केनापि
विजयोनामकेनासिश्वेतवाहनः कीरिटीनामकेनासिसव्यसाचीकथंभवान् अर्जुनःफाल्गुनोजिष्णुःकृष्णोवि
भत्सुरेचः धनंजयश्चकेनासिपक्षहिममतत्वनः सुनामेनचीरस्वेत्यनामकेतवः तस्मादेवंपरिमेरक्षाश्च
रक्षासर्वमेवते अर्जुनउवाचः सर्वेजनाःपृथिव्यांहिनामभिर्बहुधास्मृताः मयेधनस्यनिष्ठेमेनाकुर्वं
धनंजयं। यस्मिन्यस्मिंस्तथामेयहंयुद्धेमहारथः कल्पित्वाविनिवर्त्तामितेनमांहिश्वेताकांचनध्वजः
रथेनिष्ठतिमेहयासंग्रामेषुहमानस्पतेनारश्वेतवाहनः उत्तराभ्यांपूर्वाभ्यांफाल्गुनिभ्यामहंदिवा
नाक्तेहिमवतःपृष्टेनेनमांफाल्गुनंविदुः उरःस्कंधेमेरत्नैर्युक्तोरामवर्षभैः किरीटंशिरस्त्रंमेतेन
कर्मांकर्मांकिरीटिनं नकर्मांकर्मजीवन्तंयुध्यमानंकथंचन। नेनरेषमनुष्येषुविद्येतेसदृशोमया
विश्रुतःत्रिषुलोकेषुपाण्डवांश्चविकर्षति तेनैवमनुष्येषुसमसाचीतिमांविदुः एषमाच
रतायोवर्णेमिहलोकेमनः ढ

धनुर्ज्यासंस्पर्शोवामेपाणिरस्यतेत्यनुलोमसमरेमसोनिसमसाची मी ढ

कृष्णावरानस्मृद्दकृष्णकर्णस्पायुक्तानिलिमनमेनयुस्तेनव ॥ ढ ॥

करोमिकर्मशुक्लंचनेनमामर्जुनंविदुः युधमानस्समंयामेजयएवमतोममा तिनरेषमनुष्येषुजिष्णुकामास्मिविश्रु
तः कृष्णइत्येवंवरानंनामचक्रेपितामम। कृष्णावरानस्मरणिपत्ताकृष्णकरस्पवै अतंदूरायोऽइषेरिमन
षाकस्मसंतिस्त्रीमोस्मियस्तसंग्रामेवैरटिकेनुतेनयं एतछ्रुत्वाहकृष्णत्माविःमयोमुखनेचनः वैरंपाय
नवाच ततःपार्थतवैरारिरसभाजयतिकात् सोहंभिजयोनामनामधारमपिचोत्तरः रिष्यतांम
नुपरूपमिस्वागतेनधनंजयः लोहिनासमरूबाहोनागराजकरोकरोपमः स्थरस्थरोचत्वांसेतुमहसिनन्म
नः यनस्त्वयाहनंरवंविचित्रंकर्मदुष्करं ततोनयंवनीतंसेप्रीतिश्चपरमात्वयि इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्व
णुत्तरगोग्रहे उत्तरउवाच आस्थापविपुलंधीरःरथंमारथिनामया कनमंयासनेनिकमुक्तोयास्यामहं
त्वया अर्जुनउवाच श्रीतोस्मिउत्तरः याधनभयंविधनेभवः सर्वान्नुरमितेशत्तरणेरणविशारदः स्वस्थो
भवमत्पुरुषेपरमांशत्रुभिः सहः युधमानंविमर्दिमिरुक्वणेभरवेमहत् एतान्समवतुयासंगात्क्षिप्रमाह
रमेरथे एनंचाहरनिस्त्रिंशांज्ञानरूपपरिस्तनं गांडीवंदेवरंचेनपाक्षयेमेरुधी रथमारोपयेमन्मेप्रमाने
ष्यामितेपश्चन वैरंपायनउ० अर्जुनस्यवचःश्रुत्वात्यराजुत्तरस्तदा। अर्जुनस्यायुधान्सर्वान्नरवेशी
घमुपाहरत्। अर्जुनउवाच अरवेकृष्णभिः योस्मात्रवेक्ष्यामितेपश्चन संकल्पयत्तविक्षेपबाहुआकारना

॥ रणं

संकल्पएवपक्षविशेषःनगरेतिपक्षोपारथोभवना॥ बाहवरथमकारोरणेयत्रत्रिरंडत्रिवेलुकं॥ढ॥ ॥श्री॥

विरा०पर्व
५२

यत्रबाहुरे थारथोपस्तएषनगरंमगरेएवआत्मानंलिंगविधि रीकांनरंढ॥

रथोपस्तेनकोडेनापरिन्नविष्यतीसन्वयःतधमवनिरूपयतिसंकलेनमगरथेनेपक्षविक्षेपःखंडनं

नरंडत्रुणेसंबाधत्रिरंडध्वजसंकथं न्यक्षेपणेकोधकतंनमिनिरंडत्रुनिः नगरंनेमयाशुत्तरथोपस्तेनवि
ष्यति अधिष्ठितोमयासंकिरथोगांडीवधन्वना अजेयश्चत्रुसैन्यानांवैराटेवेद्मनेमयं उत्तरउवाच
विन्नमानाहमेतेशोजानामित्वांस्किरंयुधिः केरवेनापिसंग्रामेसाक्षादिंद्रेणवासमं रंडत्वंतयनेवप
रिमुक्तामिकेवलं निष्प्रयंचापिदुर्मेधानगछामिकथंचनः एवमुक्तोगरूपस्तुलक्षणैरुनिरस्पच केनकर्मविपा
केनक्लीवत्वमिदमागतं मन्येत्वांक्लिववेशेनचरंतंभूतपतिनं गंधर्वराजप्रतिमंदेवंवापितरंतप
अर्जुनउ० श्रोत्रनिर्यातमेष्टसंचक्षरमिदंवनं चरामिव्रतचर्यवैःसम्मेतद्भवीमिते नास्तिलो
कोमहाबाहोपरमंधर्मसंयुतः समाप्तव्रतमक्षीणंविधिमात्मनःपात्मनः उत्तरउवाच परमोनुग्रहो
मेमयद्यनक्लीवमेहपा नहिदृश्यःक्लीवरूपाभवंतानरसत्तमः सहायवानस्मिरणेसुदुयममरैरपि सोधु
संचक्षूमेकिंकरोमिग्रहीष्यमे महंतेसंग्रहाष्यामिरथंशत्रुरथाकुजः विक्षिप्तोस्मिसारथ्यंनार्थितः
उरुपर्वभान् एकोवासुदेवस्यपार्थस्यवासमानसि नयामांविद्धिसाध्येहिक्षिप्तंनरमुगवः यस्मा
त्तेनपरंपतिभूमौप्राप्तंपरंपर ॥ श्री ॥

प्राकारोवेष्टमंयत्रत्रिरंडत्रिवेलुः यैवक्षेपलंयस्मविक्षेपोयत्रक्रोधकसंक्रोधगम
यंनेमिचक्रांतस्मस्मिनयुएवंडभवेयत्रपरधावः कर्मवित्तानार्थतोऽऽगेः यानेगुरोः॥ ढ ॥ श्री॥

धुरमस्मिन्समारोपयिष्यामहे॥ अचिंतोघनः श्रीमतो मम॥ निमुच्यवनार्यकुलभक्तोरिवमत्तोरुयत्तर

दृढिएंयोधुरंयुक्तः सयोनसहरीहयः योयंधुरंधुर्यविरोधमंबहतिश्रीमनः तंविद्धिमेवपुष्पस्वजेनस
हरंहयंयोयंकांचनसंन्नाहःपार्थिवहतिश्रीमनाः समंश्रेष्ठस्समन्येहंजवेनबलवन्नरं योयंवहतिनेपा
हिंदृढिएंमंचितोरथः वलाहकारुनचरः सवीर्यबलवन्नरः त्वामिवायंरथोवोढुंसंग्रामेहतिधन्विनं
नंचेमंरथमास्थायथोधुर्महिमतोमम वैरंपायनउवाच ततोनिमुच्यबाहुभ्यांवलयानिसवीर्यवान्
चित्रेदृढमिसन्नाह्यसुचलेश्लक्ष्णे हरण्मयेपत्तः केशस्तनउष्णीषवाससा अंगानिसंप्रपूज्यवेत्
त्वमुविः प्रयतमानसः स्मरिष्यसीमताबाहुःसर्वास्त्राणिरथोत्तमः अमुयेधुमहास्त्राणिकुरुणंरथ
सत्तमे उच्चश्चपार्थसर्वाणिप्रांजलिर्नरपात्मजं एवमस्तुमहाराजकिंकरःपांडुनंदनः अर्जुनेपमनन्तपार्थः
स्मरिष्यामानसंपार्थिवा सर्वाणिममसानिध्यंसंवत्सरंनृपः अतिगृह्यतनोस्त्राणिप्रहृष्टवदनोमहत
स्थंविजेतरमाहत्वेणडीवंव्यक्तिपधनुः तस्मात्क्षिप्यमानस्यधनुषोऽस्महास्वनः पृथिवीतस्यमहतः
शैलेनेवाजघुषः॥ सनिर्घातमवद्भूमिरित्तवापुर्वोनदं मपातमृहतिचोल्कारिणेनप्रचकाशिरे
भानध्वजंवनंसास्त्रकंपिनमहद्रुमं तंराक्षसंकरोरामन्विस्फोरमरुनेरिव॥ पदर्शनोधनुःश्रेष्ठं
बाहुभ्यामाक्षिपद्बलं॥ ढ॥

॥ इत्याघातवारणप्रमुचनयिनद्भूवान्नगेमनः कुरिसान्॥ ढ॥ श्री॥ ढ॥

उत्तरउवाच॥ एकस्त्वंपांडवःश्रेष्ठबहूनेतानमहारथान्॥ कथमेष्यसिसंग्रामेसर्वशस्त्रास्त्रपारगान्॥ अ
महाद्योसिकौंतेयससहायश्चकोरवा अतएवमहाबाहोनीनस्तिष्णमिनेमनः वैरंपायनउ॰ उवाच
पार्थोमात्रेयीःप्रहस्यसनवनरा युध्यमानस्यमेवीरःगंधर्वैसुमहाबलैः सहायोघोषयात्रायांकस्तदा
सीत्सखामम॥ तथाप्रतिभयेनास्मिन्रेवतस्यसंक्षये स्वाडुवेयुध्यमानश्चसकस्सहायान्त्सहायवां निवा
तकवचैःसाईंपौलोमैश्चमहाबलैः युधांनोरेवराजार्चकः सहायस्तरामवत्॥ स्वयंवैस्वैपांचाल्यराज
भिः महसंयुगे॥ युधांनोवसुभिस्तातकः सहायस्तरामवत्॥ उपनीयंगुहोऽस्त्रंवैश्रवणंयमं वरुणं
पावकंचैवरुद्रंशंकरंधनदं पिनाकपाणिनंचैवकथमेतान्नयोधसे॥ रथंवाहयशीघ्रमेमेनृतेमान
सोज्वरः॥ इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिवैतालीयेपर्वणि वैरंपायनउवाच॥ उत्तरंसारथिंकृत्वाशमिक
मुपसृत्यसः॥ अयुधान्सर्वमादायशरंपांडुनंदनः ध्वजेयेहंतत्रास्थाभीयमहारथः प्राणि
धायशमीमूलेप्रायाउत्तरसारथिः विमायांरथेयुक्तोविहितोविकर्मणः॥ कांचनंसिंहमाकूलंध्वजंवा
नरलक्षणं॥ मनसाचिंतयामासंप्रसादपावकस्यच सस्मरतंचिंतितंज्ञात्वाध्वजोऽन्तरिक्षमचीकरत् सा
पनाकंविचित्रांगंसोपासंगंतिरस्करं॥ खात्पपातरथानूर्णंरिमरूपंमनोर॥ ढ॥

पिनाकोनेयससपावकःसोपासंगःससरथात्पपातहजमिमनुष्यजगते॥ ढ॥

उत्तरस्य५॥ ॥अंगूलंसर॥

धनंजयोऽपश्यद्गतं दृष्ट्वा प्रवृत्तिमेषामकरोद्विमन्युः संस्थाप्यस्थितिकरम् ॥ ८ ॥

मं अथायतंतं दृष्ट्वा दृष्ट्विणंप्राकरोन्नरः रथमास्थायचीमसुकौनेयःस्वेनवातेन: वक्षोधोगुलित्राणः प्रगृहीत
शरासनः ननःप्रयाडुद्यचीसकपिप्रवरकेतनःस्तनवंतंमहाभंखंबलवानरिमर्दनः प्रदध्मौबलमास्थायदि
षतांलोमहर्षणं ततस्तेजवनाधुर्यान्युक्तान्युक्तमगममर्हयं उत्तरश्चापिसंग्रामेरथोपस्थउपाविशत् संस्था
प्यचाश्वान्कौनेयःसमुद्यम्यचरश्मिभिः उत्तरंचपरिष्वज्यप्रत्याश्वासयदर्जुनः अर्जुनउवाच मात्मैवं
राजपुत्रास्त्रज्ञोसिपरंतपः कथंउरुषमात्रेलघुत्वमधेविषिदसि कृतास्त्रोखल्वसिश्रेष्ठश्रेष्ठश्रुतश्रुतः कुंजराणांचनरतांमूर्धानंकेषुलिष्टतां सतंकथमिवानेनशंखशब्देनभीषितः वि
षण्णरूपोविचित्तस्तःउर्षः प्राकृतोयथा उत्तरउवाच क्रतोमेशंखशब्दश्रेष्ठश्रेष्ठश्रुतश्रुतः कुं
जराणांचनरतांमूर्धानंकेषुलिष्टतां नैवंविधःशंखशब्दःपुराजातुमयाश्रुतः ध्वजमस्थापिरूपंमेदृष्ट
पूर्वंनरारहं धनुषश्चापिनिर्घोषःक्रमितपूर्वोनमेक्वचित् अस्यशंखस्यशब्देनधनुषोनिस्वनेनच
प्रमानुषेणशब्देनत्रस्तानांध्वजवासिनां रथस्यचनिनादेनमनोमुह्यतिमेरणं श्रुत्वाश्वरिष्टाः
सर्वाहृदयंमेपतीवमे ध्वजेनापिहिमासर्वादिशोनप्रतिभोनिमे एतोवसचशब्देनकर्णेभिवध विराटपर्वः
रुतो ॥ अर्जुनोवाच ॥ एकांतेरथमास्थायपश्चात्मवपीडयन् ८ ५४

॥ एकांतेरहेरथोरजस्वरूपश्चापिडयस्थितोभव ॥

प्रत्यरिसाश्वशरिणोरथनापक्षिणःनोस्माकं ॥ ८ ॥

दृढंचपरस्मिन्संयछश्रेष्ठंधपरसाम्यहुंउन: ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ननःशंखमुपाध्मासीद्दारयन्नि
वयर्वनान् द्विषतांदुःखजननंकंसुहृद्हर्षवर्धनं पुरुषर्गिरिणंचनदीनांस्रयेचव उत्तरश्चापिसं
ग्रामेरथोपस्थउपाविशत ततश्शंखस्यशब्देनरथनेमिस्वनेनच गांडीवस्यचशब्देनघोषेविसमकंपत
तः तंसमाश्वासयामासउत्तरंवधनंजयः वैशंपायनउवाच ततोरथस्यनिर्घोषोयथामेघउदीर्यति प्रकं
पनियथाभूमितैर्घोषस्तथारथोविनः अस्त्राणिनप्रकाशंतेनप्रहृष्यंतिवाजिनः अन्ययश्चनभासंतेसमि
द्धस्तस्तेजसे प्रसादिसंचनः सर्वमेवगंभीरप्रचारिनः ध्वजेषुचनिलीयंतेघोरारावास्तनस्तनं रक्ष
नाच्चापसंस्थानेवैरयंतिमहद्भयं कौरव्यपुरवेसेनाप्रकंपन्मध्येप्रधावति अमानुषश्चनिर्घोषोमह
एषेनभयं भवंतोरोमकूपाणिप्रहृष्यंतिवलंहये श्रुत्वैविनादेयुधेषुतिष्ठयाणंप्रहर्षते ज्ञातिसोमप्र
कारंतेरक्षणंमृगपक्षिणः उत्तानविविधाघोरादृश्यंतेत्रनानाजनः विरूपैनरहस्माकंनिमित्तानिवि
नाशने उत्पातमिश्रप्रहृष्यंतिवाध्यंतेएवजातवः वाहनान्प्रहृष्यंतिरुदंतिवविशंपते उपामूत्रंतेव
तेमानिरद्वास्तवविशंपते नस्संतेवस्त्रिनीरूपार्थवाणप्रपातितं परासूतावनःसेननकस्मिंश्चि
द्भुमिछतिविवर्म्मुरवयिष्ठः ८ ॥

समर्थवचनमितिपूर्वेणान्वयः॥ अर्थानांकार्यांणांउत्तरत्रवेरादिः॥ अभिसंधायपुरोधायवानियमाद्य॥ ८॥

सर्वेयोधाविचेतसः गाश्चप्रस्थापविष्टेमेयूहानीकात्रहीरिए; इतिविराटपर्वणिविराटपर्वणिपुत्तरगोग्रहे वैरंणपवनवाच अथदुर्योधनोराजासमरेनीअमब्रवीत् कोणंचरपणईंकुंचसुमहारथं उक्तोय मर्थश्चाचार्यमयाकर्णेनचासकृत् पुनरेवचवस्यामिनहिष्यामिनऋतं परातिनेहिविस्तव्यंनेहास्ति समावने एकेजनपदेशातैस्तैरेषसमयकृतः नेषावर्त्मविनिर्हतंचतेहिन्नेयोदृष्टं अज्ञातकसंवीमसु रथास्मानिः समागतः अनिष्टेपिनिवासेयदिविभस्तुरागतः पुनःहारहवर्षाणिवने वस्तंतिपांडवा लोमाद्वानेनजानियुरस्मान्वामोहआविश हन्तातिलिमेतेषांनीओचेद्वहति अर्थानांहिपुनर्देवे निसंभवतिसंशयः अप्रत्यक्षानितेसर्वेपुनर्यचितिचान्यथा स्यायेसंवेनिमुसंतियेपिधर्मविदोजना नत्रंरमंत्र्यमल्लमांमत्स्यसिनांयुयुत्सतो यदिविभस्तुरायानस्तदाकंस्पपुत्रमः विराजानंवयंहत्वाम। स्मरयोधुमिहागताः मत्स्यानांविप्रकारांस्तेवक्ष्यन्मत्स्यान्सुवीर्यवद् तेषांभयाभिभूतानांतान्रास्ष्ट्र भिःघातिश्चतं प्रथमंतेगृहीतवंमत्स्यानांगोधनंमहत् सन्नमीमपरांश्चैवे तथानस्तेसमाहितं अए यापुनरस्मानिरहितस्योचयंघति इमागोवृहीतमागतेमसिगोपरं तेगाश्चवस्तुनेष्यंतियदिवा नपरानिनाः अस्मान्वाप्यभिसंधाय ८॥

मेक्षिगात्रेगोधनेगृहीतमसमितिप्रमहितंस्तापिनां॥ अस्मानिप्रत्तरयसमयेशस्त्रंगोधनेगृहीतवामिति

अनतिक्रमरात्रावेसंपर्यः आत्मपत्रःप्रणिधीयतां आछिनेत्यावजिते मन्नानांमपक्षिप्रविणांप्रणतः कृत्वाअनारय

यकुर्युमस्पेनसंगतं अपकातापाथातोमस्पेजानपदैःसहः सर्वेयत्तिमयासार्द्धंसंहतोभीमरूपया आयाद्वाकेवलं रा त्रिमस्मान्योधुमुपागतः तेषामेवमतीर्यः कश्चिदेषपुरःसरः अस्मन्योधुमुपायातोमत्स्येवापिस्वयंन चेत् यद्येषराजामस्मानांयदिविभस्तुरागताः सर्वेयोधव्यमस्मानिरितिनःसमयःकृतः अपकृस्मात्स्थि तस्तेरस्येषुमरसत्तम भीष्मद्रोणःकृपश्चैववि कर्णोद्रोणिरेवच संनांतनयनाःसर्वेकालेयमिवस्मर रथानस्त्रपुरुषाछेयोत्तिष्ठत्वाबाप्रणिधीयतां आछिनेगोधनेस्माकमपिदेवनजित्वा यमेनवापिसंग्रमि कोहास्तिनपुरंव्रजेत् तूष्णीमेवनिःसृतानांमन्नानांगहनेवने कोहिजीवितस्यानीनांभवेदस्येषुसंक्रयः अ थार्यष्टनःकृत्वानपानीतिविधीयतां जानतिहिमनंतेषांमनस्यमपनीवनः अज्ञातेवासंप्रीतिम धिकामुपलप्स्यंतेप्रहृष्टविभस्तुरागतां तेप्रहंसंति तथानहिन्नमेतेनतपानीतिविधीयतां हेषि तेषुपिशुनेश्चिद्रेष्वेसर्वेविधेहितं अरिष्टिकामहारणेग्रामेराजुषवंगताः यथावाचमेनातपानितिवि धीयतां आत्मानंहिपितृंस्तुनाकाःपरंसाभवेसरे स्थानेवापिवरस्योवासहोदरेणजिनः सहच वापवो।वेनितंवर्षतिकासवः सनपित्रोश्चनिघोषःशूरंतेवकुरुस्त्रयाहिमत्कार्यमानुष्येकयवा संप्रहरस्तेः॥ ८॥

स्तेषिनमात्रस्वनंविधरिनंविपोनोअरिष्टिकामार्थमिहनहानाः॥ ८॥ ॥ श्री

२॥ वरंतोवापटः॥

उपासनेषुबाणान्सासेषुसंवत्सानुषित्वान्समाहितःसप्रतिज्ञःश्रवरोस्मि॥ ढ॥

अन्यत्कामाद्वेषाद्वोभयाद्वास्मासुकेवलात् आचार्यवैकारिणिकाःप्रत्याश्वाश्वायद्वर्तिनः नैतैर्मलानयेप्राप्तेसंप्रश्नाकथंचनः प्रासादेषुविविक्तेषुगोष्ठीष्वेषासनेषुच कथाविचित्राकुर्वाणाःपंडितास्तत्रज्ञेयनाः बहून्यार्थरूपाणिकुर्वंतिजनसंसदि इष्वस्त्रेवावसंधानेपंडितास्तत्रज्ञेयनाः परेषांविवरज्ञेयमनुष्यचारिषुच प्रश्नासंस्कारेषुपंडितास्तत्रज्ञेयनाः पंडितावदएतत्कृत्वापरेषांगुप्तचारिनः विधियतांतथानीतिर्यथावधेनवैपरःगवश्चैवप्रनिष्टनांसेनाबृहन्मात्सिरं आरक्षाश्चविधियेनापत्रयोस्यामहेपरान् ॥ विराटपर्वण्युत्तरगोग्रहे कर्णनाच सर्वानायुष्मतोमानान्संत्रस्तानिवलक्षये अपुद्गमनसःसर्वेधनंजयकृताद्भयान् यद्येषराजामत्स्यानांयद्विनमुपागतः अरमाचारयिष्यामिवेतेवमकरालयं मयाप्रयुक्तांश्चरणैर्नानर्पलं नारनिर्गछतामस्तिसर्प्पाणामिवसर्पतां हकनुरवाःमुनीहत्मामुकाहसवनामया छद्मयंश्चरापार्थेश्चतमाहवपाहयं शरणंपुरवरेष्टानांमोक्षीनिहतयादृढं शूपनंतनयोःश्रेष्ठोयेराहतपरिवसमारिलोहितौचीनसुवर्षाण्यष्टपंचच जानसेहयएवैषसम विसंप्रहरिष्यतिपात्रीभूतश्चकौंतेयोब्राह्मणेगुरुकेचिव शरोघान्प्रतिमरूलुमयामुक्तान्सहस्र विराटपर्वः
शः एषचैवमहेष्वासस्त्रिषुलोकेषुविश्रुतः वपेचापिकुरुश्रेष्ठदृढुनाम्नावरश्चविद् ढ॥ ५६

गर्दभाजितैःप्रवरत्वगाछादितैःअंतरामध्येअतिकार्यतामितस्तस्तिलानांप्रपाचितांअर्पितंसुतेजनेःसुसंपृष्ट

दनध्येनध्यनिर्मुक्तैःकांचनैर्गर्दभाजितैरश्वयानमयैर्वेणुमयलमैरिवसंवृतं तस्याहमुत्तमस्त्रंपंडितकाश्चप्रनिमुखं धार्तराष्ट्रस्यकृत्स्नस्यामित्रेनिप्रसमरेर्जुनं अतरछिद्यमानानांपुरुषानांअतिकार्यतां त्रासजानामिवाकाशेप्रचारःसंप्रसृप्तानां इमाश्चनिसमस्वरोसंहृसमनेजसं अर्दयिष्यामहंपार्थमुल्कानिरिवद्रुमं तमप्यमिवइद्धंमसिवाक्षिर्हरिधनं पांडवाग्निमहंरीमंप्रहर्तमिवादितं अश्ववेगपुरोवातो रथोघस्तनयित्नुमान् शरधारोमहामेघःशमयिष्यामिपांडवं मत्कार्मुकविनिर्मुक्तःपार्थमाशीविषोपमाः शराःसमभिसर्पंतांवल्मीकमिवपन्नगाः सुतेजनैरुकनुरवैःसुपीतैर्नतपर्वभिः आचितंपश्यकौंतेयंकर्णिकारीरिवाचलं जामदग्न्यान्मयाद्यस्त्रंसंप्राप्तमृषिसत्तमात् सइमांश्चित्रयोद्धेयमप्यरेरपि धूर्जयेवानरःश्रेष्ठेधनंजयनिहतोमया भग्नेवपतनंस्थेविनरन्नेरवान्नरान् स्त्रीभर्तृपतिपन्नानांसूतानांध्वजवाजिनां हिस्रप्रवरमाणानामस्मद्भयविवर्धनः अद्यदुर्योधनस्याहंशल्यंहृदिविरास्थितं समूलमुद्धरिष्यामिविनस्तुपा तयन्नरान् हतान्वीरःपंपापोहेपर्वचस्थिते निष्पतंतंयथानागमग्रपूर्वंनैरकः कामंगछत्वकृरवोधनमारयकेवलं. रथेषुशक्तिरिष्टोयुद्धंपरंहमामकं इतिविराटपर्वणुत्तरगोग्रहेकर्णोत्तरगर्जनं॥ कपञ्चाच॥ सरैवनवराधेय.. ढ॥

॥ धारेःअभिपन्नानांपरासूतानां॥ ढ॥

अर्थानांधनोनांप्रकृतिसंग्रहणं। नार्थानामितिपाठे। अर्थानांप्रयोजनांप्रयोजकानांप्रकृतिंस्वभावंमंत्रापमंवाऽनुबंधमो
त्तरकालिकंफलं। आनुकूल्येनप्रतिबंधेन। अतरंसार्महियस्मात्। रथकारस्यवार्द्धकेनसमवस्यंतिरथकारोहिरथ
निर्मातायेपुत्रोऽस्तेतेननस्यवाहनाश्वकृंतते प्रकृतेरथकारसमुत्पन्नजातीयसमनवैरहरणंसुकरमेवनतु

अथानांपाठः॥ श्लोकः

अर्थानांपाठः॥ युक्तेकुतरामतिः। आत्मानंप्रकृतिवेत्तिनानुबद्धमवेत्तिसः। नयोहिबहवःसंतिशास्त्राण्यप्यधिमंचिंतिता नेषायु
धांनुपाणिष्टंवेद्ययंतिपुरुषंविदः। देशकालेनसंयुक्तंयुद्धंविजयंभवेत्। हानकालंनयैवेहफलवन्नभवत्फल दे
शकालेचविक्रांतंकल्याणंयविधियते। आनुकूल्येनकार्यणिमंतरंसंविधियते। भावंहिरथकारस्यनव्यवसं
तिपंडिताः। परिचिन्यचपार्थेनसन्निपातेननक्षमः एकंक्रुनप्रस्तरेकश्चाग्निमतर्पयत् एकश्चपंचवर्षा
णिब्रह्मचर्यमधारयत् एकःसुमहाभारोष्टैरथेहृत्यमाकृषत् एकःकिरातरूपेणस्थितस्तत्रार्द्रमयोधयत् न
स्मिन्नेवनेहणिहन्यांहत्वायवाजयत् एकश्चपंचवर्षाणिशीर्षस्थाएषिस्थितः एकोयमरिंजित्वाकुरुण
मकरोद्यशः एकोगंधर्वराजानंचित्रसेनमरिंदमं विजिग्यतरसासंख्येसेनांवास्यसदुर्जयां तथानिवात
कवचाकालकंजाख्यदानवाः देवतैरप्यवध्यास्तेएकेनपुरुषव्याघ्रेणनिर्मिताः एकेनाप्रियया कृष्णेनामेहृतंपुरा
एकेनहियपातेनभूमिपालावशीकृताः क्षीणेनहिपार्थेनसंयुगेयोधुमर्हति यत्नेनाशंससेयुद्धंकर्तुमु
तमेजनाआशीविषसमुद्यमपाणिमुद्यमरक्षिणं अवमृद्नन्परिक्षिप्यापारंकूपादनुमिच्छसि अथवाकूजंरं
मंत्रमेकएवचरन्वनेअनंकुशःसमाकृष्यनागंगंतुमिच्छसि समिद्धंपावकंवापि॥ ठ॥

नराजन्यवपतीतिभावः। अथवारथकारस्यायंभावोरथस्यहृत्वा घरनारिसहितस्तत्। तंपंडितानयवसंनातिनीचयनिंकर्मसाध
यनंचअस्यंतीतिवस्तबहिरेधाकर्तुमोचिनरत्यर्थः। पार्थेनेति। आरोप्यसकृत्सहरथंमीशानरतांजपहेनदोष्णुनंनयो

BHAU DAJI
BOMBAY

धनमेरोवमाकृतंधत्कृष्णिरवासास्वंमधीनोनन्तुमिच्छसि। आत्मनंयःसमुद्यंधकंहंबध्यमहाहितो समुद्यंप्र
तरेद्योनन्त्रकिंनामपौरुषं। अकृतास्त्रःकृतास्त्रंवैवस्वंसुदुर्जयं। नादृतांकर्णपार्थंवंयोद्धुमिच्छसिदुर्मतिः। अ
स्मिन्नेवनिर्कृतोवर्षाणिहत्वयोरश्वं सिंहःयाशाविनिर्मुक्तोनवःशेषंकरिष्यति एकांतेपौरुषमानंकृष्णे
नेवसंहृतं। अइणारम्यवस्कंद्यप्राप्ताःस्मोनयमुत्तमं सहयुध्यामहेपार्थमागतंपुरुषंमुद्यं सैन्यःसिष्टंत
मनङ्गानूत्तनिकाःप्रहरिणः। कोनुयोधनोभीष्मोद्रोणिस्तथावयं सर्वेयुध्यामहेपार्थंकर्णमासाद्य
संकृपाः वयंव्यवसिताःपार्थंवज्रपाणिमिवोद्यतं बहुयाःप्रतियुध्यमानिष्टमयहिनायदि वस्तानिकानि
सैन्यानियत्राःपरमधन्विनः यध्यामहेमुनंसंख्येनवावासवंयथा इतिविराटपर्वण्युत्तरगोग्रहे
अस्त्रज्ञामोवाक्य नचतावज्जिनाणवोमत्यभीमांतरंगताः नहास्तीनपुरंप्राप्तास्वंवृकर्णविकत्थसे
संग्रामान्सुबहूनजित्वालब्ध्वाचबहुधनं विजित्यचपरांश्चमिनाऽकिंचनपौरुषं दहत्यग्निरवाकृ
त्स्नुवृक्षान्नातिदिवाकरः दहंतीधारयतेलोकान्वसधासचराचरान् चातुर्वर्ण्यस्यकर्माणिविहितानिम
निर्षिभिः वर्णस्तद्दिकर्तव्यंयत्रकुर्वन्नदुष्यति अधीयानोद्विजोवेदान्याजयन्नयजेतत्र क्षत्रियोधनु
रादित्ययजेत्तेवनयाजयेत् ठ॥

पात्रविनिमुक्तोवेतिवाक्यशेषः पात्रविनिमुक्तइत्यपिवापाठः। एकंप्रवस्तं
रसमुपसेनाः सेनानायकाः। ठ॥

अक्षकर्मणि अक्षाणां योनिरुत्पत्तिः वैनसी संबंधिनी वैनसिकः पक्षिहा कर्मचिकर्षित्वक्षणे कारयामास कारयितवान्

वैश्येधिगम्य वैनसिकर्मणि कारयेत् शूद्रः शुश्रूषणे क्रूरान्त्रिषु वर्णेषु नित्यशः वंचनायोगविधिभिर्वैतंसीक्षु त्रिमास्थितः वर्त्तमानायथाशास्त्रं प्राप्यचापि महीमिमां सदृशंवेति महायोगा गुरूनपि गुणानपि प्राप्य तेनको राजंस्तनियस्तुष्टिमर्हति तथारूपं सरूपेण यथान्यं प्राहुर्नोजनः तन्नोनिगम्यविज्ञानि कोविकत्थेद्विचक्षणः निरुत्सावंचनायोगैः श्वरैर्हैतंसिकोयथा कतमद्वैरथंयुद्धं यत्राजैषीद्धनंजयं नकुलंसहदेवं वा धनंयेषांवृकोदरः याहनं युधिष्ठिरोजिनः कस्मिन्नग्नीवावलिनांवरः इदमस्तंत्वयाकस्मिन्संयमिविजितंपुरा नत्वेवकतमं युद्धंकस्मिन्नहन्याजितात्वया एकवस्त्रासमानीताः इष्टकर्मन्दिरजस्वला मूलमषांमहत्कृत्वंसारथिंचंद्रनंयथा कर्मकार इवाधीरस्तत्रकिंविदुरोब्रवीत् यथारक्षिमनुष्याणांन्यमालहयामहे अन्येषांचैवसत्वानांमपिकिं टपिपिलिकाः कीटपद्याः स्तंपरिक्रीनंनस्तंपांडवैर्हति तयायाधारिपूणांप्राडुर्नोधनंजयः त्वंपुनःपंडितो भूत्वाचंचत्कुमिहार्हसि वैरातकरणेजिष्णुर्नेनरोषंकरिष्यति नेषदैवान्गंधर्वान्नासुरान्नचराक्षसान् यद्यरिहनयुद्धेतकुंतीपुत्रोधनंजयः एंयमेषोभिसंक्रुद्धः संयमेनिपतिष्यति दृष्टंगरुडवेगोवाविनिहत्य नमिष्यति तन्नोविशिष्टोवार्यणधनुष्मान्विरराजसमं वासुदेवसमंयुद्धेपार्थकोवान्यत्रजयेद्ध ८ विराटपर्व ५८

स्वरामनुपश्यंति ॥ आत्तशस्त्रमहेनिपतिष्यतीति वाक्यशेषः ॥ आत्तशस्त्रेणसंव्यवहारेण २ ॥

अंतरोअग्निपक्वः अक्षान्नपाकान्नाःसतेनतृष्णोघापरंधिकं अंतरेषुमध्येषुनाग्नियोक्तमोनोपालनीयः ॥

वैनेनैवसुखेतमानुषेणचमानुषं अस्वेणास्वंसमाहन्याकोजुनेनसमःपुमान्पुत्राहनंतरःश्रेष्ठइति धर्मविदोविदुः एतेनापिनिमीतेनधियोक्रोशस्यपोडवः यथालमकरोघृतमिंडाघस्वंयथाहरः यथानेषु सनोरुक्षंतथासुधस्वकोडवे अयंतेमानुलःप्राहुःक्षत्रधर्मविदोविदुः स्वर्गतेदेविगांधारिशकुनिर्यु धि तमिहनाक्रन्दरिपतिगांडिवेनकृतेधामरनचस्खलतोनिशितान्बाणान्रक्षिष्यतिगांडीवेन हिगांडीवनिर्मुक्तागार्धपक्षास्तेजसा अंतरेघवतिरंतिरिक्षेणमपिदारणा अंतकःपवनोमृत्युस्तथामृत्यो उनामुखः कुर्युरेतेषुनिक्षेपंनतुकुर्योधनंजयः युधतांकामचार्योनाहंकेचेधनंजये मत्तोहस्मान्निरोधोधो यथागोष्ठेकवंपदं इतिविराटपर्वणुत्तरगोग्रहेकौरवान्प्रति भीष्मउवाच साधुपश्यतिकौरव्येणसमंसाधु पश्यतिकर्णःस्वकात्धर्मेणयथावत्सुमिधति आचार्योनाग्नियोक्तमःपुरुषेणनिजानता देशकालौतुसंवेक्ष्य योधव्यमितिनिश्चितं यस्यसूर्यसमाःपंचसपत्नाःस्युर्दुरासदाः कथमनुद्येतेषां नपंडुरेतपंडितः स्वार्थोसर्व विमुह्यंतिये पिधर्मविदोजनाः तस्माद्धर्मान्नवित्रस्येत घोरंक्षयदिदृक्षयेत कर्णोयदब्रवीत्तत्रतेनसंगत मंनायतन्नआचार्यःपुत्रःकामतोमहाकार्यमुपसंस्थितेमायकालोविरोधस्यकोतेयःसमुत्थितेः ॥ ॥ ७ ॥

कृतमित्येकस्याक्षस्यसंज्ञाघापरमितिद्वयोः ॥ ॥ इतिकांतरं ॥ ॥ रामानंदः ॥

संनयंश्चवतासर्वमाचार्यैरुक्तमेतच्च भवतांहिकुशास्त्रंज्यायादितेप्रजानयायथाचंद्रमसोलक्ष्मीसर्वथाना
यरुप्यते एवंभवत्सुब्राह्मणंब्रह्मास्त्रंचप्रतिष्ठितं चत्वारएकतोवेदास्तास्त्रमेकलक्ष्यते तेनसमस्तमुभ
यंहस्मिंश्चिरनुशुश्रुम अन्यत्रभारद्वाजाचार्यसउक्तवतिमेमति ब्रह्मास्त्रंचैववेदाश्चनेतरस्त्रत्रस्यति या
चार्यउत्र हमनांतायकालस्वनेदने सर्वेसंहरयुध्यामःपाकशासनिमागते बलस्यमन्यानिरयान्युक्तानि
मनिषिभिःमुख्योनेहेहितेषांउपायिशेविदुषामते कौरिरूवाच नेवंन्याय्यमिदंवाक्यमस्माकंकुरुषर्षभः किं
त्रशेषपरितेनगुरुणाऽर्षिताशुणाशत्रोरधिगुणावास्मादोषावाभ्यामुशेरपि सर्वथासर्वयत्नेनगुरुत्रेहि
ष्टेहितंवदेत् इर्योधनोवाच आचार्योर्यएकलव्यतांशतिरस्मिन्विधियतां अग्निमानेतुमुशेतचनं
शेषकारितं वैशंपायनोवाच ततोऽर्योधनोद्रोणंकुमयामासुरादरतः सहकर्णेनशिष्योएकलव्येणचमहात्मना
द्रोणउवाच यदेतत्प्रथमंवाक्यंशीघ्रंतानवोबोधित तन्नेवाहंप्रसन्नोयेपरमंत्रविधियतां यथाऽर्योध
नःपार्थनोपसर्पतिसंगरे तथाऽर्योधनेनेरमाराद्धव्यातिसैनिकोरः सास्त्रोयद्विमोक्षतथानितिविधि
यतांवनिरुत्तेदशूनरस्वयमर्जुनः धनंजालनमानोचनायनःकुरुमर्हति ॥ ॥घ॥ ॥श्री॥ ॥३॥

तेऽब्रुवंश्चिरसंभवमानेअतिमात्रोक्तेःकर्त्तमतिःतीपरंप्रस्तुतं॥ घ॥ ॥॥श्रीरस्तु॥ ॥

येनधनंजयः॥२

ऽर्योधनेनोक्तंतेषांपांडवानांकालप्रज्ञानकालसमयःनगनरस्ति

ज्योतिषांजयरक्षादिनां॥उपचीयतेअधिकिमवत॥ साईवर्षद्वयेनैकोधिमासः॥पननीत्यर्थः पंचमेपंचमेवर्षेदोमा
सावुपचीयतः॥एषामप्यधिकामासाःपंचचक्षयाःत्रयोरशनांवर्षाणांइतिमेवर्त्ततेमतिः॥ द्वाविंशतिर्विंशतीबोधउ
पचीयतेः वक्ष्यते इतियावत् चंद्रार्कभ्यामितिशेषः तथाचस्मृतिः एवमर्द्धतृतीयानामष्टाभिरधिमासकं.

यथानायकासायुज्यात्
चिंतयितुमर्हति॥
तंशः
कालप्रज्ञानप्रतिक्रमोस्तु
नाधिकसंभवः

पैंक्याःपंसमायुक्तेधात्रीरष्टकपंचनः यथाचनपराजग्मुःपांडवानातिविधीयतां तत्कुर्योधनेनापिपुन
स्तद्वाक्यमादरंनरत्नुस्मृत्वागांगेयोयथावेदंकुमर्हति इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिसारंगाख्ये
भाषाउवाच कालप्रज्ञानयुक्तेमूहूर्त्ताश्चाहिनानिच अर्द्धमासाश्चमासाश्चनक्षत्राणिग्रहास्तथा ऋत युक्तिगणंतेऽ
वश्चापिपुंस्तेनयासंवत्सराश्चापि एवंकालविभागेनकालश्चकंप्रवर्त्तते नेषांकालातिरेकेनज्योतिषां अतिरेकसंधिः
चैमतिक्रमात् पंचमेपंचमेवर्षेद्वौमासावुपचीयतः एषामप्यधिकामासाःपंचद्वादशेषुक्षयाः त्रयोदशा
नांवर्षाणामितिमेवर्त्ततेमति सर्वेयथांवचरितंनयद्वारिःपरिस्कृतं ॥ ॥ ॥

टीकासूर्वपत्रस्था

वरोदिनेवर्तते तेनषडिनानिषण्मुत्रयश्चेतेमिलितादशरात्रा: नक्षत्ररात्रोरात्रा इतिषडिनानितिवक्ष्येषशरा
त्रप इतित्रिंशद्दिनत्वेन उद्दिष्टवत्सरेसंदिग्धजनकत्वप्रयोजनमंशवादिनमपिरात्रितयाव्यपदिष्टमिति एवंचपंच
मेपंचमेवर्षेद्वौचंद्रमासौरयोरशीतिवर्षाणितिभीष्मस्यानाशाय: एषामप्यधिकारत्वेननवत्यभिप्रेतसौरत्रयो
दशवर्षाणिषडिनाधिकपंचमासान्यूनतानीति एतेनचंद्रारेवएवेतिभीष्माभिप्राय: एतदेवमभिप्रेत्यविष
यति येषांयुधिष्ठिरोराजाइत्यादि अथपंचपञ्चाश्चत्रिंशतिरित्यत्रशेषमासाधिकसौरद्वादशवर्षेषुस
प्तचांद्रत्रयोदशवर्षाणी सचचत्रिंशेजेष्ठस्यनक्षत्रेश्रवणेऽष्टमीतत्पूर्वमन्नमाहरिष्णवेदद्यु: धर्ममा
सस्यसप्तमिमित्यन्वयात् दुर्योधनस्ययुधिष्ठिरादिमित्रयोर्द्वादशवर्षाणि षष्टिकतानिनानिकासौरमने का
गमिष्यन्तिकसंक्रांत्यांसंपूर्णानि भविष्यंति एतदभिप्रायेणैवार्जुनोदृष्ट: नचभीष्मादयोमकिमपिवदंतिचंद्र
रएवेतिनचसावनादरसौरादरोवेति यदिहिमयोरेकतरावरणंस्यात्तर्हिनेतिसिद्धांतयोर्द्वयो:द्वा
दशवर्षाण्यहिनसावनाशसमानीधर्मचर: प्रभावेनदुर्योधनादिभिर्जुनोनज्ञातस्यात् भीष्मसापिध्यानत्वमापेद्यो
नाचेषांयुधिष्ठिरोराजाते कपंधर्मपराभूयुरितिभीष्मोक्तंयुधिष्ठिरस्यधर्मज्ञस्यात्तत्वं व्याहन्येत। यस्मिन्
दिनेगोग्रहोनस्मिन्नेवप्रतिश्चांद्रत्रयोदशवर्षसप्तत्रितिकाकतालीयन्यायादेवपूर्वदिनेत्रयोदशवर्षसप्तौ ८॥

टीकासूर्वपत्रस्था

युधिष्ठिरेणभीष्मस्यवृषीत्यादिनानिषेधएवमानं यद्यनेहिनहयानंतरविराटंप्रतियुधिष्ठिरादय:प्रकाराभवन्तु:तक
यापिपरिपाट्याशुद्धदिनादौस्वप्रकाशयामितिं अत्रचविराटेतरत्रसौरसावनचांद्रमानानांकीदृशीयमि
तिसिद्धांतमजानतासर्वज्ञस्यनत्वंतंप्रतिभीष्मंप्रतिबोधः अयंभाव:दिवसस्पृहत्यर्द्धःषष्टिभागस्तोयत:
करोत्यकमहश्चैतेषेवेकंचचंद्रमा इत्युक्तारित्यापषण्मासादिषद्वादशवर्षेषुपंचमासा:पतंति पंचमासेषु
पंचदिनानिपंचदिनेषुद्वादंड: चत्वारिंशतिदिनेषुअष्टचत्वारिंदंड: अष्टपंचाशद्दंडेषुदंडद्वयमितिषष्टिदं
ड इतिषड्दिनानि इतित्रयोदशचत्वारिंशदिनमासिकृत्वाकार्त्तिकसंक्रात्यांसौरत्रयोदशवर्षसप्ति: एवंहियुगजि
ता:पार्थिवनवांसाज्ञातवसतांत्रयोदशवर्षाण्यिपएवंकृतवंत: वर्षराशेश्चांद्रएवक्रांत:सौरपक्षेमानि
नेदुर्योधनंप्रतिभीष्मश्चांद्रमानेनसिद्धांतमाह अतेश्चापरमुक्तेऽग्निमनुविवाहश्चत्रयोदशोधा अ
त्रचतुर्विंशतिरिनेनु सनश्चोवायरश्चोवा इतित्रयोदशेस्तन: स्तनायेहीवसे इतिभागवेऽक्षश्चविजयेदिनच
पूर्विरस्पृशेपिदत्तपर्यायान्तेषांत्रयोदशेसषष्टिरोस्वप्नकारः तस्मंभाविनेकत्वेदिनवृद्धिरप्यूह्नीयेति त
तश्चपंचषष्टिनाप्यंतरएवद्यूतानामुपलभ्यमात् द्वारकागमनंद्वारकानक्षत्राभिमुप्रतिनां।उपप्लवागमनं
बोधंनत्रचविदुषिरनुद्दिष्टेषांतत्कालिनानांपुरुषविशेषाणांभगवद्नुगृहीतानां।लोक ८॥

नस्वरितत्वात्॥ अस्मत्प्रियेपर्वणि। एतावानिहसंवासोविहितस्तेमयासह। षण्मासान्नप्रमे मासी त्वंवीरनिधनंगता इति अभिमन्युप्रमुत्तरविलापवचनंविरुध्यतइति। मार्गशीर्षपंचमदिनेहिनेहि अभिमन्युपतनं जेष्ठदिनेहिमार्गशिरस्य मोभवतीति अस्मत्पक्षस्यविधाख्याविदुश्चिरात्॥ अस्माभिस्तावदत्रपंक्तेसर्वत्रहिनकस्यविदिति। अस्मत्पायन। अधर्मतःपरमसंपर्युद्योगपर्वणिकंधः॥ ढ॥

एवमेतधुवंशाख्यानमोविनसुरागन। सर्वेचैवमहात्मानमसर्वधर्मार्थकोविदः। येषांयुधिष्ठिरोराजाकस्मान्नधर्मेपराभवधुः। अलब्ध्वाश्रियंकौरवेयाःकृतंवैतश्चऽऽक्षरं। नचापिकेवलंराज्यमिच्छेपुत्रेसुपापतः। नहैवतेविनिक्रोनं दुर्योधनंनहन्तारंकौरवंनृहन्ता धर्मपाशनिबद्धास्तेनचेलुःक्षत्रियव्रता। नःआनृतमितिख्यायेद्यःसगच्छेत्पराभवं। मृणुयुर्मेरणंपापानारतंतुकथंचन। प्राप्तेकालेतुमरणमनोस्रजेयुर्नवैनराः। अपिवज्रसमानुष्मंतप्यावियहिपांडवाः। प्रतियुद्धमसमरेसर्वशस्त्रभृतांवरं। आगतंफल्गुनंराजन्सर्वैःसत्रेनसंशयः। तस्मायत्रकृत्यंएतत्कौरवैस्तन्निबोधतथाहंब्रूमिनेत्थंमागात्परं। नहिपश्यामिसंग्रामेकश्चिदपिकौरवः। एकांतमिहिराजेंद्रसंप्राप्तश्चधनंजयः। संप्राप्तेतुसंग्रामेनावोभावौजयाजयौ। अवश्यमेवंस्यादेतदृष्टमेतत्रसंशयः। अस्माभ्युद्योगचरितंकर्मदाधर्मसंहितं क्रियतामाशुराजेंद्रसंप्राप्तोहिधनंजयः॥ इतिधनंजयउवाच॥ नाहंराज्यंप्रशंसामिपांडवानांपितामह युद्योगचरितंयत्नुतच्छीघ्रंसंविधीयतां। भीष्मउवाच॥ मसहितंधर्मंत्रधानं॥ ढ॥

वोद्योगपर्वणि परमागा त्॥

विराटपर्व ६१

मामिकामद्दीया। उपयात्॥ समीपमगमत्। रोरवितिअसर्वशेतिप्रणुदतिविप्रणुदत्॥ ढ॥

अत्रयामामिकाबुद्धिःश्रूयतांयद्विरोचने सर्वथाहिमयाश्रेयो वक्तव्यंक्रुनंरत। क्षिप्रंवत्संचतुर्भागंगृह्यंगा। छपुरंप्रति ननीपरचतुर्भागोगोगासमाहरागछत्र वयंवैद्यनसेन्येनप्रतिसमपांडवं अहंप्रेणश्चकर्णस्य प्रेणिरणरद्यनस्तथा प्रतियोत्स्यामवोमस्तुमागतंकुरुनिश्चयं मस्संवापुनरायातमागतंवाद्यनूःकच वैशंपायनउवाच नहाकंरुरुवेनेषांभाष्मेणैकंमहात्मना तथैवहतवान्राजाकौरवाणेमनंनरं कौरवाणेंधरुधरः भाष्मप्रस्थाप्यराजानंगोधनंनहनंनरं. सेनामुख्यान्व्यवस्थाप्य मूरिनंसंप्रचक्रमे भाष्मउ० अथाचार्यमधनसिंहेरथचक्रामनुसयतः कृपःशरद्वतोधीमान्पार्श्वरक्षतुरक्षिणं श्रयतःसतपुत्रस्तुकर्णस्तिष्ठद्रक्षितः अहसर्वस्यसेन्यस्यपश्चात्स्थास्यामिपालयन् इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिपुत्तरगोग्रहे ढ वैशंपायनउ० तथाव्यूढेधनाकेतुकौरवाणेंमहारथैः उपायाद्भुनस्तुर्णरथघोषेणवारयन् रद्यनुस्रिधनाग्रंवैभूतुश्चरथस्वनं दीधूपमानस्यरथंगांडीवस्यचनिस्वनं ततःसर्वसमालोक्यप्रेणेवचनमब्रवीत् महारथमनुप्राप्तंरथंगांडीवधन्विनं प्रेणउवाच॥ नहिजलंकेशवनारीकेनोभगावयोनोमनगाधिस्तुनुः॥ रोषोग्नावेषधरंस्तरस्विविजेष्यतेसर्वंकुरुविस्तरात्॥ एतद्धजायंपार्थस्यरथःसंपक्रारते। एषघोरंजलद्दोरविचिनवानरः॥ एषविष्णुरथश्रेष्ठ॥ ढ॥ ॥श्री॥

रथीरथवरप्रवीन् उत्कर्षतिधनुःश्रेष्ठंगांडीवमग्र्यनिस्वनं ज्यौतिर्बाणसहितोपार्थ्योर्मध्यवस्थितो अपरोऽव्यतिक्रांतोकर्णःसंस्पर्धमेतेरथी निवर्मद्विषतेवासहत्याकर्मातिमानुषं अग्निर्ददतेपार्थःप्रीत्याचैपरिदद्यौनि विरहेणायमस्माभिःप्रज्ञावान्बंधवःप्रियः अनावृत्तिंगतोलक्ष्म्याःपांडुपुत्रोधनंजयः रथीशरीचारुतल्पीना षंगशिखिविषाताकिकवचीकिरीटी खड्गीचधन्वीचरितानिपार्थः शिखीघृतस्कंधिरिवासमिद्धः अर्जुन० इषुपातेश्चसेनायाःपरासंयच्छसारथे यावत्समीक्ष्यैवैम्यस्पर्धासोऽरुरुक्षाधमः सर्वानस्मानतरत्स्मारहूत मतिमानिनं तस्मादृद्धिंपतिष्यामितस्मादेवपराजिताः एषव्यवस्थितोपार्थोऽनंतरंतर भाष्मःरुपश्चरुष्यमहेष्वासाव्यवस्थितः राजानंमात्रपरागाःसमारायनगच्छति दक्षिणंपथमास्थायरंकेजीवपराय एः उत्सृजेनरथान्कंगच्छतत्रस्युधनः तत्रेवयोस्मैवैरंनास्तियुद्धंनिरामिषं तंनिरमनिर्वतिष्यि गाःसमारायसर्वशः वैशंपायनउवाच एवमुक्तःसवैरारिहयारसंपस्पयत्नतःनियम्यचनांतोरस्मिन्यत्नेक रुवोगताश्चोदयतोवाहान्नृपतेराज्ञायुधनः उत्सृजरथवंरंवृत्रयानेश्वनवाहने अग्निप्रायंविरित्वानंदोणेव चनमब्रवीत् तेषांतरेणराजानंविजेस्युःस्थातुमर्हति तस्मात्रियहाष्यामिज्ञविनाग्निप्रायाम्पतः नंसनमतिसं कुद्धः

पुराऽपयतः नाहन्नामनाहन्नं ॥ ढ

मेकोयुध्येतसंयुगे अस्मीहवास्मरन्त्राहुराघारेवकीसुतान् किनोगावकरिष्यंतिधनंगविपुलंनया ऽधिधनःयोर्जुनेपुरानोरिवमन्यंति नष्टेवगत्वाबानस्मनामविश्रावयात्मनः रात्रौरिवनांसेनांरूपे शाद्यमवाकिरन् कार्ष्मार्ऐःहरीधैस्तुयोधर्षेपार्थचोदितैः नापश्यन्नाहतांभूमिंनंतरीक्षंचनिर्मिः तेषा मानतगांयुद्धेनामयानेभवन्मति शीघ्रत्वमेवपार्थस्यपूजयंतिस्मतेनसा ततःसंरब्धरथोसहिष्णवोलो महर्षिणं विस्फार्यचधनुःश्रेष्ठं ध्वजेरुतान्यचोदयत् तस्यसंरब्धस्यचेष्टनरथेनेमिस्वनेनच गांडीवस्यच घोषेणदृष्टिर्वासमकंपत ः अमानुषान्सवर्षांरुतान्योद्धवासिनां ऊर्ध्वपुच्छान्विधुन्वानाः क्षरमाना समंतनः गावः प्रतिन्यवर्तंतदिक्षमास्थायदक्षिणं ॥ इतिविराटपर्वणिउत्तरगोग्रहे वैशंपायनउवा० मरत्नुसेनांतरसाप्रणुद्यगास्तावित्वाधनुर्दराग्र ऽधिधनंस्माभिमुखंप्रयांतंमत्स्यस्यराज्ञः प्रियमाचिकीर्षुः गोषुप्रयातासुजवेनमत्स्यान्किरीटिनंहतकार्ष्मचिमत्वा ऽधिधनायाभिमुखंप्रयां तंकुरुः अविराः सहसाभिपेतुःतेषामनाकानिवरूथिनांवरं रुतानिरक्षावकुलध्वजानि मत्स्यस्यपुत्रं द्विषतांनिरंतावैराटिमामंत्रयतोस्मवाच्य एतेनरूपंप्रतियाद्येतान्श्वेतान्हयान्कांचनरश्मियु क्तान् ॥ जवेनगत्वेनकुरुप्रयत्नमासाद्येयंरथमेहरूढं ॥ ढ

सुवर्णकक्षैः सुवर्णरज्जुभिः विषाक्तैर्मनसेव शरजालविक्षेपैर्नागैरुषभनागयानाद्गिरिशिखराद्वा वानरध्वजो वायुसुतः

गजेनागजमेवमयाऽऽजौ योयुद्धमाकांक्षसि सूतपुत्र. तमेवमापपुराजऽउत्रुर्योधनाश्चयजानदर्पं तमोहयेवीतज
वैर्तद्विऽउत्रोविराटस्यसुवर्णकक्षैः अध्वसयन्प्रेषिनागमनाकं तीव्रैरतांऽउवाजिभिर्वेगवद्भिर्विचित्रसेनोविविंशतिर्वैविंशा
ठैः संयामजीत्रुसहोजयथप्रकृत्यपुत्रानरमापतंतंमहारथाकर्णमजीस्पमाना ततःसतिषांचकुरुप्रवीरः
शरासनाच्चिः शरवेगतायः आतेरषानामरहस्यमनुर्वमंमथाग्निःकुरुपुंगवाग्र्यः। तस्मिंस्तुयुद्धेउमलेप्र
हृत्ते पार्थेविकर्णेनिरयंरथेनपिप्राःवर्षेणकुरुप्रवीरंभीमेनभीमानुजमाससद्यः ततोविकर्णस्यधनुश्चि
च्छेदबाणैर्नृपतिंरहस्यं क्षयातयद्ध्वजमप्रमथ्यछित्त्वाध्वजःकोपसमन्वितेन तेनाग्रवाणांगणः।
बाधिनांकमस्यिकवीर्यमानुषानि शत्रुनपः कोपमरूपमाणंसमाहृत्यवत्, कूर्मनखेनपार्थसुतेनना
हृतनिरयेनविद्धोविगाहमानोध्वजीनांकरणेकुंजरपंचमिराशुविध्यातनोस्मतंरहरिजघान ततःसवि
द्धोपिमरतर्षभेणबाणैर्भृशंत्रावरणातिगेनगतासुराजोनिपयानमत्तोनगोनागयारिवबानसङ्घः र
थर्षभान्सेत्रुरथर्षभेणधारणेवारतरेणशत्रुः चकर्षपरेवातजवेनकासेप्रावेपितानीवमहाद्रुमान्।
ततस्तुपार्थेनशरैःप्रविद्धः,, ठ श्री ठ

रमेप्राधानाःसुतयुःसुवेषाःवसुप्रदावासुवनत्वशौर्याःपराजिनावासवजेनसंख्येसौवर्णकाद्यैय
सवर्मनिद्धानागयपाहेमवनाप्रहृष्टाः नपाक्षत्रुन्समरेनिजघ्नेगंडीवधन्वापुरुषप्रवीरः चचारसंख्
प्रतिरिक्षेदिशहृद्दहन्कक्षमिवेर्द्धनमानपांते त्रकालएणनिपत्यवसंतेविशांतयन्वायुरयोमुरुनवे सनान्
सपक्षान्पविकिरन्कारिरिव चारसंख्यितिरथीरवेनरोणश्चवातस्यहनिहतवैकर्तनोत्रान्तरहीनस
त्व एकेनसंग्रामजितःहरिःक्षितिरोजहारासुकारिरमाली. तस्मिन्हतेत्रानरिसूतपुत्रोवैकर्तश्चापमु
पाहरामः प्रगृह्यहंनाविवनागराजोमहर्षभंसिंहइवाप्यधावत्, सपांडवंद्वारहणिःदृषत्कैःवैकर्त
नःशीघ्रमुपाजघान विव्याधगात्रेषुहयांश्चसवन्विराटपुत्रस्यकरेनिजघ्ने नमापतंतंसहसाकिरीटि
वैकर्तनंवेगवतारसाभिपत्य गृहीत्वाबाणंसयतज्ञवेगनागंयाहत्मानिवशीघ्रवेगः तावुन्नयोसर्वधनु
र्धराणांमहाबलोसर्वसपत्नसाहीः ततस्तयोयुद्धमनीवघोरंदिदृक्षमाणाऽरवोवनस्थुः सपांडवस्थू
लमहाऽरिकोपःहनागकक्षंमुहीत्वसंक्षे क्षेनसाध्वंसरथंससूतमंतदधेद्योरशरोपदृश्या ततः
स्मविद्धःसरथास्तनागायोधाविनेंदुश्चरतर्षभाणां श्रेनर्हिताभाष्यमुखाश्चयोधाःकारिरात्माकार्यस्य
श्रीबाणः सचपितानर्जुनबाहुमुक्तान्शरांछरोघैःप्रतिहत्यकर्णः ततोमहात्मासधनुःसबाणःसंवि
स्फुलिंगग्निरि॥ ठ॥ श्री॥ ॥ठ

दृध

सकर्णः अन्तर्धिपार्थमिषुप्रवर्षैरवंतरेत्सुकुपुराप्युयोधी ननश्वजत्रेतनलनालकाण्डः सशंखभारापटहः प्रणादः प्रत्वेदितज्यानलमुन्नदंतवैकर्तनंपूजयतांऋणं उद्भूतलांगूलपनाकयासंध्वजोन्नमानंऋलभीषं यंतं गांडावनिर्घोषिकृतःप्रणादंकपिरिनंप्रहसन्नमार्कण्डः पार्थोथवैकर्तनमर्दयित्वासारंश्वसत्तत्व षष्ठकवर्षं ननोववर्षत्रिसमंकिरिटिनामहं प्रेक्ष्यऋषेवरंस्था सचापिपार्थंचकुजिष्टवैकर्तनोमेघइवा प्रवर्षत् नथैवकर्णंचकपिरमालप्रछादयांसंचितैरशेषैः तनःसज्जेतोसमरेहरेधावन्योन्यघोरास्त्र विमर्दनिष्ठे रथेनिषण्णविवचंद्रसूर्यौशरांधकारेएतदभूल्लोकः अथाशुकारीचवर्रंसुरेंगान्पार्थस्य विव्याधशरैस्तुकर्णं त्रिभिस्तुयंतारमधोक्षजंविव्याधसूर्णैत्रिभिरेवकेतुं ननतिविद्धःसमरावमर्दप्रबो धितःसितस्थौ। इवःप्रसन्नः गांडावधन्वाप्रवरःऋरुणमजिह्मगैः कर्णमिवायवाशै सहस्रशष्ट्याभिहनो मरात्माप्राडुश्कारास्त्रमयोधकर्मा आछादयत्कर्णरथंषडश्वं लोकानिमान् सूर्यइवांशुजालैः सपांडुवंक्त्रोरुशिखैःषडग्निभिःषडग्निभिःषडग्निभि

शीघ्रास्त्रंशीघ्रास्त्रत्वंसुप्रसन्नमनाः। सन्नतिकुलजात्। नागेहस्तिकेतनंपताका नागकक्षाहस्तिशृंगलाहविराकंच

कतमद्यास्यसेनाकमुकीयास्याम्यहंत्वया अर्जुनउवाच लोहितास्तरिष्टंयंवैयाघ्रमनुपश्यसि नालांपताका माश्रित्यरथेतिष्ठंतमुत्तरः कपेसेनरनाकायंशापयस्वेतरेवमां एतद्देवयक्षयिष्यामिशीघ्रास्त्रंमहात्मना कर्मंडलुर्धजेयस्यशातकुंभमयःपुत्रः आचार्यएषहिद्रोणःसर्वशस्त्रभृतांवरः सुप्रसन्नमनावीरकृतज्ञे नंपरहिंसं अत्रैवचावतीर्णेपमेषधर्मसनातनः यदिमेप्यमंद्रोणः शरीरंप्रहरिष्यति ततोसेप्रहरिष्यामि नास्मकोपोभवेन्नयः अस्यविदूरेचधनुर्ध्वजाग्रेयस्यदृश्यते आचार्यस्यैषपुत्रोवैश्वत्थलामाहारथः महामेघमानस्यसर्वशस्त्रभृतामपि एतत्सत्वरयंप्राप्यनिवर्त्तयाःपुनःपुनः यएषदूरथानीकेसुदुर्लक्षवा वाहतः सेनागेएतत्तेनद्रुवहार्यंतिष्ठति यस्यनागोध्वजाग्रेवैहेमकेतनसंनिभः एतत्पूर्वसुतःश्री मानेवंशैन्यसुधोधनः एतस्यामिमुखंशरंरथंरथर्षभ प्रायशस्तेषराजाहिप्रमाथीयुद्धदुर्मदः एषको एतस्मिन्पुरुषव्याघ्रशपथमोमनः एतस्यदर्शयिष्यामिशीघ्रास्त्रंशपथंमरणे नागकक्षातुरुविरुध्वजाग्रेयस्य तिष्ठति एषचैकर्णनःकर्णेविद्धिनःपूर्वमेवृते एतस्मरथमासाद्यराधेयस्यदुरात्मनः यतोभवेद्यासंयामि स्पर्द्धतेयसहमया यस्तुचोत्तानुसारेण्यचत्वारिण्यकुना हस्तावापिहरंश्चारचेतिष्ठतिवीर्यवान् यस्यना शक्तविग्रोसौरथेध्वजः वरःस्थितायसेनस्यपुरंद्रंविमलंमूर्ध्नितिष्ठति ॥

र्मिनायत्नःप्रयत्नवान्। नालानुसारेण्नालयनाकेतुनाध्वजेनाहस्तावापिकांडमुष्टिमान् ॥

सूर्यैवासूर्यैवस्तदृश्यैचचक्षंचक्षुरतिदुर्बाणन्वपःशुभंकल्याणरूपं शुभमितिपारोहाश्वमत्रपत्रिंशरीतिशीघ्रो

महतारववेगसमनानाध्वजपताकिनः बलाहकायेस्तथैवायएषप्रमुखेस्थितः हेमचित्रर्क्षसंकाशंकवचंयस्यदृश्यते ज्ञानरूपशिरत्राणंएषासयत्रिचमेमन एषद्रोणननोभ्राम्यःसर्वेषांनःपितामहः राजश्रियावृद्धोयंदुर्योधनवशानु गः। पश्यरिष्यत्रयातमोनमेविघ्नकरोभवेत् एतेनयुद्धमानस्यत्वरासंयच्छमेहयान् ततोभवद्व्ययोवीरोसव्यसाचिनं यत्रातिदृश्यतेराजद्रोणस्यातोधनंजयं इतिमहाभारतेविराटपर्वणिएकत्रिंशोध्यायः वैशंपायन ० तान्समाकामरूपेणकरुणाशुभधन्विनां संतर्पतिपयामेघाधर्मभिमरुता शाकाशेवाजिनसस्तुसमारुढाःप्रहरिणः श्यामरूपाश्यमानंगास्तोमरांकुशचोदिना अस्त्राणंचबलंतेषांमनुष्येषुप्रयुजतां तैश्च। घोरंमहत्सुदुःखंमामार्जुनसमागमे दृष्टमस्वागनारीवाविमानैःसेवृषकृथक् ज्ञानंज्ञानसदस्त्राणंततस्तुणा हिरण्मया महिरत्नमयाश्चामाःप्रसादनुपधारयन् यत्तुकामागनंदिव्यंसर्वस्मिन्विद्युतिंविमानैरवराजस शुश्रुवेरेखेचरंशुभं तत्तरेवास्त्रयत्रिज्ञातिष्ठंतिमहवासवा गंधर्वाराक्षसाःसर्वेपिनरश्चमहर्षयः नयाराजा वसुमनावलाक्षसुप्रतर्दनः। अष्टकश्चरिविश्वेवययातिर्नहुषोगयः मनुरुशीरघुर्नृगुःकृशाश्वःसगरःशलः विमानैरवराजस्यसमरूपेणसुप्रभा। असेसिद्धास्तोमसवरूपसप्रजायते।

॥ पसवरुद्रएकादशद्वादशादित्याश्विनोवेति। ढ

अलंबुसोग्यसेनायांगंधर्वाणंहेमभांडानासुवर्णंसंकरणत्र ॥ ८ ॥

सप्ताभात्रुविधनश्रुतवेरसुयमस्पत्र अलंबुषोग्यसेनानांगंधर्वस्मिन्चतुंबरो: यथामागंयथोद्दिष्टंविमानानिचका
द्विरिसर्वरत्ननिकायाश्रमिद्दगंधवेपन्नगा: अर्जुनस्यकुरुएंचयुद्दिष्टमुपागता: दिव्यानांननमात्मानांगंधउएणप
सर्वश: प्रसस्मारचसेनाद्दैवनानामिषपुष्पनां अतपत्रणिवासांसिध्वजाश्चव्यजनानिच रत्नारत्ननिद्दवानांसमाद्दरंपत
तिष्टनां उपाद्दएम्पद्रजोभौमंसर्वेषांसंमरीमि दिव्यान्गंधानुपाद्दायवायुर्जौधानसेवनः प्रजासिनमिवाकाएंवि
त्रपमलंकृतं संपद्भिःस्थिरैश्चापिनानारत्नावभासिनैः विमानैर्विविधैश्चित्रैरुपयातैःसुरोत्तमैः वद्दरद्दछुभमे
तत्पर्विमानस्थःसुरैर्हतैः विद्यन्मालांमहातेजापद्मोत्पलगएयुतां निरीक्षमाएोवलनिषूदनसुनूमा
हवे इतिमहाभारतेविराटपर्वणिउत्तरगोग्रहे वैशंपायनउवा० दृष्ट्वाकुरून्पांडवीकानिकुरुंश्चपांडुनंदनः न
त्रवैराटिमाश्वस्यपांडवोवाक्यमब्रवीत् जांबूनदमयंवेद्ध्वजेयस्यप्रभासते तस्यद्दिएोनोधारिकपःएणद्द
नोयनः वैशंपायनउ० धनंजयवचःश्रुत्वावैराटिस्त्वरितस्तदा हयान्राजतसंकाशान्द्देमद्दउचोद्दयन्
अउद्गृह्यचोत्तमंवर्णंहयचोत्तमं अद्दिएोचंद्रसंकाशान्कुएिनात्रिवतान्द्दयान् सगत्वाछ्वेतसेनायाःसमी
पंतयुकविद्दः पुनरावर्त्तयामासतान्द्दयान्द्दवानरंहसः ८ ८ ८ ॥

रेमभोउएि ८
द्दान्द्र इतिवापाठः

विराटपर्वः
६६

सास्पत्तःरिवरत्नंइंद्रेएद्दत्तंवीर्यवि: ॥ अनिर्वाच्यएकिर्मतासंरंध्वकुद्दःमहोद्दधिजंसंखंनारंचात्द्दार्घफलकलंकुः

प्रद्दिएमुपाद्दत्तमद्दत्संख्यमेवच ऊकद्दत्संभेद्दयामासमास्फोयानेनतत्ववित् द्दपसारयमासायवैराटिरु
त्तोभयः प्रद्दिएमुपाद्दत्तमतस्तोतस्यत्तोबली ततोर्जुनस्संखवरंदेवद्दत्तंमहास्वनं अद्धोत्थमास्तायना
मविश्राव्यचात्मनः तस्यस्तष्टोमहानासीद्दमानसजिद्दसुना यथाधीर्पवतः संखेपर्वतसेवद्दार्यतः पत्तयांच
क्रिरेसंखंकुरवः सद्दसैनिकाः अर्जुनेनसमाध्मातंरानधायनद्दार्यते दिवमाद्दत्तसद्दएस्तुविद्दत्तःसुभुवेपु
नः स्तोमघवताकुञ्जयत्तन्निवपर्वते एतस्मिन्नंतरेवीरोबलद्दर्यसमन्वितः अमृष्यमाएस्तंशब्दंकुप
द्दारद्दतःस्वया अर्जुनंप्रतिसंरंष्टोयुद्धाय्यसमद्दरद्दः महोद्दधिजमाद्दायद्धोचेनवीर्यवान् सत्तरद्दएन
लोकांस्त्रीनाद्दत्तरापिनोवरः धनुरादायसुमहद्यान्द्दएमकरोत्तद्दा सोवीरैस्सूर्यसंकाशैपिसमोमद्रबलो
द्दएरादित्तिमूर्तोवराजेनांवर्वस्तितो ततःद्दएरधनंस्थएंपार्थंद्दएप्रतिरामुखं विव्याधपरवीरघ्नंनिशितै
र्मर्मभेदिभिः पार्थोपिविश्रुतंलोकेगांडीवंपरमायुधं विकृष्यचित्रेपबहूनाशुचान्मर्मभेदिना तानप्राप्तछि
नैर्बाणैर्नारावान्नकृन्तनात् द्दपश्चिछेदपार्थस्यधनुरेकमद्दत्द्दद्दा ततःपार्थश्चसंकुद्धःत्रीप्रा
स्तलंविद्दर्शयन् द्दिशःप्रछादयामासबाणैर्घेपरिद्दतथा एकछायमिवाकाशंकुर्वन्द्दरथगतस्त्वरन्
ततःप्रछादयामासपार्थंद्दारद्दतेःद्दपं प्रमद्दाद्दरद्दिनःकुद्दः ॥ ८ ॥

द्दत्तप्रासारशंतरासितानाछ ॥

गौरवंयुक्तंहस्तावापंहस्तस्थितकांडमुष्टि॥अवपीडन्नमारत॥कवचात्कवचेनरथन्नक्रिरथवाह्यान्हयान्॥८

इतैरन्निशिपमैः शरैः शतसहस्रैएपार्थमप्रतिमौजसं अर्दयित्वामहानादंननादसमरेरुपः ततः कनकपुंख्यैर्विरस्तन्नतपर्वभिः धनुरग्रायविमाधपार्थैरग्निरश्मुभी त्वरमाणैर्विनिर्मुक्तैरतुनस्तस्यवाजिनः चतुभिःश्रेष्ठस्त्रीहैरविधान्परमेषुभिः नेहयाविद्धिरिवैःस्टप्रज्वलद्भिः पावकोपमैः उमेतुःसहसासर्वेरुपस्कानारथाच्यवन् उथंनेगोतमंमालोक्यस्कानाकंसुतस्तदा नविधत्परविरथोरक्षमाणोरगौरवं सन्तुलध्वाःपुनःस्कनंगोतमः सव्यसाचिनं विव्याधदशभिः बलैः स्वरितंकंकपत्रैभिः ततःपार्थोधनुस्तस्यछित्वानिशितैःशरैः विछेदैकेनभूयस्तुहस्तावापमपाहरत् अथाश्वकवचंबाणैर्निशितैर्मर्मभेदिभिः अधमन्नचपार्थोस्यशरीरमपपीडयत् तस्यनिर्मुच्यमानस्यकवचात्कायआवभौ समयेसुच्यमानस्ययथामर्षस्यवैनतः छित्त्वैधनुषिपार्थेनसो ग्रहायकार्मुकं चकारगौतमः सज्यंतद्धनुरिवाभवत् ततस्तस्यकोनेयश्छित्वैरन्नार्पयत्शरान् एवमन्यानि चान्यानिवधूनिकृतहस्तवान् शरद्धनस्यचिछेदपांडवःपरवीरहा॥ सछिन्नधनुराहायरथांश्छक्तिप्रतापवान् प्राहिणोन्मांडुपुत्रायशत्रोर्नाशायशत्रुनिव नामर्जुनस्तरायंतान्शक्तिहेतिवृष्टिनां वियज्ञतांमहिलाभां छिछेदशतधारेण शरेः॥ सापतद्दशधाछिन्नाशक्तिःपार्थेनधीमता युगमित्युमहत्तेजसततः समधनुःकृतः नमास्त्रविदिनेःपार्थंविव्याधदशभिः शरैः॥ततःपार्थोमहातेजा॥८

मद्रेस्तुरायसशरंधनुरतिवापाट॥८

प्रतिमार्गंयथाशागतंपरिरुतोरक्षिभिछंतः यमकंविस्तानांमेलकं अपाजक्रुःपलायितंवंतुन्नरवत्सारथान् प्रेरयः

विरिरक्षानग्निवेजसचित्रैपसमरेक्रुद्धस्यपोरवस्यविलासिनान् अथास्ययुगमेकेनचक्षुभिश्चुरोमहान् षष्टिनचक्षिरःकायात्सारथेःपतितंतथा विनिश्चित्यैवसमरेदाशार्हसंमहारथः द्वादशेनचबाणेनचकर्तसध्वजोत्तमं ततोवज्रनिकाशेनकाण्डनाग्रहसचिवः त्रयोदशेनेंद्रसमःरुपंवस्यविधनत् सछिन्नधन्याविरथोहताश्वोहतसारथिर्गदापाणिरवप्लुत्यरथंचिक्षेपतांगदां साहतोरुगदाघातोपेतस्तुरुतां कर्जुनेनरथेनूनाप्रभामयागताः ततोयोधाःपरिछंतःशरक्षतममर्षणंसर्वतःसमरिपार्थंशरव्रातैरकिरन् ततोविराटसुतःसअमाहत्यकाञ्चनिमः यमकंमंडलंकृत्वानान्योधान्प्रत्यवारयत् तनूःरुपउमायाश्चविरथंतेनरर्षभा अपाजक्रुमहावेगाकुंतापुत्राधनंजयात् इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिउत्तरगोग्रहेरुपायणंनाम चैत्रपावनत्रयोदशोध्यायविपुलंधनुः अप्रमेयवरानाध्यंरौद्रेणाध्येनवाहनं सदृढंकवचंरथंदृष्ट्वारुक्मायांतमंतिकात् अर्जुनोरथिनांश्रेष्ठउत्तरंवाक्यमब्रवीत् अर्जुनउवाच यत्रैषाकांचनीवेरीमहामात्रागजोचिता उच्छितापवरैरुपनाकामिरलंकृता तत्रोवतप्रतेहीणनाकामनारिषः अश्वाःशीघ्रःप्रकाशन्तेहंतश्वेतवपुर्नःसिंधविपुमसंकाशीत्रास्याःप्रियदर्शना छ श्री छ

युक्तारथवरंवस्यसर्वशिल्पविशारद: दृढधानुर्महातेजाबलरूपसमन्वित: सर्वस्मिंकेषुविख्यातोभारद्वाज:प्रतापवा
न् बुध्यानुत्पेद्युरानसाहस्तिसमोनये वेदास्तथैवचत्वारोधंनुश्चयेनचेव संसहाराणिरिव्याणि सर्वाएवास्त्रवि
दिष: धनुर्वेदश्चकात्स्न्येनयस्मिन्निसंप्रतिष्ठित: समाहूयसतंचाऽऽहंस्मयाजंचं एतेचान्येचबहवोयस्मिन्नि
सहजेगुण: तेनार्योदुमिछामिमहाभागेनसंयुगे तस्मात्वंप्रापयाचार्यशिष्यमुत्तरवारय: वैरंपायनउवाच
अर्जुनेनैवमुक्तस्तुवैराटि:हेमचूषितान् चोदयामासतानश्वान् भारद्वाजरथंप्रति तमापतंतंवेगेन संडंवर
पिनांवरं द्रोणंप्रधोमतोमत्तोमत्तमिवद्विपं तत:प्रधावयछंखंमेरिशतनिनादितं प्रचक्रुमेचलंसर्वमू
तश्वसारस: अथद्रोणन्तसदृश्यांस्तान्हंसवर्णान्मनोजवै: मिश्रितान्समरेदृष्ट्वाव्यस्मयंतनरा: तोर
योवीर्यसंपन्नोदृष्ट्वासंयमेमूर्धनि आचार्यशिष्यावजितोकृतविद्योमनस्विनौ समाप्तिरेणेतरान्येनजो
एयार्थोमहारथौ दृष्ट्वाप्राकंपतन्मूढ:नरानांमहदुलं हर्षयुक्तस्तनंपार्थ:प्रहसन्निववार्यवान् रथंरथे
नद्रोणस्यसंमासाद्यमहारथ: अनिद्यमहाबाहु:सांत्वपूर्वमिदंवचनवाचश्लक्ष्णयावाचाकौंतेयपरवि
ह ऋषेतस्मावनेवासंप्रतिकर्मचिकीर्षव: कर्मुनार्हसिकोपंन: ढ ॥ ६८

DR. B... MEMORIAL

प्रकृतेप्रहरिष्ये॥आछारयत्पवरितवान्॥॥ढ॥

सरासमरदुर्जय: त्वयाउभरुतेपूर्वंप्रहरिष्यम्प्रहंतव: इतिमेवर्तनेबुध्दीस्तप्रावान्कर्तुमर्हति ततोसोप्राहिणेद्रोणइ
रानधिकविद्यानान् अथानंश्रेवतान्पार्थश्छेरुतहस्तवत्, तम:शरसहस्त्रेणरथंपार्थस्यवार्यवान्, अवाकिरत्
लेणेशीघ्रहस्तोविरार्यवन् हयांश्चरजत:प्रख्यान्कंकपत्रैरिलाशनै: रथंचैवकिरन्मेघोजलधारा
इवाचल: एवंप्रवर्तयुद्धंभारद्वाजकिरीटनो समंविमुंचतोसंख्येविशिखान्मित्रतम. तावुभौरथानकर्णेणुनोवायुस्मो
जवे त्रनौदिव्यास्त्रविदांसावुभावहुलविक्रमो रूपेनैवरजालानिमोहयामासतुर्नृप अस्मर्यतततोयोधा:सर्व
तत्रसमागता: एरान्विसृजतोशीघ्रंसधुसाद्दित्यपूजयन् द्रोणेरिसमरेकोन्योयोधुमर्हतिकालुनान् रौ:क
हतियधर्मोयंयुद्धमुत्सृज्यधावते इत्यब्रुवज्जनास्तत्रसंयामशिरसिस्थिता: तौधावतिमरध्वांसंनिर्हरंतौमह
रथौ छादयेतांशर: श्रेष्ठैरभ्रैरभ्रमपसंजितौ विस्फार्यसुमहच्चापेमहदुरुसरं सरध्वोपभरद्वाजफाल्गु
नौप्रयुध्यत: समायकमयैजीतैरर्जुनस्मरथंप्रति भानुमद्भि:शितैबाणै: भानोप्राछादयत्प्रभां पार्थचि
समराबाहुमहर्विरोमहारथ: विव्याधनिशितैबाणै:मेघोदृश्यैवपर्वतं तपेनदिव्यंमाजंधनुरादाय
चार्जुन: एतद्धिवेगवात्दृष्ट्वाभारसाधनमुत्तमं ढ ढ

मत्ताविवदृप्तावितिनिर्ह्रादनः ॥ ८ ॥

विमसर्जसरोस्त्रान्सुवर्णविकृतान्बहून् शमयन्सर्ववर्षाणि भारद्वाजस्त्रिसप्तयवान् नूर्णेवापविमुक्तानि नद्भुत
मिवाप्लवत् सरथेनचरदपार्थः क्षेत्तलीयोधनंजयः युगपरिक्षुसर्वोऽसर्वशस्त्राणिरक्षयन् एकछायमिवाका
शंबाणैश्चकधनंजयः नास्यनतरंक्षेणिनाहरिलेवसंवृतः तस्याभवन्नहारूपंसंवृतस्यशरोत्तमैः यथाजा
ज्वल्यमानस्यपर्वतस्यैवसर्वतः दृष्टापार्थेनुरुलेशरैः स्वरथमावृत्तं सविस्फार्यधनुश्चित्रंमेघस्तनितनि
स्वनं अग्निचक्रोपमंघोरंविकर्षन्परमायुधं अपातयच्छरांस्तीक्ष्णवत्रोणः समरशोभनः महामनस्वी
तःरथिवरश्रेष्ठोमिचरश्रेष्ठो ज्ञोऽस्त्रतत्त्वेः पुत्रैःश्रेष्ठश्चापविदांतिनोः प्रोच्छार्यमंकारभेयात्मद्विषः स
र्व्यसंचप्रभा. ततःकनकपुखान्नीराणंनतपर्वणं वियच्चराणंवियतिरक्षंते बहवोवज्रवेगास्त्रपुं
खसक्काश्चप्रवंनरासनात् एकोद्वीधरबाहुरथाकाशेसहतः शरः एवंनोस्वर्विकृतान्विमुंचेत्तोम
हरान् आकाशमरनंवाराहुर्कामेरिवचक्रुतुः शरस्तयोश्चविबभुःकंकवर्हिणवाससः पक्षिराजरि
पस्तानांहंसानांचरन्नामिव युद्धंसमभवत्तत्रसुसंरब्धंमहामनो द्रोणपांडवयोर्घोरं इत्रवासवयोरिव. विराट० ६९
नौगजाविवसंरब्धौविषाणाग्रैपरस्परं शरैःपूर्णयतोस्त्रिरोम्यमभिजघ्नतुरोवचरतांशरौ संरब्धौ
रणशोभिनौतद्वारयंतौसमरेदिव्यास्त्राणिभागशः ॥ ८ ॥ श्री ॥ ८ ॥

अथत्वाचार्यपुत्रेणशरमृष्टाग्निसन्निभान् अवारयद्विनेबीरोरजुनोजयतांवरः दर्शयन्वास्त्रमाणानामस्त्र
मुग्यपराक्रमः दृष्ट्वाशिखूर्णमकाशंबहुभिःसमभावयन् शिक्षांसंतनरव्याघ्रमर्जुनंनिशितेतेजसं आचार्यमु
ख्यमरंद्रोणंचास्त्रवरः अर्जुनेनसराकुछैरः सत्वनपर्वभिः दिव्यास्त्राणिमुचेनभारद्वाजोमहार
थः अस्त्रैरस्त्राणिसंवार्यफाल्गुनंसमयोधयत् तयोरासीत्संप्रहारः कुरुश्रेष्ठनरसिंहयोः अमर्षिणास्त्र
ज्ञोसंरेवरानवयोरिव: एवंवायव्यमाग्नेयमस्त्रमस्त्रेणपांडवः द्रोणेनमुक्तंतुमप्रतिमंपुनः पुनः एवमूतोम मुक्तं५
हेषासौसृजंतोनिशितोछरान् एकछायंचकुस्तावाकाशंशरवृष्टिभिः ततोर्जुनेनमुक्तानांपतितानांशरेषि
षु पर्वतेध्विवचाग्नेयंशराणांश्रयतेतम. ततोनागारथाश्चैवसादिनश्चविशांपते श्रेणिनाक्रव्यरूपं
नपुष्पिताश्वकिंशुकाः अक्षौहिणीनांचनानिचछित्त्वानिकृत्तमर्मभिः रेजुःपार्थशरैस्तत्रहासिभानिभारत
बाहुभिश्चसकेयूरैर्विचित्रैश्चमहारथैः सुवर्णचित्रैःकवचैः गजैश्चाभिनिपातितैः योधैश्चनिहतैस्तत्रपार्थे
बाणप्रपीडितैः बालसमासीत्सुविस्तीर्णोद्रोणमुनसमागमे विधुमानोज्ज्वलोवीरोधनुषिभारसाधने आछाद्यै द्रोण०६०
नामन्योन्यंननतत्तुरंगेषुभिः ॥ तयोःसमभवद्युद्धंतुमसंलोमहर्षणं ८ ॥

विनिष्क्रांतो ॥ ८ ॥ श्री ॥ ८ ॥ श्री ॥ सुविक्रांतमिनस्तत्रपलायमानांश्चकस्यांगता

पूर्णपत्रेनमहताहतेनधनुषाऽसकृत्॥ वीरिते:॥

द्रोणकौनेययोस्तत्रबलिवासवयोरिव: अथपूर्णायतोसृष्टै: शरैसन्नपर्वजि: अरण्येनामसोभ्यंप्राणद्धनेप्रवर्तते अ
कोनरिक्तेनाहोस्त्रद्रोणंनत्रप्रशंसतां इषुरंकृतवाद्रोणायदुर्जनंमधोधयन् यमाद्यिनंमहावीर्यंरहमुष्टिउरासदं
जेतारंदेवमर्त्यानांसर्वाणिचमहारथं अविभ्रमंचद्विहोंचलाघवंदूरपातिनं पार्थस्यसमरेदृष्ट्वाद्रोणस्याभूच्चवि।
स्मय: ततोगांडीवमुद्यम्यदृढंधनुरमर्षणं: विचकर्षरणेपार्थोविधूमंभरतर्षभ: तस्यबाणमयंवर्षेरुत्सृजानमि
वापतीं नचबाणांतरेप्यस्यवायुरुक्रोतिसर्पितुं अनिशंसंदधानस्यशरान्वैसृजतस्तथा अरेरनंतरंकिंचि।
त्पार्थस्यदृश्यतेपिच तपाशीघ्रास्त्रयुद्धेनवर्धमानेषुदारुणे: शीघ्रांछीघ्रतरंपार्थ: शरानेन्यानुदारयत् ततश्च
तसहस्राण्यरण्यंनतपर्वणं युगपत्संनयद्रोणस्यरथंसंनिकृत्। आकार्यमाणेद्रोणेनूचुरे: गांडीवधन्वना
हाहाकारोमहानासीन्सैन्यानांभरतर्षभ: पांडवस्तुशीघ्रास्त्रंमघवानमपूजयत् गंधर्वोसरसश्चैव: तत्रन
त्रसमागता ततोहैनंमहतारथानांरथयूथप: आचार्यपुत्रसहसापांडवंप्रसवारयत् अश्वत्थामाचनक
र्मदृश्येनमहात्मन: पूजयामासपार्थस्यकोपंचास्यकरोदृढं

समस्तु

अंतरंछिद्रं। शीघ्रास्त्रंशीघ्रास्त्रत्वं॥ शरै: सांगीकृतेनारंतरीकृते॥ पाठांतरेछाद्यामूतस्तनदमन्वय: नवयामो॥

वशमापन्न:पार्थ:मम्र:प्रवप्रेए। किरंछनमहस्राणिपर्जन्यइववृष्टिमान् आहनद्भटवाहयतोद्रोणिस्तोहयान्
श्चनरंप्ररोपार्थीद्रोणस्यव्यपसर्पितुं सतुलब्धांतरस्तूर्णंमपायज्जनैहयै: छिन्नवर्मधनु:सूतोनिकृत्तपरमे
षुभि: ततोविराटपर्वणपुत्ररोग्यंहद्रोणपयानं वैरंपायनउवाच ततोद्रोणिर्महावीर्य:प्रययावर्जुनंरणे
तपार्थ:प्रतिजग्राहतमापतंतमिवागमिविद्युत: शरजालेनमहतावर्षमाणं इवांबुद: ततोदेवासुरसमं:सन्निपाते
स्तयोरभूत् दिवतोशरजालानिस्त्रवासवयोरिव: तस्म सूर्योदिवाभातिन्नचरात्रिसमिरणे: शीरसंघैरुभे
मिहतसूनेसमंतत: महाशरचरान्हीयेधयोयुध्यमानयो दृसतामिवदेएनामासीमउरंजय: हयनमा
र्जुन:सर्वान्हतवानस्मजीवितान् नेराजन्यभिजानंतिस्त्रंकांचेमोहिता: तएणीमहावीर्य: पार्थस
विचरिष्यत: विचरंश्रूस्मलोकान्त्रिछेरस्तुरेएस:। तस्यदस्यापुजबन्दृष्टकर्मदृष्टनिमानुषं द्रोणिभी
षाश्चकर्णश्चहपश्चेवमहारथा: सधुसमाधितिषंत: पूजयन्कर्मतसतत् ततोद्रोणिधनुरुष्यवूप
क्रम्यपर्षजि: उन्दरिवाहयेनपार्थंहरयेकंकपत्रिभि: तत:पार्थोमहाबाहु:प्रहसन्वत्रवीत्। योजयामासने
वयामैर्व्याघ्रांश्चयोजस्। ततोर्थंप्रमृदनेनपार्थ:समागमत्। वारणेनेवमत्तेनमत्तोवारणयूथप:॥ तत:
प्रवत्तेयुद्धंप्रथिव्यामेकवीरयो। रणमध्येपरीवस्तुमहत्त्रोमहर्षणं। तोवीरोदृष्ट्वा:सर्वेकुरवोविस्मयान्विता:

विजयंविस्फोटजयं ॥ ८ ॥

युधामन्योमहाधनुर्धरपूरुषपरिवृतोनोसमाजग्मतुर्वीरवरोसंपुरुषर्षभो वारणराजविषाणकोटिर्जलद्विरिवपन्न
गोः अक्षिप्यविद्धुधरिव्योपांडवस्यमहात्मनः तेनपार्थोरणेशूरःस्तस्थेगिरीरिवाचलः अथखड्गान्पुनर्बाणः
क्षिप्रमभ्यस्यनोरणे रथमुपरिष्टाद्यंतूर्णमभूत्तेनाधिकोर्जुनः ततःकर्णोभृशंपार्थंविद्ध्वाशरशतेनाधिकंरुषा अवाक्षिपन्न
तःश्रेष्ठोहाहाकारोमहानभूत् तत्रचक्षुरर्थेपार्थोयत्रविस्मार्यतेधनुः हस्तलाघवराधेयंकोपश्चास्यावर्तत ततः सरो
षवश्यापन्नकर्णमेवजिघांसया संप्रेक्षतविवृत्ताक्षोनेत्राभ्यांकुरुपुंगवः तथात्रिमुखेपार्थेशिष्यपुत्रसमायुका
न् त्वरितापुठषाराजान्नुपानिसुःसहस्रशः उत्सृज्यपुत्रंमहाबाहुंशिष्यपुत्रंधनंजयः अभिदुद्रावसहसाकर्णमेव
मपत्रजित् तमभिदुत्यकौंतेयःक्रोधसंरक्तलोचनः कामयन्द्वैरथेनेमामिदंवचनमब्रवीत् इतिविराट्प
र्वणिनरणेगते अश्वत्थामायुद्धं अर्जुनउवाच ॥ कर्णयत्तेमनोमध्येवर्तवाचविकत्थितं तेनयुधीसमोस्मी
तिनरिरंसमुपस्थितं सोद्यकर्णपरामर्शंअवहस्यमहामृधे हासप्सेबलमात्मियंनचान्यंमन्यसेक्वचित् अ
वोचपरुषावाचोधर्ममुत्सृज्यकेवलं रंतुंउत्सहसेमन्येपरिरंतेचिकीर्षितं यत्वयाकथितंपूर्वंममनासाधुकिं
चन नरश्रेष्ठराधेयंक्षमस्वेमयासह यस्मायांचपांचाल्यैक्षिद्रूपमानंउरात्मनि ॥ दृष्टवानसितस्यफलं
प्राप्तुहिकेवलं धर्मपाशावबद्धेनयन्ममयामर्षितंपुरा तस्यकोपस्यसोढव्य ॥ ८ ॥

धनसूतजनिवापाः ८

अतिरेकेनरतिवाक्यंकर्तुंकर्मोतिरेकेनकर्मोतिकामतियथावाक्यंनपालयसीत्यानमेवदूषितमानात्वय
मपाण्डवंरणेजयमिसाक्षयः।मयामर्षितमितियदुक्तंतत्प्राह।यत्वयेतिपुनरपराक्रमंदृष्ट्वाजलिरानीरतिः परा
क्रमोममनःपराक्रमइतिभावः।नरश्रेष्ठेनेतिवापाठः।नरश्रेष्ठंधर्मपाशनिबद्धेनेतितत्प्राहधर्मपाशेनेतिअवमन्से
अस्मान्नवमन्यसेवयमविध्वांसइतिबुध्यसानेभ्यांतिरितिभावः वनेवासोहरश्मश्रुवर्षान्मकःकृष्णत्वचोहरश्मश्रुवर्षात्म

विमोक्षंपरमेमध्ये इतिवापः

विपाकंपरमेमध्ये वनेहरश्मश्रुवर्षाणियानिमोक्षानिदुर्मते तस्याद्यप्रतिकोपस्यफलंत्वानुहिसंगरे एतिकर्णमयामा
र्ईप्रतिपद्यस्वसंगरं प्रेक्षकाःक्षत्रवःसर्वेप्रवंक्ष्यंतवसैनिकाः कर्णउवाच ब्रवीषिवाचंपापकर्मणेतांसमाचरः
अतिरेकेनहितेवाक्यंकर्मणिनपिनंपुनः यत्वयामर्षितंपूर्वंनरश्रेष्ठेनमत्रितं इतिग्रहाद्धृतिपार्थदृष्ट्वायुधिपराक्र
मं कर्मपाशनिबद्धेनयदितिमर्षितंपुरा तथैवबद्धमात्मानमेवंमन्यसे यदित्वबद्धेनयासो यथोक्तश्चरितव्र
या तत्तथर्मार्थविरुद्धंसमयंहंतुमर्हसि यदिचक्रःस्वयंपार्थयुद्धेनतनकारणे तथापिनमयाकार्य्यममर्षिद्धु
मिष्यनः अयंकौंतेयकामस्तेनचिरान्नसंमुपस्थितः योद्धुमेतंमयासार्द्धमद्यदर्पसमन्वितं अर्जुनउवाच खद्योतो
ननेनावयावन्नोरयनेरश्मी रितेचसहस्रांशौनस्वद्योतोनन्दंद्रमाः प्राकृतान्पुरुषान्जित्वाहथानेकर्णार्जितं
रथमेवनावबंध्यपयानोरणेमम तेनभावमीराधेयनिहतस्त्वनुजस्तव त्रानरंयतपित्वाकस्तत्कारणेशिरस्य
कः नरश्रेष्ठःसस्तुवीरेवंमवस्थितः ८

कर्णवेक्षमिछमित्रोद्यवर्षस्यासप्रकूचीर्णत्वारिनिभावः नचव
क्तमिदनरिखितंभवद्भिःमिथाविजितोहमनार्यवंशमचास्तिनोप्यविजानरमुपहासःमूलंत्वांहनिष्येवरूपमित्यनश्रा
द्यपरिक्रःस्वयमितिभवतानामतथात्वयाअहवरूपंयोधव्यमित्यनशतः अथकौंतेयपरितन्मोक्ष्यात्वतमेवरूपा

सोर्जुनोऽमृष्यमाणोऽसहमानःनिषंगस्यावलंबनंसत्वंउपासंगात्रणन्नस्कोएनहीमकरोत् ठ

वैशंपायनउवाच इतिकर्णेवस्नेववीभत्सुरपराजितः अभ्ययाद्विसृजन्बाणान्कायावएणेदिनः धनिजयाहतान् कर्णःशरान्निशितान्पंचविंशतिमहावर्षमाणइवांबुदः उत्तरंराजपुत्रायनिशितैरर्जुनःशरैः अविध्यद्भल्लाभ्यांतुहस्तावापंक्त्यकृंतयत्। सोमस्यमाणःकर्णस्यनिषंगस्यावलंबनं निशितायेणविद्धेनशरेणनतपर्वणा उपासंगाद्धरायकर्णबाणमथापरं विव्याधपांडवंहस्तेनस्मयुष्टिरशीर्यते ततःपार्थोमहाबाहुःकर्णस्यधनुरा छिनत् सज्यंक्षिप्रमरिंदमस्तस्मैनांपार्थिवप्रमुखैः ततोनिपेतुवहवोराधेयस्यपरंतपाः नाराचाधीवनिर्मु क्तोग्रहिणीघमसारवान्। ततोऽस्यचारदद्देस्तीहयेःविनसुसारथेर्धनुः अथकर्णोमुकैरश्वैतेहयान्प्रायायन्मुखैः अर्जुनेरबाणैर्नज्वलितैर्नमहौजसः विव्याधकर्णंकौंतेयस्तीक्ष्णैरासिविषोपमैः ततःकर्णोमहाबाहुर्नसंविग्नोविहाय्यापार्थप्रायाद्रथेस्थितः ततो र्जुनउत्तरंप्रहबलः इतिश्रीमहाभारतेविराटपर्वणिवैराटीपर्वणि वैशंपायनउवाच ततोवै कर्णंनिजित्यापार्थोविराटिमब्रवीत् एतन्मांप्रायायानंकंयत्रतोत्तिरएमयः ठ

संयतिसंग्रामेसमागमंप्रपद्यत इत्यन्वयः॥पाठांतरंस्पष्टं॥मंडलंमंडलाकारोऽतातमंगारस्तस्मात्सएवनचक्राकारो

यत्रणंतनवोनाशोरथेस्माकंपितामह कौंतमाएमयायुद्धंतिष्ठसमरदर्शनः अथसेसंमहरद्भृहयनागरथाकु लं। अजावाउत्तरापार्थप्रतिविद्धःशरैर्भृशं नहिराजन्मिवारेतनियंतुंतेतकौंतमान् विषहंतिघमप्राणं मनोविक्षु नावमे अस्त्राणमिहरिष्यामोपशवाःसंप्रयुज्यतां त्वयाचकुरुभिश्चैवत्रमंतोवशएणेरि गंधेनमूर्छिनश्चास्मि वसारुधिरमेदस्यं हैधिभूतंमोनहंत्रासश्चैवमपद्यत अएरेपूर्वंशूराणांमहत्सैन्यसमागमं गोध्वघोषेनमरता रोलानांनिस्वनेनच सिंहनादैश्चशूराणांगजानांहृतिनेस्तथा गांडीवस्यचघोषेणवज्रघोषसमेनच शुद्धिःस्मृतिश्चनेवी रःप्रनष्टस्तुदनेनसः अलातचक्रप्रथमंडलंसतनंतत्वया अक्षिप्तमाएंसमसमरेगांडीवंचमपद्यत दृष्टीवत्ति नभारंहरयेरीर्यनार्वमे वपुश्चायंसनेवारुद्धस्विपिनाकिनः यायछेनःशनुंरस्थाममित्रवपि नारदानं नसंधानंमुंचंतंशरेन्नमान्। त्वामहंसंप्रपश्यामिपरपन्नस्त्रिचेतनः अवसीरंतिमप्राएंसूतिपंक्रमतीवच नमतोरंमयाशएंसूंयंत्रशक्तिनस्तिमे अर्जुनउवाच। मानेषास्तंभयात्मानंत्वयापिनरपुगवः अमनूनानिकर्मि एक्रतानिरमसूदनि राजपुत्रोसिभद्रंतेकुलेजातस्विशुनः जानस्तंराजुरमनोनविधिर्महसि धनिरुत्ता मविपुलंराजपुत्ररथेपुनः युध्यमानस्यसमरेरेहयान्संयम्यरज्जुहन वैशंपायनउ० एवमुक्तामहबा

ण्यचक्रमपरेशत्रुसंघानंसम्यधारएं धनुष्पर्णेजयत्मात्रंसंधानमितिवापाठः यद्वासंधानंनवेतिरि

विराट० ३

स्तनयित्नोर्मेघादक्ठठ एवं वनं वनमिव वनं सैन्यं षण्णादयः शरवाश्वरणाश्वेभत्वात् अभिनिरंतरं धिरंध्रसंनिपातात्

वैराटीरपसत्तमः अर्जुनोरपिनांश्रेष्ठः पुनरेवेदमब्रवीत् सैन्यमाशुश्रीघ्रमप्रापयस्वेतरेवमांश्चिछिद्यम्पहमेनस्पधनुर्ज्यमपिचाहवे अस्पंनंदिसमस्तंमांचित्रमधनिरणमयः नूतक्रूरमिवापांतोस्तनयित्नोरिवांबरे सुवर्ण एष्णंडवंशसंतिक्करोममरक्षिप्रापयमिनकृतवेरणस्विरसूति दत्तिमांसंगनाःसर्वेतर्कयिष्यंतिस्तावत् ओलिनोरंरथावस्त्रांनागनक्रांडरसथां नद्यस्करयिष्यामिपरलोकप्रवादिना पाणीपादैश्चिरएष्टःबाऊरा स्थनिरंतरं वनंक्रूरूणंछेस्यामिरूरैः सनतपर्वभिः अपेनःकोरथसिनमिकस्यममधन्विन रानंमार्गाभविष्यं तिपाचकस्यिचकाननेयथाचक्रमिवविधसैन्यंसंनिकेवलं रथस्त्रोणिचिनंचित्रमहरहर्यनासिने असं सेवानोरथेनिएन्द्रसमेषुविषमेषुच रिममाहत्यतिएंतेगिरिनिर्वोस्मपत्रिभिन अहंमिंद्रस्मवचनाभंयामेसहते पुरा पोनोमान्कालकंजोमुसरस्त्राणिरानानिच अहंमिंद्रादृढांमुष्णिंब्राह्मणश्चकनास्त्रतां प्रागादंत्रे मलंचित्रमस्यिंचिन्नभजापतो अहपारसमुद्रस्यिरएपमुरवासिनो जित्वाषष्टिसहस्राणिरथिनामुद्रध न्विनां हीयमाणंनिरूतानिपरैरेत्रेवायुना मयाक्रूरणहरनिपात्यमानानिपत्तपैः ध्वजवृक्षंपतिष्यंति रथमिंहगणाघुनं वनमारुपविष्यामिक्रूरणमसूनेजसा तानहंरथमध्यस्थाछरैः सन्नतपर्वभि पत्नाद्यसर्व नतिबलोन्योस्मानानवस्थितान् एकःसंकालयिष्यामि ॥ ८ ॥

विराट० ३

वज्रयाम्रंविधेयमिसनग्राहरिवमाहृतेतिरहंमु

ष्णिंमुष्णिहार्ड्डीमूलाग्नवानितिशेषाणमिस्वरमात्विरूपध्वजंनपादयःरिमन्वयातरिघस्रोरथंयोयेतिवान्वयः

वज्रपाणिरिवासुरान् रौद्रंरुद्रारहंसूत्रवरुणरूपिवारुणं अस्त्रमेयमनेकायवायव्यंमानरिस्वनः वज्राहनित पास्त्रोणिरुक्रहमवाप्तवान् धात्रराष्ट्रवनंघोरं नरसिंहमिरक्षितं अतमुद्वादृष्यामिवैरेयंतेनत्रयं ॥ वैरूपायनवा० एवमाघ्यसिनंतेन वैरारिसन्यमाविना व्यूगाहनद्रप्यानीकंभीमंभाष्यामिरक्षितं जमाप संमहाबाऊजिणोषंतरेणक्रुरुन् अन्यबारयद्यत्रयक्रूरकर्मापगासुतः तस्यजिष्णुरुपारतध्वजमूलेम्सरं ननः विरूपकतधौनायमिश्चैस्तंपातयद्रथात् नैचित्रमात्मारएणकनविद्यामनस्विनः आगछन्भी मधन्वानंचत्वारस्तुमहाबलं दुःशासनोविकर्णश्च दुःसहोथविविंशति आगतंभीमधन्वानंभीमरूपो वारयत् दुःशासनोथयत्नेनविध्वावैरारिमुत्तरं क्षिनोचेनार्जुनेधारः प्रमथिधस्तनांतरे तस्यजिष्णुरुपा वृत्यपशुधारेएकासुकं चकर्तगार्ध्रपत्रेण जानरूपपरिरुतं अथैनंपंचभिः पत्रान्प्रमथिधस्तनांतरे सो पयानोरएंहित्वापार्थबाएप्रपिडितः तंविकर्णः हरेसीहेगार्ध्रपत्रैरजिह्मगैः विबाधपरवीरघ्नमर्जुनंघृ नराष्ट्रजः ततस्तमपिकौंतेयश्चरेणानतपर्वणं चतुरस्महत्तूर्णंसविद्धःप्रापतद्रथात् ततपार्थमिषु सुभुः सहःसविविंशतिः अवाकिरछरैरुग्रैःपरिवार्यनरर्षभं तावुभौगार्ध्रपत्रांगनिशितांश्चोधनंजयः विध्वायुगपदव्यस्ततेवाहनमुत्तमं ॥ तोहतौचविविधाभीधृतराष्ट्रमनावुभौः ॥ ८ ॥ श्री

सविंशःप्राय मतद्युविः

सूत्रमपा ४ नयतूषाः

अयंसरथयत्स्थिनवान्[1]रथोपस्थेनिरपिनाभूषवेषनस्थानानिनेत्रः पतितैरधोगतैः ज्ञानरूपस्त्रजानिजानरूप

अभिपद्यरथैरन्यैरपनीतोपहायुधोः सर्वास्त्रिरश्चाम्पतद्भीमस्तुरपराजितः किरीटमालिकैर्नित्योध्वजैश्चोमहाबलः
इतिमहाभारतेविराटपर्वणुत्तरगोग्रहे वैशंपायनउवाच अथसंग्राम्यसर्वत्रुकौरवाणांमहारथाः अर्जुनं
सहिनायत्ताः प्रसयुधंनभारत[2] तोस्यायकमयैर्जलिः सर्वतस्तान्महारथान् आकारवनमेयात्मानाहारश्वपर्व-
तान् ननद्भिश्चमहानादैरेषमाणैश्चवाजिभिः भेरासंखनिनादैश्चसहाएलुमलोमयत् नागाश्चकार्यानिर्वि
द्यतोहानिकवचानिच पार्थस्यहरजानानिविनिर्भेदुमहत्तर त्वरमाणः शरानस्यन्धंडवसबभौरणे
मध्यंदिनगतोविष्णान्शररावदिवाकरः उपलंवनोविन्नस्तारथेभोरथिनस्तरा साश्चिश्चएएभोरसौचणि
यहानय सर्वैःसंताड्यमानानांकवचानांमहात्मनां ताम्रराजततोलानांप्राउरासीन्महास्वनः छन्नमायोध
संसर्वैरारैर्गनिचेतसांगजाश्वसादिभिःस्तत्रपार्थबाणप्रपीडितैः रथोपस्थेनिपतितैरास्तताभानवेर्मही
अरत्परिवसंग्रामिचापहस्तोध्वमंमयः मूत्वागांउवनिर्घोषंविस्फूर्जितमिवाश्मनेः वस्तानिसर्वभूतानि विराट०
अपगछन्महाहवान् कुंउलोष्णीषधारीणी जानरूपस्त्रजानिच पतितानिस्मदृश्यंते शीरांसिरणभूमौनि ७४
विशिखोज्यपितैर्गात्रैर्बाहुभिश्चसकार्मुकैः छ

स्पर्शैवर्णस्पस्त्रजामालाचेषुशिरस्तुत्राणशस्त्रवैनोवानाणिरवे
तिवत् छ

[1] रथोपस्थेनिषण्णेन [2] नभारत

अंतरामणिप्रवरुद्धाछत्राध्वजरुहमितिपाठः आत्मानमितस्यविशेषणं रणेनिपरास्वजीवनतसराः धार्त्तराष्ट्रस्प
रसस्त्रांतरणेश्चान्येःप्रछन्नामातिभैरिनो शिरसांपातमानानामंतरानिशितैःशरैः आसेस्मवृष्टिरिवाकरेण्य
भवन्नरतर्षभः दृश्यंतेवानथात्मानंशरैरुद्यतपराक्रमः अथकरुरराज्ञोर्थविषाणिरुरणत्रिणिवै क्रोधाग्निसोम्
ज्यंधार्त्तराष्ट्रेषुपांडवाः तस्यनरुरुसेनंदृष्ट्वाशरंपराक्रमं सर्वेरणेनिपरायोधाधार्त्तराष्ट्रस्यपरणतः
चित्रास्यसर्वसेन्यानिप्रानयिष्यामहारथान् अर्जुनोजपतांश्रेष्ठःसंयुगेपर्यवर्त्तत आवर्त्तयन्महाघोरांरौ-
द्रीतोसंतरंगिणीं केशरेवलसंबाधांपुरुषैकाननिर्मितां शरचापत्सरांघोरांमांसशोणितकर्दमां ननु
श्रोणसंबाधांनागकूर्मास्थिपांडुरां मेदोवसास्त्रुक्प्रवहांमहाभयविवर्द्धिनीं रौद्रभूतांरूपांमहामोमांश्वो
पूर्दशभिवाहिनां तांहस्तिहस्तमहामाहंकव्यादगणसेविनीं मुक्ताहरीमिकेशित्वांचित्रांसंकल्पभूषितां
शरमेघमहावर्त्तांनागनक्रझषसंयां महारथमहाद्वीपांरथहंडुभिःनिस्वनां चक्रारमहांपार्थोनिदामुत्त
मरोषिणीं शरानस्थिशिरस्यान्सेधायचविमुंचतः विकर्षतश्चगांडीवंनदिग्भिश्चरवेनिनदं ॥
इतिविराटपर्वणुत्तरगोग्रहे वैशंपायनउ० अथदुर्योधनःकर्णंदुश्शासनविविंशतीं कृपंद्रोणंसह
पुत्रंएकएवरथातिरथोरणे पुनःशरायुःसुसंरब्धोधनंजयजिघांसयैवछ

तमादिपर्वणीधार्त्तराष्ट्रस्यमेमानीतिसंबंधः
तदुत्तंवर्मणीतेशितिवेष्टनंनाम्नांसंवेधोमंडलांनागाहलिनएवकर्मातिदुरत्ययामनतिक्रमणीयांअंतरमवका
शं छ

तासमस्तामित्यचयः लोमवाहिभिः चुरवत्नीहैणवत्नारकैश्चतिरुच्छवर्णैवारर्जुनस्यरथिनः पतन्छन् स्वचित्ता

विस्कारयंतश्चापानिबलवंतिदृढानिच नानावर्णायतकिनरथिनांवरः नमस्कृत्यमहादेवंत्र्यंबकंपरिघायुधं जगामशरणंतोयभूतात्मानं वरप्रदं ववर्षुस्तुरवर्षाणिप्रतपंतंकिरीटिनं दृष्ट्वामिवक्रुमित्यूचुःसमरेलोमवाहिभिः अदूरात्समुपस्थो पचुरयामासुरादृताः नयावकीर्णस्त्वचैनंदिव्यैरस्त्रैःसमंततः ननस्पंदगुणमणिविद्धंसमस्तपतः ननःप्रहस्य विमर्दृष्टिमभेद्यंमहारथः अस्त्रमादित्यसंकाशंगांडीवसमयोजयत् सरश्मिभिरिवादित्यंप्रतपन्समरे बली किरीटमालाकोटेयः सर्वान्प्राच्छादयत्क्रुद्धः पथाबलाहकैर्विद्युत्सावकोवाशिलोच्चये नथागा उवमयवर्षिद्रायुद्धमिवानतं पथावर्षतिपर्जन्योविद्युद्वज्राजनेदिवि द्योतयंतिदिशः सर्वाएर्णिर्वचसमं नतः नथारथस्तास्तत्रपतत्कांडीवमाहृणेत् नस्तांश्चरश्चिनस्तत्रबभूवु सर्वतोरणे सर्वेणंतिपरा भूता स्वस्तिनानेतेभिरि एवंनेसैनिकास्तत्रधार्तराष्ट्रस्यपश्यतः संयमेविमुखाःसर्वेयोधास्तेहतचेतसः एवं सर्वाल्लिस्थानिप्रध्यानिचरनर्षभः विद्रवंतिदिशःसर्वानिरीक्षनिस्वजीविते इतिमहाभारतेविराटपर्व एकत्रिंशोध्यायेसेनाभंगः ।। वैशंपायनउ० ।। ननःशोनवोवीर्यमुद्धर्षःप्रनापवान् ।वध्यमानेषुयोधेषु धनंजयमुपाद्रवत् ।।प्रगृह्यकर्मुकंश्रेष्ठंनानारूपपरिस्कृत ।।८।।

।। निरूपमहर्मस्मिनिर्वृत्तिकात्मर्थः ।।८।।

नर्मनेदनवीरप्रमथनंनिलान् ।धाराधरंमेघोनोनदतविनोषानरधास्वंप्रत्यगृह्णात्स्वीकृतवान् ।यथाप्र
ह्लेमेघोअचलमाप्तीत्यर्थः ।।आविद्धःक्षत्रियोवेलामिवसागरजोजविद्धतिमिर्वा ।।अवधीद्विविधंतो

रणनादायतीक्ष्णाग्रात्मर्मनेदनप्रमाथिनः पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणोनमूर्द्धनी शुक्लेनतर
व्याघ्रोगिरिमूर्धनिदेयथा अधाप्यनूखंगागेयोधार्तराष्ट्रान्प्रदर्शयन् प्रदक्षिणमुपादत्तबाणमुख
प्रवारयत् ।नमुदीक्षयमाणांतकौतेयपरविरहा अस्यगृह्णात्मरुक्षात्माधराधरमिवाचलः ततो
नीपःशरान्क्षेपूंजेपार्थस्यवार्यवान् समर्पयन्महावेगान्त्वरमाणानिवारगान् नेधूंजपांडुपुत्र
स्यसमाप्तायपतत्रिणः ज्वलंतनंकपिमाजुधुजाग्रनिजयांश्चनान् मनोनवेनमहताहधुधारेणकंडवः क्षुवे
निक्षेदनीप्रस्यरणेतदपनक्षवि धृष्टकेनेचयमकौनेयाःशरैरमहनदढं व्याघ्रकुक्षयश्चेचतेनःपक्षि
सारथि अरक्ष्यमाणस्तुशरैरजानन्नपिचपांडवे दिव्यैणास्त्रैणमहताधनंजयमवाकिरत् तथैवपांडवो
नीपंदिव्यास्त्रमुद्दिश्यतत् अत्यगृह्णाद्दृढंनाराचमेघोमेघवानचलः तयोस्तदनवद्यमुद्दंडमंडलेमहर्षणं
नीपस्यसदृशंपार्थेनवितिवासमयोरिव प्रेक्षंतःकुरवःसर्वेधोधाश्चस्यदर्शिकाः नरेनरेष्वमोघेषु
नीपपांडवयोरिव ।।ततोरिहंमराजनरवद्योतनाः शरान् ।वर्षंत्रिवचक्रमिवाविहतावादक्षिणम
स्थतःगांडीवमत्रवत्रेनन्पार्थस्यसृजतःशरान् ।।ततोयमौदयामासनीपशरशतानुगान् ।।पर्वतवा
रिधारानिवर्षाश्चिनपयोधरः ।।ततोवेलामिवोद्भूतांशरदृष्टिमुपस्थितांपांडवस्यशरान्क्षणं ।।८
प्रवारयत्वाप्यकत्थयासारयन्शरदृष्टिशरान्क्षणं ।।दृष्टिं अस्यवविरोषेणैकमेकंपुरुषानमिति ।।उपस्थितांस

आयोतिश्चोणात्पुक्कंप्रयुक्तोघ्रुत्युद्धंबाणयुद्धं रुक्मयुद्धंरथदक्षादिपुद्धंयद्धात्मकयुद्धंदेवंगुत्युद्धंरा

रुत्सन्नानामिवापतिंवधमत्रंयुनस्तमसीपः रुरुरुतेत्रितेः तनाकेकुरवःसर्वेसाधुसाद्धित्पद्रुतय
त्र दुष्करंकृतवावज्रीक्षोयदर्जुनमयोधयत् बलवांल्लरुणोदक्षःद्विपकारश्चपांडवः कोनसमर्थ
पार्थमवेगधारयन्तुरणे रुतेशांतनवाद्भीष्मात्कृष्णाद्देवकीसुतात् आचार्यप्रवराद्विप्रात्रद्वा
न्महाबलान् अस्त्रैरस्त्राणिसंवार्यक्रीडतोपुरुषर्षभौ रुचल्लुषिसर्वरतानागोदयंतोमहारथा प्र
जापत्यंतथैवेंद्रमाग्नेयंचमुदारुणं कौरवंवारुणंयाम्यंतथावायव्यमेवच प्रयुज्यतोमहास्त्रोतौ
समरेनोविरेजतुः विप्रेभ्यात्यधनंदत्वातातितोदृष्ट्वासयुगेतदा साधुपार्थमहद्वाहीसाधुनाषेतिचा
ब्रुवन् नेदयुद्धमनुष्येषुसदृशंतेमहात्मनः महास्त्राणांहिसंयोगःसमरेनोषपार्थयो वैरुंपाय
नउवाच एवमस्त्रविदुषोरस्त्रयुद्धमवर्त्तत अस्त्रयुद्धेषुनिष्टेनरुक्मयुद्धमवर्त्तत अथतिर
स्कुरुपादृत्यरुरधारणकार्मुकंचकर्त्तनाक्षस्तदाजातरूपपरिष्कृतं तिमेघातरमात्रेणनोषुणा
त्तत्कार्मुकंरणेसमादायमहाबाहुमत्स्यंचक्रेमहारथः शरांश्चसुबहूरुक्मकुंडलोचारुदर्शनः

रात्र० ७६

॥रुक्मयुद्धंनामनुष्यास्त्रयुद्धमितितेदः ॥॥॥॥८॥

अतीवअतिक्रोमचक्षुश्चेतवाहनोयोजुनः। वासुदेवस्ततोचित्रमेनंचित्ररथः रथतादरानसंयाप्तमस्त्रान्निर्देहेत्यु

अर्जुनोपिशरांश्चित्रान्नतोक्षायनिर्मितब्रह्मन् निक्षेपमुमहातेजास्तथानोषश्चपांडवः॥तयोदिव्यास्त्रविदुषोर
स्तेनिर्मितान्शरान्नविशेषतदाराजन्ददृशुस्तेमहात्मनो अथाग्नेयंदृष्ट्वादिव्यं शूरेरतिरथःस्मृत्वा को
रिदमालोकोतेयःशूरेणातनवस्तथा अथैवपांडवोनोषस्तोक्षातिपांडवः॥ब्रह्मवत्तस्मिन्नयुद्धेरा
न्नलोकेनदृष्टंपांडवेमहताशूरेनोषस्परधर्षिणः शरैस्तस्यमहाराजकौंतेयस्यमितोरथं ततोरा
ढुवतिर्मुक्तानिरमित्रेषिकार्षवः आगत्यनपुखसंश्लिष्टाःश्वेतवाहनपत्रिणः निघ्नंतोरथान्सधोतादेरणप
वासवः॥ वाय्वस्त्रेणमहद्रूपंतदासाद्यशिवंकृतः तस्यतद्दिव्यमस्त्रंदिविगाढंचित्रमस्तः प्रेक्षंसस्यांतरिक्ष
स्थासर्वदेवाःसवायवः तद्दृष्ट्वापरमप्रीतोगंधर्वश्चित्रसेनः शरैःसदेवराजानंचित्रसेनःप्रतापवान् पक्षौ
साल्पनिर्देशनसंमक्षाविवदृश्यंत चित्ररूपमिदंदिव्यमस्त्रमुदीर्यतः नेदमनुष्याःश्रद्धधुनदिदंतु
वीद्यते वरुणानांमहास्त्राणांविचित्रोयंसमागमः आददानस्यचशरान्संधारयतश्चविमुंचतः विकर्षतश्चगांडु
वेनांतरंसप्रदृश्यते मध्येदिनगतस्यूर्यप्रतपंतमिवांबरे नशक्नुवंतिमेनापिपांडवंप्रतिविध्यितुं तत्रैव
नाफगांगेयंद्रुणोमाहनंजनः ततोविस्मितकर्माणावुभौतीव्रपराक्रमौ उभौसदृशकर्माणावुभौयुधि
ष्ठिरासदृशौहत्युक्तोदेवराजोयनोषपार्थसमागमं॥॥॥ठ॥

मितिपांडवसंयुक्तान्परिघकृत्वा इंद्रोक्तानितिसर्व

दाफल्गुनःप्रणम्यहस्तकाणांतेतरमवकांक्षेःसमर्प्ययद्वाणमितिनृपः॥॥॥ठ

Shri Jain Aradhana Kendra MEMORIAL

प्रातेषु कामेतगरं प्रविशेत्वमात्मनः कर्म्म कुरुतेब्रूहि॥ उत्तरउवाच॥ यत्तेकृतं कर्म्म तपारणीयं तत्कर्म्म कर्म्मेत्युक्तिः न
वांप्रवेक्ष्यामिपितुः सकाशेयावत्स्वमेवहास्यतेप्रवीर॥ वैशंपायनउवाच॥ शत्रुसेनामवजित्यक्षिप्रविजित्यसर्व
चधनंकुरुत्व॥ इमंशंखमागम्यपुनः शमीनामतेत्वतस्तोरविस्तृतांग॥ तत्रावस्थितिमामेदाकपिसंदे
वदत्तेदिव्यमुत्तमंयान॥ तथेवमायाविहितावस्त्रवधनंचसिद्धंयुतेरथेपुनः निधायतचायुधमानिवर्ह
नंकुरुत्मानाभिषुधीधृताश्च प्रयाःसमशानंनगरप्रविष्टः किरीटनामाथितमहाबला॥ पार्थंस्मृत्वा
परमार्ष्यकर्म्मातिहृत्यन्नत्वद्विषतांतिहंता विधायवेणीचतथेवसत्यौजग्राहरश्मिंनपुनस्तुरंग्यं वि
वेशराष्ट्रेनगरंमहात्मावृहन्नलारूपमुपेत्यतत्र्य॥ वैशंपायनउवाच॥ ततोनिवृत्ताकुरवः प्रतप्ताश्चस
मागताः पंथानमुपसंगम्यफाल्गुनोवाक्यमब्रवीत्॥ राजपुत्रंप्रत्यवेक्षमाणाःतांतिसर्वशः गोधनंनि
महत्वाहोवीरगोपालकैसह॥ इतोपकृष्यमाणोविराट नगरंप्रति आश्वासयायित्वाय प्रतिज्ञाम
चवोतितः गच्छतुत्वरितोत्रगोपालाप्रेहितात्वया नगरेप्रियमाख्यातुंद्यापयंतुचतेजयं॥ वैशंपायन
उवाच॥ अथोत्तरस्यरथमाणमहूतानतज्ञापयद्वचनादर्जुनस्य॥ अन्नेधूर्वित्तयपार्थिवस्यनगराःपरेवि
त्तिताश्चापिगावः॥ वैशंपायनउवाच॥ इत्येवतीपांडवमध्यमपुत्रावामंत्रयंगम्यपुनःशमीतः॥॥ ७८

अतेनतत्योविजयेनहृष्टावस्त्रत्यागेपयतोचतोडौ॥ सशत्रुसेनामवजित्यसर्वंचधनंकुरुतः॥ धिराशिटिरायान्व
गरंप्रतीतोवृहन्नलयासगोपैरेकवीरः॥ इतिमहाभारतेविराटपर्वणि॥ वैशंपायनउवाच॥ धनंचापिविजित्या
जौविराटोवाहिनीपतिः॥ प्राविशन्नगरंहृष्टश्चवृत्तिःपांडवेयद॥ सनाजित्यसेनोयप्रतिनंधसमस्त
राट॥ विसर्जयामासतदाद्विजाश्चप्रकृतिस्थानतथा॥ तत्यराजाप्रस्थानाविराटोवाहिनीपतिः उत्तरंपरिपु
प्रच्छहृष्टपानइतिचाब्रवीत्॥ आचख्युस्तस्यसंहृष्टाःस्त्रियःकन्याश्चयेरताः॥ अंतःपुरचरश्चैवकुरुतेगो
धनंहृतं॥ विजेतुमनियंरध्यैकएवातिसाहसात्॥ वृहन्नलापद्वायश्चनिर्यातश्चथिवीजयः उपा
यातोनतिरश्चानुशोणांगुतनवत्सयं कर्णदुर्योधनंचैवक्रोणंपुत्रंचषड्यान्॥ वैशंपायनउवाच
राजाविराटोथरथानिनत्सुत्वासुतंयंकरंयेनमानं वृहन्नलप्रेषितमाजिवर्हनंप्रोवाचसर्वानथमंत्रि
मुख्यान्॥ सर्वथाकुरुवंसेहिजेचान्येवसुधाधिपाः त्रिगर्तावित्तितान्ज्ञात्वानेष्यंतिकदाचनः॥ न
सोहछत्तमयोधबलेनमहतावृता उत्तरस्यपरिधासार्थयोत्रिगर्त्तैरविक्षिता॥ दयाश्चतांश्चरथां
श्चशूरांघपदातिसंघाश्चयुधिप्रविरान्॥ प्रस्थापयामासमुतंसदेतांविचित्रशस्त्रान्तरणेपयन्ता
न॥॥ वैशंपायनउवाच॥॥ एवंराजासमश्नानोविराटोवाहिनीपतिः॥॥॥ ७८

आदिदेशाशुतांक्षिप्रंवादिंतीचतुरंगिणीं कुमारमानुयातीतयदिस्तिवतिवातवाद्यस्यायंतागतः परेमसे
दंतमतीवति तमब्रवीधर्मराजः प्रहस्यविराटमाजैकुरुतिः मतंवृहन्नलासारथिश्चैवतेरूपरेणातेप्य
तितवास्मागाद्धाः सर्वान्महीपान्समहितान्कुरुश्चतंवृदेवाभुरयुद्धनागान् अलंविनेतुमसमरंत्पुत्रो
स्वनुष्ठितःसारथिनाहितेन वैराटपायनउवाच अथोत्तरेणप्रहिताहतास्तेशीघ्रगामिनः विराटन
गरंप्राप्यनयप्रादायनस्तयो राज्ञस्तत्सर्वमाचख्योमंत्रीविजयमुत्तमं परानयंकुरूणांचाप्युपायान्त
मथोत्तरं सर्वविनिर्जिताःगावः कुरवश्चपराजिताः उत्तरस्यदहरूतेनकुरूंस्तानेपरंतपः युधिष्ठिर
उवाच दिष्ट्यावैनिर्जिताःगावः कुरवश्चपराजिताः दिष्ट्यातेजीवितपुत्रःशूरश्रूयतेपार्थिवर्षभैः ना
हृतंवैवसतंदयन्नपुत्रोजयतंकुरून् ध्रुवंपरानयस्तस्मयत्रयंतावृहन्नलाः वैशंपायनउवाच
नेतोविराटोदेपतिःसंप्रहृष्टतनूरुहः श्रुत्वाबृहन्नलयंतस्यकुमारस्यागितोजयः आश्वासयित्वाभृतां
ल्लान्मंत्रिणःसोभ्यचोदयत् राजमार्गक्रियंतांसपताकोन्निरलंकृताः पुष्पोपहारैरर्चंतांदेव
ताश्चापिसर्वेपुराः कुमारयोधमुख्याश्चगणिकाश्चस्वलंकृताः विदित्वाणिचसर्वाणिप्रत्युद्यानुमुत
मः घंटानादान्नदंतःशीघ्रमश्वानारुह्यवाहकाः सृगालकेसरवेणुमारभाउत्तरयनमः ऊचुश्चैव
कुमारंनिर्बृहस्पतिरतिस्तुतः ॥॥ ८

॥घंटानादंनदंतःशीघ्रंघंटानादंनदंतमश्वानारुह्य॥ हस्तिरथेपदातिवृ
दकोवा ?

सृगारवर्षान्नरणाग्रहृद्यान्उवृहन्नलाः ऊचैतदेवचनंपार्थिवस्यसर्वपुरंस्वस्तिकपाणयश्चा नै
र्पश्चनृत्यंतिचवारिजाश्चवेषैःपराईःप्रमदाःसुजाश्च॥ नद्यवसंतेसदृमागधेश्वनदीवा
द्याःपणवस्तूर्यवाद्यापुराद्विराटस्यमहाबलस्यप्रहृष्टयुःपुत्रमनंतवीर्यं॥ वैशंपायनउवाच
प्रसाप्यसेनाकनाष्ट्रगणिकाश्चस्वलंकृताः मत्स्यराजोमहाप्राज्ञप्रहृष्टइदमब्रवीत्॥ श्रोत्ता
नारुरोहिंधंकंकद्यंतेप्रवर्तितां तंतथावादितंदृष्ट्वापांडवःप्रत्यभाषत नदेवितव्यंहृष्टेन
किंनवेनेतिनःश्रुतं नत्वामद्यसुतायुद्धमदेदेवितुमुत्सहे प्रियंचतेचिकिर्षामिवर्ततांयदिमनसि
॥विराटउवाच स्त्रियोगावोहिरण्यंचयत्वानद्यसुकिंचनः नमेकिंचित्वयाराजन्संग्रहणंपिदेवितु
॥कंकउवाच किंनेहतेनराजेन्द्रबृहदेषणमानदः देवनेवदवोदेषास्तस्मान्नत्सरिवर्तुयेव श्री
नस्तेयदिवादस्पांडवोहियुधिष्ठिरः ॥८

॥अंतरेणवेदितुदेवनमधेममानरक्षणायंदेवनेसम
॥वेदितुमितिशेषः २

राज्ञेवमुपहसीनंनादश्चत्रिदशोपमान्। द्यूतेहारितवान्सर्वंतस्माद्भवंतंनरोचये॥ अथवामत्स्ये
राजन्दीर्घमाक्रंदियंरोचते वैशंपायनउवाच प्रवर्त्तमानेकंकेतथामत्स्यपांडवमब्रवीत्। पश्यपुत्रै
णमेपुष्टानादृशाःकुरवोजिताः ततोब्रवीन्मत्स्यराजंधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः बृहन्नलायस्यतेस
कथंनविजेष्यते इत्युक्तःप्रीतोराजामत्स्यपांडवमब्रवीत् समंपुत्रेणमेसंड्रूह्यदंडोप्रणश्यति
वामावाक्यंनजानीषेवृत्तमाप्नवमत्स्यसे ज्ञाप्यएषुरवान्सर्वान्कस्मान्नविजेष्यते चयस
त्वानुतेन्यत्रसंत्रासंधर्मिष्ठत्वे तदृश्यतेपुनर्वाक्यंयदिहिविद्वन्मिन्यसि युधिष्ठिरउवाच
यत्रेषांमन्युरुत्पन्नोक्रोधाद्वैकर्त्तनंप्रति दुर्योधनश्चरंतेहृतवानेमहारथः प्रमुह्यंतः
परिवृत्तमाक्रंदमिश्रंतंकुरुः कोसीबृहन्नलायान्प्रतियुध्येतमंगलान् ॥ ८ ॥

यस्यबाहोबलेनेमेनंदंतोनंदविष्यति॥ अतएवमपरंदृष्ट्वाहर्षोयंसोयजायते॥ श्रोत्रयन्मुदिता
न्मत्स्यवन्तिसुरासुरमतोरगान्॥ तादृशंनमहायंनमकस्मान्नविजेष्यते॥ विराटउवाच॥ यन्त्वं
प्रतिपिद्यासिनचावाचंनियच्छसि तियंताचेत्तविद्येतनकश्चिधर्मंचरेन्नरः वैशंपायनउवाच
ततःप्रकुपितोराजातमक्षेणादृढंमुखेयुधिष्ठिरंकोपात्तमेवमित्येवमब्रवीत् वलेनप्रति
विद्धस्यनस्रुग्लोहितमायते तदप्रापमदोप्राप्तःपाणिसाम्यद्यतदा अवेक्षतसधर्मज्ञोप
देपार्श्वतःस्थितां सावेदतमनिप्रायंनचूश्चितवशागुगः पात्रंगृहीत्वासौवर्णंजलपूर्णंप्रतिदि
ताः तच्छोणितप्रसृग्लोहस्रुग्वपाडवोब्रू विराटस्यावदन्नेकिमेतत्क्रियतामिति यैरिधिब्रूहित
त्वेनमप्रश्यमानेषुतः यैरिधिरुवाच यदिदंश्रोणितंराज्ञस्तेकंकस्यपतनिहितं इदंचराष्ट्रेतेहिंस
स्यच वैशंपायनउवाच अथोत्तरःसुतेगंधैःपासैश्चविविधैरपि॥ आकार्यप्राणमद्दृष्ट्वानगरंवेश्म
गमत्॥ सताःसमानपौरैश्चज्ञातिभिर्जनपदैस्तथा आसाद्यनवनद्वारंपित्रेसंप्रत्यदारयत्॥ ततोद्वार
प्रविश्यैववराटमिदमब्रवीत्॥ बृहन्नलासहायस्तेपुत्राद्वार्पुत्ररक्षिताः॥ ततोहृष्टोमत्स्यराजस्तत
मिदमब्रवीत्॥ प्रविश्यैनावुभौशूरौदिशुनेहुरहंतयोः हृतारंधर्मराजस्यशूनेकर्णिपाजयत्॥

उत्तरप्रतिज्ञातंकीचकप्रवेशपर्व ततः सहितमहाभारतेयोमहाभागेनरोत्तमौ
लोमशेनवाप्रदर्शयेत् अमन्त्रसंग्रामगतान्तमसंजीवेदसंज्ञाय ॥ नरुषाऽहारीकृष्णोमाहृष्ट
वंसशोणितेविराटमिहसामान्यमहत्सत्यबलवाहतं इतिमहाभारतेविराटपर्वणि वंशोपायं
नउवाच ततोराजसुतःश्रेष्ठःप्राविशत्तत्पुरंवरं सोत्तरोवाद्यपिनुःपादौधर्मराजमरूपतः
तथारुधिरसंक्लप्तेकायमागस्य तस्मावस्तूनिकांतेसैरिध्रात्फपामित तत पपन्नमि
पितरंत्वरमाणइवोत्तरः केनायंताडितोराजन्केनपापमिदंकृते विराटउवाच मायां
यंताडितोस्त्रियानचापेतादृशंति प्रशस्यमानेयशूरेत्वयिषंडेप्रशस्यति उत्तरउवाच
सपुत्रस्यवचोबुधाविराटोराष्ट्रवर्धनः हृमयाप्राप्तकौरवंतस्मछन्नामिवानलं रूपयंत
नुरराजानपांडवंप्रशस्यतः चिरंतेमिदंराजन्नमसुविद्यतेमम। यदिद्यतत्पतेकूमो
रुधिरमभ्यंतस्तः मराष्ट्रश्चमहाराजविनश्येथानसंशयः तदुपयामितंराजतूयश्चदसा
दहूपकं बलवंतमहाराजक्षिप्रदाकुणमाकुयात् शोणितेनतुसंक्तेप्रविवेशपुरंतदा
ला॥ अतिबाद्यविराटंचकंकंचाप्युपतिष्ठत। हृमयित्वात्तुकौरवंरणेदुष्करमागत॥॥ठ

DAKSHINA MAHARASHTRA MEMORIAL

प्रशस्तोसततोमत्स्यःशृण्वतस्तस्यसाचिव ॥ त्वयाहयादवाभिक्केकेगीनेनंदावर्धनं॥ वयाभेसदृशःपुत्रोन
सूत्रोनतंतोनविष्यमि॥ पंदपदसहस्रेणयश्चरंतापरंक्रयात्। नेतकूणंतेतातकथमाभीसमागम
म मनुष्यलोकेसकलेपस्तुल्योनविद्यतेयःसमुद्यवाहोसःकालाग्निरिवदुःसह॥ नेननाषेणतेता
तकथमाभीसमागम आचार्यपुत्रोविवसःसर्वशस्त्रभृतांवरः॥ हृत्विवाणपांडवानांचयेषां
सः सर्वशस्त्रेसवाचार्यःसर्वशस्त्रभृतांवरः॥ तेनद्रोणतेतातकथमाभीसमागमः आचार्यपुत्रो
निवलःसर्वशस्त्रभृतांवरः॥ अश्वत्थामेतिविख्यातःकथंतेनयमागमः रणेयप्रेक्षमाणंहतस्व
वणिजोजायथा॥ कृपेणतेनतेतातकथमाभीसमागमः॥ पर्वतेभ्योनिर्धनराजपुत्रोरथेपुत्रः
दुर्योधनेनतेतातकथमाभीसमागमः॥ अवगाढंहितोमेसुखंवातोनिवातिमाःयस्त्वंगो
धनमाहैषीकुरुभिर्गस्तमाहवे॥ तन्नप्रकल्पतमत्सवंस्त्वयापुरुषसत्तम॥ आकिलगोधनमहं
ग्राहयिष्यामिवाभिषं॥ उत्तरउवाच॥ नमयाविजितागावोनमयाविजिताःपरे॥ कृतेनुकर्मतत्सर्वदेव
पुत्रेणकेनचित्॥ सहिनातहवेतेमादेवपुत्रोसवारयत्॥ सचातिष्ठद्रथोपस्थेवज्रमंदनतोयुवा
तेनतेविजितागावोजलतेतत्कुरवोजिताः॥ तस्यतत्कर्मवीरस्यनमयातानकृतं॥ सहिशूरस्ततेप्रोक्ष
प्रोक्षपुत्रश्चवीर्यवान्॥ सूतपुत्रश्चनाम्ना॥ ७म॥ पदस्थानेनजिताश्चबलोद्धिताःअनकलधातो

चचकारविमुखोन्नरे ॥ दुर्योधनेचसमरेप्रतागमिरदर्थपः ॥ प्रनष्टप्रवदाक्षतेदेवपुत्रोमहाबलः ॥ न
हास्तीनपुरेत्राणंपश्यामितवकिंचन ॥ अथामेनपरोमुख्यतवितकौरवानृज ॥ नमोदमपलायंतं
रातनयुद्धमनेकुरु ॥ एषिवीमाहमेतिवादतोवास्वर्गमाप्स्यसि मनिवृत्तोनरव्याघ्रमुचनवत्रनि
नाकुरान् ॥ सचिवैःसंवृतोराजन्रथेनागइवाश्वयत् ॥ तत्रमेरागदर्पोत्सेकुरुक्षेत्रनश्चाभिषः यदस्म
यनमंकान्नमतीकेयधमसरे ॥ तत्रणुघरथानाकंमिहसंहनोयुवा कुरुक्षानप्रहसन्नवाक्यम्
पहरहली ॥ एकेनतेनवीरेणपृथापरिवारिता ॥ शार्दूलेनेवमत्तेननरगाखणाचरावने ॥ विराटउ
वाच ॥ कस्यवीरोमहाबाहुदेवपुत्रोमहयशाः योमेधनमवाजैषीत्कुरुभिर्गरक्षमादव ॥ इच्छामित्व
देवरूपमर्चिनचमहावे यनमेनचगावश्चरक्षितादेवसन्नना ॥ उत्तरउवाच ॥ अनद्यनगनक्षात्रदे
वपुत्रःप्रतापवान् ॥ मनुष्योवापरस्योवामनुष्यान्प्राहुर्विभ्रति वैशंपायनउवाच ॥ एवमाख्यायमानेउ
त्तरेसत्रेणपांडव ॥ नमनंतत्रनज्ञासीत्विराटपार्थमार्जुनं ततपार्थोप्रसुप्तोविराटेनमहात्म
ना ॥ प्रदहौतानिवासांसिविराटदुहितुःस्वया ॥ उत्तरेणमहार्हाणिविविधानितवृनिच ॥ प्रत्यरक्ष्य
ततःप्रा ॥ ७ ॥
सिंहवद्रदंगस्मरंगरूपोपेतोवसिंहसंहनतोयुवइतिवचानान्यधिनिर्दिनाइतिवापाठ ॥ ॥ ८ ॥

नानानिवासांसिनाविनी मुश्चित्वाउकौनेयउत्तरेणरहस्यदा ॥ ततिकर्तमतासर्वराजन्यधुधिष्टिर ॥ ततस्तथा
तघदधापयाबापुरुषर्षभ ॥ महपुत्रेणनमसुमंप्रहृष्टेनरर्षभ ॥ ततिमहानारतेविराटपर्वणि वैशंपाय
नउवाच ॥ ततस्तृतीयेदिवसेतानरपंचपांडवा ॥ स्कृताशुक्लवरधराःसमयेचरितव्रताः ॥ युधिष्टिरपुर
स्कृत्यराजानरणतर्षिना ॥ ततिपत्यायथान्यागान्त्राजमानामुहारया ॥ विराटस्ससुतोगत्वाकूतिपा
लास्तेषुचनिषेदुःपावकप्रख्यासर्वधिस्संधिवास्त्रयः ॥ तेषुतेषुपरिविष्टेषुविराटेरथिविपति ॥ आ
जगामाथसंत्रासंकंकोराजकायणि ॥ सर्वज्ञः ॥ ततःपांडवंदृष्ट्वाज्वलंतमिवपावकं ॥ राजवेश्मनआ
यांतंनर्षियविस्मितोभवत् किमिदंकोविधिश्चैवनयार्थइवपार्थिवः ॥ तमिवचधात्वासरिंम
र्षिवीपतिः ॥ अथमत्स्योब्रवीत्कंकदेवरूपमवस्थितं ॥ मरुत्तणःरूपमातन्त्रिद्विजानामिवेश्वरं ॥
अहंलक्ष्मीतिवासरूपसंनष्टारोमयाकृतः ॥ अथराजासनेकस्मादुपविष्टेससंकृतः वैशंपाय
नउवाच परिहासंसमापन्नंविराटंसमितिंजयं ॥ स्मयमानोजुतोराजन्निदंवचनमब्रवीत् ॥ अ
र्जुनउवाच इंद्रसाप्यासनंराजन्नयमारोढुमर्हति ब्रह्मण्यंसुतवत्सलंगायज्ञशीलंदृढव्रतं ॥ एषवि
ग्रहवान्धर्मएषवीर्यंचतावरं ॥ ॥ ८ ॥

एषनुश्राधिकोलोकेनपस्यापरायणं॥ एषोस्यविद्यासंघाभिस्त्रैलोक्यंसचराचरं नैतमन्यःपुमान्वेत्तिनवे
मूतिकदाचन॥ नदेवनासुराःकेचिन्नमनुष्यानरोत्तमाः॥ गंधर्वयक्षप्रवराःकिंनरानमहोरगाः॥ ई
घृदृशामहातेजापोरजानपदःप्रियः॥ पांडवानामनीरण्योयक्षोधर्मपरोवशी॥ महर्षिकोसौराजर्षि
त्रिपुलोकेषुविश्रुतः॥ बुलवान्कृतिमान्धीमान्सत्यवादीतितेप्रियः॥ धनेश्वरसचयेश्चवक्षयेश्च
वणोपमः॥ येषामनुग्रहतेजालोकानांपरिरक्षिता॥ एवमेषमहातेजाःप्रजानुग्रहकारकः॥ अयंकुरु
णांश्रेष्ठःकुंतिपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ अस्मिलोकेप्रतिष्ठाकीर्त्यर्थंवेदविदांवरः॥ समरंतिदिवःसर्वमि
त्रेभ्योश्वगजस्तथा॥ उदितेसवसूर्यस्यतेजसानुगजस्तथा॥ एवंवेदनरःसर्वान्कामान्यानिहेच्छति
तान्॥ अन्वयुष्टेतथाजस्यावदधावसनंकुरून्॥ त्रिरात्रेनसहस्राणिरथाकांचनमालिनः॥ सद
श्वेरुपसंपन्नाःशुभैतूणेयुजस्तदा॥ एतमन्वयुरायंताःशूराःसुस्रष्टमालिनः॥ अस्त्रवन्मागध
मादृपुराजाकमिवर्षभं॥ इमंत्रितमुपातिष्ठन्कुरवःकिंकरायथा॥ सर्वेचैरावताजाताधनेश्व
रमिवापरं॥ एषसर्वान्महाभोगान्करमाहारयन्नदा॥ वैजयंतिंमहाराजोविजयान्सर्वरूपान
पि॥ अष्टौहिंतिसहस्राणिस्नातकानांमहात्मनां॥ उपतस्थुर्तिराजानंनेमुश्चरितव्रते॥ एषहस्तिना
योश्वयोगान्वयंश्चमानवान्॥ पुत्रवत्पालयामासप्रजाधर्मेणधर्मवित्॥ एषधर्मेदमेचैवक्रोधे

॥ ७ ॥

राम: ६५

चापियतव्रतः॥ महाप्रसादोब्रह्मण्यःसत्यवादीजितेंद्रियः॥ आत्मनापेनचैवासान्तर्पनमुयोधनः सबलः
सहकर्णस्त्वयोक्तेनचक्षविनं॥ नृपतेयस्सयुष्णःप्रसंसतुहेश्वर॥ एषधर्मपरोनित्यमनृशं
सश्चपांडवः॥ एषयुक्तोमहाराजपांडवेपुरुषर्षभ॥ कथेनादृतिरोनाहसासनंद्यधिपतिं॥ इति
महाभारतेविराटपर्वणि॥ विराटउवाच॥ यद्येषराजाकौरव्यकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ कतमेष्व
नुतोनातानामश्वकतमोनतान्कुरून्॥ सहदेवोवाद्रौपदीवाप्यनुशिनी॥ यदाद्यूतजिताःपार्थाः
प्राप्तायनतेक्वचित्॥ अर्जुनउवाच॥ एषवेद्मावबृहन्नडोहंसुतवनसाधिपः॥ एषनोमहाबलकु
लावेगपराक्रमः॥ एषक्रोधवशान्नरुत्वापर्वतेगंधमादने॥ सोगंधिकानिदिव्यानिकुलार्थेस
मुपाहरत्॥ गंधर्वएषवेदज्ञाकीचकोनामहामनाः॥ आघ्राह्यवराहंस्वहतवान्स्त्रियुरे॥ त
वेयश्चापिदस्युबंधस्तनकुलोपपरंतपः॥ नकुलःसहदेवश्चमाद्रीपुत्रौमहाबलौ॥ स्वगारक्षणा
नरणेरूपवंतौसुपूजितौ॥ नानारूपसहस्राणिसमधीरनरर्षभौ॥ एषापद्मपलाशाक्षाद्रुपदस्यसुता
धात्मजारुष्णा॥ सैरंध्रीद्रौपदीराजन्पश्यकृष्णेकिंचिकीर्षसि॥ अर्जुनोदमहाराजमकृतेस्त्रीजनो
गतः॥ नीमांदवरतःपार्थोयमस्यामपिदृश्यते॥ उषितास्मिमहाराजमुरुवर्षाणिवैराजे॥ अ

॥ ज्ञातवासपर्व समाप्त ॥ ८

प्रचंडदृढनाघोणानासायंस्पर्तिविग्रहंदृष्ट्वापुनालक्षलोहदीर्घचनेत्रेयस्यसंख्ये ॥ नाम्नावलोहितग्रीवः

गर्वितोसिनिबर्हणः ॥ वैशंपायनउवाच ॥ यदार्जुनेनतेवीराः कथितापंचपांडव ॥ पुनरेवतुतान्पा
थनिकथयामासचोत्तरः ॥ उत्तरउवाच ॥ यत्रेषजांबूनदमुद्गरोरस्तनुमंदाभिदृश्यव ॥ प्रहृ
प्रचंडघोणादृष्ट्वादीर्घनेत्रस्तान्नयतान्सुकुरुराजपि ॥ अयंपुनर्नरगजेंद्रतुरंगमा प्रचंडचामीक
रमुद्गरोरः ॥ दृश्यायतांसोगुरुदीर्घबाहुर्दीर्घोदरप्रपतपक्षचेत यश्चेषपार्थेसमहाधनुष्मान् लक्षायता
नृपोमायुवाचारणदृश्यपोयमः सिंहोलतांसागजराजलीलागामियन्नावतान्सुकुरराजवीरः राज्ञः स लक्षदंड
मीपपुरुषोत्तमोनावतोयमोविष्णुमहेंद्रकल्पो मनुष्यलोकेतिविलेसमोन्निधोनहूषेणकुलेनजी रोमांचोपगः ५
तो ॥ श्रीमंचपार्श्वेकनकोत्तमांगायेषांप्रनाहन्निमितावगोरी ॥ लोलोत्पलाताम्रसुरक्तवर्णसा
स्तिताहन्निमितावजन्नी ॥ वैशंपायनउवाच ॥ यदार्जुनेनतेवीराकथितापंचपांडवा ॥ तदार्जुनस्य
वैराटीकथयामासविक्रमं ॥ उत्तरउवाच ॥ अयंमहिषताहंतागणेशमिवकेसरी ॥ चरद्रथद
क्षेषुविनिघ्नंस्तानवरान्वीरान् ॥ अनेनविद्धोमातंगोमहान्तेकपुणाहत ॥ हिरण्यकक्षंसगजंप्रहृ
त्यागमन्महीं ॥ अनेनविद्धितागावोहितास्चतुरवोयुधि ॥ अप्यत्रावप्रणादेनकर्णोपिव
धिरःकृतोगांडीवंपायन० ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वापस्मरराजः प्रतापवान् ॥ ७

रामः ६६

नयोःसौरिसूर्यसंबंधिनाप्रतगवतगौरीतिपार्वतीवसर्वेश्वरप्रकृत्यादीतियस्यासापुरंद
वनगरंधिष्ठात्रिदेवताहिरण्यकक्षःविराटस्यखलु ॥ ७ ॥ ८ ॥

प्रतिपन्नःप्रतिपन्निमान् ॥ आर्मत्रिर्मार्हःहृतःनमस्यःमामास्तमा ॥ याहिनाथतिरिवबाहिनापति

नः ॥ उत्तरंप्रत्यूवाचेदमतिपन्नोयुधिष्ठिरः ॥ प्रमादनेपांडवस्यानयकालहिरोचये ॥ उत्तरंहिप्रयतुमि
पार्थायदितेमनः ॥ उत्तरउवाच ॥ आर्मदूत्यास्यामास्यानयकार्यंचमेमनः ॥ दूत्यंतावद्गतना
दृश्यमहानागाश्चपांडवा ॥ विराटउ० ॥ अहंवल्वपिसंग्रामेशत्रुणांवशमागतः ॥ मोक्षितोनाम
मेमनेनगावश्चयोजितास्तया ॥ एतेपांडुपियंतद्यदस्माकंजयोमधे ॥ वयंसर्वेसहाप्राप्तान्पांडु
पुत्रयुधिष्ठिरंप्राप्तादयाप्राप्तंनेमानुत्तरपांडवर्षभं ॥ यद्यस्मानिरजानंहि किंचिदुक्तंनराधि
प ॥ दत्तंमहर्षिनसर्वधर्मज्ञायपांडव ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोविराटप्रयमंप्रहृष्टःसमेम
राज्ञासमयंचकार ॥ राज्ञश्चेमंवैविसस्रेतोमेसदंडकोशंपुरमहात्मा पांडवाश्चतनःसर्वो
नमस्पर्शनःप्रतापवान् धनंजयपुरस्कृत्यदिष्टादिष्टंतिचाब्रवीन् समुपाघ्रायमूर्धानान्संस्पृ
श्यचपुनःपुनः ॥ युधिष्ठिरंचनामाक्षंपुत्रोचपांडवोचैनंचाब्रूतदर्शनंविराटोब्राह्मणंपति
संप्रायंप्राप्तोराज्ञेनयुधिष्ठिरमघानवान् ॥ दिष्ट्यानवंतमप्राप्तासर्वेकुशलोनावंतान्दिष्ट्याप्रपारितं
कुरुमेज्ञानंचतुरंगमान् ॥ हृदचास्यवःपार्थोपपद्यतेदापिकिंचन ॥ यद्यद्वक्ष्यतितत्कार्यंकोनेयंनाप
त्रुकया ॥ उत्तरंप्रतिगृह्योत्तमस्यमाचीधनंजयः ॥ अयंह्यापयिकोनस्यांतिसाःपुरुषसत्तमः ॥

नेनाधिकृतनतत्यानन्नाम्नाविकम्बुकोनेयाअक्षिंकया ॥ सपितस्यतन्नामेपि बहुशःप्रयोगःपरिस
मापित

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

स्त्रियोरत्नानिवासांसिपरिधत्तकन्यागतेकुरु ॥ ततोविवाहेविधिवद्दृष्टेनमस्पार्थयो ॥ ततःशुश्रुवांश्चतेयज्ञंपरिणवान
कंगोमुरवा ॥ पार्थैसंपुत्रमानमतेदुमसस्यवेश्मनि ॥ उद्यानवचरंगानघृमस्यश्यूनतुः पश्चन्नमुरामैरे
यपानानिप्रहृतानस्यहारयन् गायनारमानशीलाश्चनटावैतालिकास्तथा ॥ स्तुवंतश्चापुपानिष्टस्तुताश्च
सहमागधैः ॥ सुदेष्णानुपुरस्कृत्यमस्यानांचवरस्त्रियः ॥ अजगमुश्चारुसर्वांगीसुरेष्टमणिकुंडला ॥ वेणीपि
यन्नाल्लानायेस्त्रिपवस्यस्वलंकृताः सर्वाश्चासन्नवरुक्षारूपेणप्रतिमाल्लियाः परिवार्यतिरोनाल्लुराज
पुत्रीमलंकृता ॥ सुनानिवमहेंद्रस्यपुरस्कृत्योपतस्थिरे ॥ तांप्रत्यगृह्णान्कौतेयोसुनस्यार्घधनंजयः सोर
नद्रस्यानुवद्यांगीविराटतनयांतदा ॥ तत्रानिष्टन्महारोहेरूपमिंद्रस्यधारयन् ॥ सुपांमप्रतिजग्राहकुंतिपुत्रो
युधिष्ठिरः ॥ प्रतिगृह्यचुतांपार्थःपुरस्कृत्यजनार्दनं ॥ विवाहंकारयामाससोनद्रस्यमहात्मनः ॥ तस्मैसपर
मदत्तांगृह्यतांवातरक्षतां ॥ देवनागयमैतेमुख्यैप्रादद्यकुधनंतदा ॥ कृत्वासमकृसमिद्धमिमचर्
यित्वाद्विजन्मनः ॥ राज्यबलंचकोशंचसर्वमात्मानमेवच ॥ सवेदयसाडवेसोविराटप्रीतिमोक्षदा ॥ कृ
तेविवाहेतुतदाधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ वस्त्रंगोसदशंवित्तंयदुपाहरदच्युतः ॥ सोसहस्रांगिरत्नानिवस्त्राणि
विविधानिच ॥ रथांश्चतिचतुरोयुक्तान्नियानानिवराणिच ॥ गोजनानिचदिव्यानिपानानिविविधानिच ॥

उद्यूचवान ॥ उद्यानमहनःखट्वांमहिषादान् ॥ अवर्चनरूपकान् ॥ आसाहरयतनुनावःवैतालिकाःप्रात
रबोधकाःवेणोर्यिपन्नाः ॥ शैलेनतवर्णावत्सकुलिनाचाअसन्नवत ॥ अनाहृतवतांउपहरयदत्तवान
नगवन्नसावद्याद्विजनामनेनादृष्टनवित्तः ॥ प्रसादितेनविप्रेणाहनानाविनाग्निप्रायोवासुदेवन